

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**Ю. М. Левчук
М. М. Яцишин**

**КИЇВСЬКА СУДОВА ПАЛАТА
В ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1880–1917):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2021

УДК 347.9(470)(091)

Л 38

Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 2 від 26.02.2021 р.)

Рецензенти: **Ярмиш Олександр Назарович**,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
президент Міжнародної асоціації істориків права,
провідний науковий співробітник Державного
НДІ МВС України, заслужений юрист України

Сокальська Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор Науково-дослідного інституту
кримінально-виконавчої служби та пробації

Левчук Ю. М.

Л 38 Київська судова палата в державному механізмі Російської імперії (1880–1917):
історико-правове дослідження : монографія / Ю. М. Левчук, М. М. Яцишин. – Луцьк :
Вежа-Друк, 2021. – 172 с.

ISBN 978-966-940-382-7

В монографії комплексно досліджено питання створення та функціонування Київської судової палати як елемента державного механізму Російської імперії в період з 1880 по 1917 рр.

В ході роботи над дослідженням охарактеризовано історіографію проблеми та джерельну базу проблеми; розглянуто процес створення Київської судової палати в ході судової реформи 1864 року; проаналізовано основні функції Київської судової палати; виявлено правові особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати; з'ясовано кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Київської судової палати; охарактеризовано діяльність Київської судової палати з розгляду кримінальних та цивільних справ; розглянуто питання щодо здійснення нагляду за судами і посадовими особами Київської судової палати; визначено місце та роль Київської судової палати в судовій системі Російської імперії та механізмі державної влади царату на українських землях, сформульовано положення, щодо можливого використання досвіду діяльності Київської судової палати, спрямовані на вдосконалення судової системи сучасної України.

Розрахована на науковців та суб'єктів правозастосовчої діяльності, викладачів, аспірантів та студентів юридичних вищих навчальних закладів.

УДК 347.9(470)(091)

© Левчук Ю. М., 2021

© Яцишин М. М., 2021

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2021

ISBN 978-966-940-382-7

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	13
1.1. Історіографія проблеми	13
1.2. Джерельна база дослідження	26
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАН- НЯ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ	32
2.1. Створення Київської судової палати в ході судової реформи 1864 року	32
2.2. Функції судової палати	47
2.3. Правові особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати	59
2.4. Кадрове, матеріально-технічне, фінансове забезпечення діяльності Київської судової палати	73
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ.....	88
3.1. Діяльність Київської судової палати з розгляду цивільних справ	88
3.2. Діяльність Київської судової палати з розгляду кримінальних справ	100
3.3. Нагляд за судами і посадовими особами Київської судової палати	120
ВИСНОВКИ	126
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	134

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

р. – рік;

рр. – роки;

ст. – століття;

ЦДІАК – Центральний державний історичний архів у місті Києві;

ДАКО – державний архів Київської області;

ДАВО – державний архів Волинської області;

ДАЖО – державний архів Житомирської області;

ДАЧО – державний архів Черкаської області;

ДАЧерноО – державний архів Чернігівської області;

ін. – інші;

млн. – мільйон;

арк. – аркуш;

с. – сторінка;

ст. – стаття;

мін'юст – міністерство юстиції;

руб. – рубль;

коп. – копійка;

СЦС – Статут цивільного судочинства;

СКС – Статут кримінального судочинства.

ВСТУП

Судова влада завжди викликала глибокий інтерес у суспільстві, оскільки стосувалась не лише функціонування державного механізму в цілому, а й життя кожного окремого громадянина. Розпад або об'єднання держав, інтеграційні процеси, як правило, завжди супроводжуються демонтажем старих правових систем, реформуванням колишнього права, оцінкою правової спадщини, збереженням і використанням національних правових традицій.

Реформування вітчизняної судової системи триває з моменту проголошення незалежності України. За цей період ухвалено низку нових законів стосовно судоустрою та системи правосуддя. Це, безумовно, позитивно. Втім, на сьогоднішній день вести мову про суттєві зміни у сфері правосуддя рано у зв'язку з фактами, що засвідчують корумпованість судової влади, нехтування принципами забезпечення правових гарантій захисту прав людини, невмотивоване затягування судового процесу, недовіру до судової влади сформовану у суспільстві, а подекуди й нефаховість та недостатню освіченість судівського корпусу тощо.

Беззаперечним є той факт, що наявна судова система відображає ступінь цивілізованості тієї чи іншої держави. Кваліфіковані судові кадри та незалежна судова система дозволяють почувати громадянам себе у безпеці, а свою власність мати і бачити захищеною. Доступ населення до правосуддя та можливість захищати свої права в суді становлять невід'ємну гарантію демократії та умову для побудови правової держави.

Сучасна криза судової системи в Україні активізує і наукові дослідження з цього приводу. В ході реформування правосуддя, аналізуючи стан судової системи, при розробці комплексу заходів щодо її змін поряд із факторами сучасного походження, корисним є використання чинників історико-правового характеру.

Судова система, що її Україна отримала в спадок з набуттям незалежності, формувалась за імперських та радянських часів, попри певні реформаторські зміни, все ж залишається далекою від сучасних європейських стандартів. Це зумовлює звернення до досвіду функціонування судової системи в історико-правовому аспекті, в тому числі і на рівні історичних регіонів держави (в нашому контексті – округ Київської судової палати). Варто зауважити, що цей досвід, хоча і вважається корисним, втім, потребує глибокого критичного та всебічного

аналізу з метою виявлення як позитивних аспектів, так і негативних наслідків, прорахунків та помилок, що необхідно враховувати в сучасних умовах. В історії немає прикладів, коли право будь-якої країни складається і розвивається тільки під впливом внутрішніх умов національного права.

Змістовна перебудова економічної, соціальної, політичної та правової систем українського суспільства на сучасному етапі розвитку викликають також і потребу у вивченні ролі і значення судової системи, її впливу на окремі сфери життя суспільства. Крім того, саме судова система є одним з ключових чинників для розуміння суті духовної корозії суспільства і шляхів їх подолання. Неврахування історичних проблем минулих століть спонукає на повторення старих помилок і на втрату можливостей, а тому використати історичний досвід є розумно та корисно.

Вивчення історичного досвіду організації та функціонування Київської судової палати, створеної у 1880 році за судовою реформою 1864 року як апеляційної інстанції для рішень підзвітних їй окружних судів та осередку нотаріату, адвокатури, слідства та прокуратури Південно-Західного краю Російської імперії, зумовлюється розпочатою масштабною роботою з реформування системи правосуддя в Україні в силу певної схожості процесів, що мають місце в нашій державі сьогодні, та процесів, що відбувались в дореформеній Російській імперії. Ми переконані, що поглиблене вивчення та використання накопиченого фактичного матеріалу слугуватиме ґрунтовною теоретичною та практичною основою для удосконалення організаційно-правового регулювання судової системи України.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у сфері судової реформи 1864 року в Російській імперії, питання організації та діяльності Київської судової палати, що поширювала свої повноваження на Київську, Волинську, Чернігівську та Могильовську губернії Російської імперії є недослідженим, що і зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Проблематика судової реформи у Російській імперії висвітлена в значній кількості наукових досліджень, публіцистичних роботах, мемуарних публікаціях, а також довідкових матеріалах і архівних документах. Наявні праці, що стосуються вивчення правових аспектів організації та функціонування судових установ в Російській імперії згідно з судовою реформою 1864 року, можна розділити на три історіографічні етапи: дореволюційний, радянський і пострадянський.

Історіографія проблеми представлена фахівцями у галузі загальної теорії держави та права, історії держави та права, конституційного права, цивільного права, цивільного процесуального права, кримінального права, кримінально-процесуального права, інших галузевих правових наук, серед яких імена К. К. Арсен'єва, І. В. Блінова, І. Й. Бойка, М. Ю. Бурдіна, Є. В. Васьковського, Б. В. Віленського, Т. У. Воробейкової і А. Б. Дубровіної, О. А. Гавриленка, М. М. Гернета, І. В. Гессена, О. О. Головачова, Г. А. Джаншиєва, А. І. Карабегова, О. Ф. Кістяківського, М. М. Колмакова, А. Ф. Коні, М. М. Коркунова, М. Г. Коротких, К. П. Краковського, Т. Л. Курас, В. О. Максимова, О. О. Самойленко, О. Д. Святоцького, О. В. Середи, О. В. Сокальської, М. С. Таганцева, Д. Г. Тальберга, А. Т. Тімановського, І. Б. Усенка, Б. І. Утіна, М. А. Філіппова, І. Я. Фойницького, Н. В. Черкасової, М. П. Чубинського, В. С. Шандри, Т. О. Шаравари, В. А. Шувалової, П. Ф. Щербини, О. Н. Ярмиша та інші.

Втім, варто зазначити, що Київська судова палата як елемент державного механізму Російської імперії в ході та за результатами судової реформи 1864 року предметом монографічного дослідження поки не виступала. Тому метою нашої роботи є проведення комплексного історико-правового аналізу організаційно-правових аспектів та напрямів діяльності Київської судової палати у державному механізмі Російської імперії з 1880 року по 1917 рік з використанням ретроспективного аналізу широкого кола архівних матеріалів, законодавства імперського періоду та інших історико-правових джерел для формулювання пропозицій та рекомендацій по вдосконаленню організації та діяльності судових інституцій в сучасний період державотворення в Україні.

Джерельна база дослідження визначається його спрямованістю та вимогою комплексного підходу до вивчення досвіду організації та функціонування Київської судової палати. Вона представлена широким колом опублікованих і неопублікованих джерел.

Всі опубліковані джерела, які були застосовані для роботи над монографією, можна розділити на чотири основні групи. Перша група джерел представлена нормативно-правовими матеріалами (закони, нормативно-правові акти міністерства юстиції та інших міністерств, рішення Сенату тощо). Другу групу джерел становлять матеріали діловодства (офіційні записки, звіти, довідки, огляди діяльності, матеріали роботи різних підготовчих комісій, матеріали конкретних кримінальних справ, цивільних справ тощо) та статистичні відомості.

Третя група джерел – мемуарна література – представлена щоденниками та спогадами громадських та державних діячів, суддів та прокурорів тощо. Четверта група джерел охоплює періодичну пресу та публіцистичну літературу.

Також у роботі використано матеріали Центрального державного історичного архіву у місті Києві та Державних архівів Київської, Черкаської, Чернігівської, Волинської та Житомирської областей. Багато документів архівних справ, вивчених автором, вводяться до наукового обігу вперше.

Хронологічні рамки охоплюють XIX – початок XX ст., а саме 1880–1917 роки і обумовлені певними обставинами. По-перше, період буржуазних реформ в Російській імперії, в тому числі і судова реформа, припадає на другу половину XIX століття. По-друге, функціонування Київської судової палати як структурного елементу державного механізму Російської імперії за реформою 1864 року триває з 1880 року до 1917 року. Київська судова палата розпочала свою діяльність 29 червня 1880 року, чим обумовлено нижню хронологічну межу дослідження. Завершила свою діяльність палата у 1917 році, що пов'язує із революційними змінами у Російській імперії. Варто зауважити, що Київська судова палата як судовий орган проіснувала до 1919 року, втім з 1917 року до 1919 року органом Російської імперії не являлась. Крім того, протягом XIX ст. найяскравіше виявляється зміна настроїв самодержавства та населення, спостерігається перехід від реформи до контрреформи. Таким чином, зазначений період дозволяє вивчити Київську судову палату як елемент державного механізму Російської імперії в її цілісному вигляді: від утворення до ліквідації.

Територіальні рамки охоплюють географічні межі поширення юрисдикції Київської судової палати на українські та білоруські землі, які входили до складу Російської імперії у вказаний період, зокрема, території Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній.

У монографії подано загальну характеристику дореформеної судової системи. Зокрема, до моменту судової реформи 1864 року першу інстанцію судової системи займали у повітах станові повітові суди, в містах – міські станові суди – магістрати і ратуші; другу інстанцію становили об'єднані палати цивільного та кримінального судочинства, вищою інстанцією стосовно палат був Сенат. При міських магістратах діяли допоміжні інстанції з розгляду спеціальних категорій справ: сирітські та словесні суди, совісний суд.

Нами також узагальнено причини та передумови проведення судової реформи, серед яких відсутність міцної законодавчої бази

судочинства та судоустрою; велика кількість судових установ, а тому і заплутаність процесуальних процедур, проблеми з підсудністю справ, хабарництво, безграмотність служителів феміди, їх юридична неосвіченість, теорія формальних доказів, панування інквізиційного процесу в ході розгляду справ, невідповідність тогочасної судової системи Російської імперії системам судоустрою передових європейських країн; відсутність розмежування адміністративної та судової влади; хаос законодавства, безправність обвинувачених; кадровий «голод», непрестижність роботи в судах, недовіра до судової влади тощо.

За судовою реформою 1864 року створювалась проста подвійна система судоустрою: місцеві суди (одноосібний мировий суддя, повітовий з'їзд мирових суддів і Сенат) та загальні суди – окружні суди, судові палати і Сенат.

Встановлено, що із тривалим запізненням та певною специфікою, судова реформа все ж була проведена на території Південно-Західного регіону імперії, зокрема в окрузі Київської судової палати, 29 червня 1880 року шляхом створення Київської судової палати як апеляційної інстанції та 9-ти окружних судів як судів першої інстанції округу Київської судової палати.

Наукові дослідження, проаналізований архівно-документальний матеріал дають підстави вважати, що Київська судова палата була наділена не лише судовими функціями, але й широким колом організаційних та координаційних повноважень.

Судові палати, виступаючи органом апеляційного оскарження рішень окружних судів, а також судом першої інстанції у законодавчо визначеній категорії справ, були водночас осередком слідства, прокуратури, адвокатури та нотаріату. Київська судова палата, попри нелегкі умови її функціонування у Південно-Західному краї Російської імперії, через багатоетнічність населення, політичні, соціально-економічні та культурні розбіжності, діяла ефективно та результативно, виконуючи покладені на неї функції судового, організаційного та координаційного характеру. За основними показниками, реформа досягала поставлених царським урядом цілей – дотримання законності у регіоні та поширення імперської судової системи на окраїни держави.

Правові особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати полягали, перш за все, у безпосередній підзвітності Київського, Житомирського, Уманського, Луцького, Черкаського, Чернігівського, Ніжинського, Стародубського та

Могильовського окружних судів Київській судовій палаті як органу апеляційного оскарження рішень нижчестоячих судів вищестоячому та як осередку керівного центру судового округу, що поширював юрисдикцію на чотири губернії Правобережної України, а тому в силу політичних, економічних, етнічних та соціальних причин становив собою опору імперської влади в регіоні.

Київський, Луцький, Уманський, Черкаський та Житомирський окружні суди розпочали свою роботу одночасно з Київською судовою палатою 29 червня 1880 р. Окружні суди Чернігівської губернії були створені раніше, ніж Київська судова палата, а саме у 1874 р. – Чернігівський, Ніжинський та Стародубський, та приєднані до неї у 1880 р. До цього моменту вони входили до округу Харківської судової палати. Могильовський окружний суд був створений та приєднаний до округу Київської судової палати у 1883 році.

Значну увагу в монографії приділено фінансовому, кадровому та матеріально-технічному забезпеченню діяльності Київської судової палати. Зокрема, географічне розташування підзвітних округу Київської судової палати губерній значним чином зумовлювало специфіку політики царату відносно Південно-Західного краю. Зроблено висновок, що матеріально-технічне забезпечення судової реформи, в цілому, поряд із кадровим та фінансовим, можна оцінити як достатнє та таке, що забезпечувало створення та підтримку функціонування Київської судової палати.

Судові палати займали вагомe місце в судовій системі Російської імперії. Тому до претендентів на зайняття посад у судових відомствах висувалися високі вимоги. Законодавець встановлював необхідність мати підданство імперії та православне віросповідання, обмежуючи таким чином доступ до посади. Обов'язковою вимогою була наявність юридичної освіти, про що свідчив або атестат університету чи іншого навчального закладу про проходження курсу правознавства, або складений екзамен з юридичних наук, або доказ своїх знань юридичного характеру по службі. Законодавець обмежував доступ до посади для осіб, які знаходились під слідством за вчинення злочину чи проступку або щодо яких уже винесено вирок суду за протиправні дії, за що передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення; які виключені зі служби в суді або з духовного відомства за протиправні дії; які проголошені боржниками або які знаходились під опікою у зв'язку із розтратою коштів.

Службовці суддівського корпусу, окрім заробітної плати, отримували грошові суми на відрядження за службовими поїздками, які визначались в залежності від часу, проведеного у відрядженні. Посадові особи судового відомства, що вийшли у відставку, а після їх смерті – члени сім'ї, отримували пенсії з емеритальних кас судового відомства.

Відповідно до положень Судових статутів, судові установи розташовувалися в передбачених для цього будівлях, гроші на кредитування та ремонт яких регулярно виділялись з державної казни.

На базі архівних матеріалів розглянуто питання діяльності Київської судової палати з розгляду кримінальних та цивільних справ, а також основні аспекти нагляду за судами та посадовими особами Київської судової палати.

Цивільна підсудність справ була регламентована Статутом цивільного судочинства. Мирові судді розглядали дрібні справи по суті, окружні суди розглядали цивільні справи, що були непідзвітними мировим суддям. Рішення, винесене по справі окружними судами, могло бути оскаржене в апеляційній та касаційній інстанціях імперії.

До Київської судової палати як апеляційної інстанції щодо цивільної підсудності в переважній більшості випадків доходили, виходячи з архівних даних, справи про гроші, землю та інше нерухоме майно.

Апеляційна скарга подавалась в суд першої інстанції, що виніс рішення по справі, та повинна була містити інформацію щодо місця проживання апелянта, суті клопотання апелянта, а також вказівку на обставини чи законодавчі документи, які спростовують правильність рішення першої інстанції. У будь-якому випадку суд першої інстанції, отримавши апеляційну скаргу по справі, із супроводжувальними документами направляв справу разом із скаргою в судову палату.

Судові витрати, згідно з Статутом цивільного судочинства, поділялись на чотири види: гербове мито, судове мито, канцелярське мито, збори по провадженню справи.

Керівна роль судової палати проявлялась, перш за все, у кримінальних провадженнях, які вона здійснювала в ході своєї діяльності як суд першої інстанції у законодавчо визначених категоріях справ, та як апеляційна інстанція для підзвітних їй окружних судів. Як суд першої інстанції Київська судова палата розглядала справи політичного характеру, державні злочини, справи про службові злочини та справи щодо порушення законів про друк тощо.

Правом на апеляційне оскарження рішень окружних судів наділялись обвинувачений, приватний обвинувач, цивільний позивач.

Апеляційний протест подавався прокурорами окружних судів тільки в тому випадку, якщо вирок було винесено не у відповідності з поданими висновками і лише з питань, з яких їх вимоги не були задоволені судом. При цьому обвинувачений мав право апеляційного оскарження вироку з приводу предмета спору, в тому числі з приводу неправильності в процедурі провадження по справі. Приватний обвинувач користувався тими ж правами, що й обвинувачений, але не міг вийти за рамки позову по першій інстанції. Цивільний позивач мав право відзиву лише щодо випадків, які стосувались винагороди за шкоду чи збитки.

Усі судові витрати за кримінальними справами оплачувались з сум, якими розпоряджався уряд імперії. У деяких випадках судові витрати оплачували обвинувачені, а коли вони були не в змозі це зробити у зв'язку з фінансовим становищем, судові витрати компенсувались за рахунок державної казни.

Нагляд за посадовими особами судового відомства, крім чинів прокурорського корпусу, належав вищим в порядку підзвітності судам. Сенат, зокрема, його касаційні департаменти наглядали за всіма судовими палатами і окружними судами та їх посадовими особами і надавали відповідні роз'яснення з цього приводу; судові палати – за окружними судами їх округу та посадовими особами, окрім мирових суддів та їх з'їздів; окружні суди – за їх посадовими особами. Окремо виділяли Судові статuti і прокурорський нагляд.

Будемо сподіватись, що особистий внесок авторів полягає також у виявленні та введенні до наукового обігу чисельної кількості архівних матеріалів з метою порівняння та можливого удосконалення реформування судової системи держави на сучасному етапі розвитку суспільних відносин. Ми повинні враховувати усі обставини, а також їх певну схожість із процесами, що мали місце в другій половині XIX століття в Російській імперії і не допускати тих помилок, які стримують та уповільнюють судову реформу в Україні.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Судова реформа 1864 року була однією з найрадикальніших реформ Олександра II, тому мала значний вплив на подальший хід історії розвитку державності та права у Російській імперії. Це, в свою чергу, пояснює наявність постійного інтересу суспільства до досліджень як окремих інститутів судової реформи, так і досліджень реформи в цілому протягом тривалого періоду: починаючи з XIX століття та донині. З-поміж наявних праць є дослідження, що носять фундаментальний характер, а також і такі, що висвітлюють лише регіональні аспекти реалізації судової реформи.

Варто враховувати, що дослідження власне судової реформи 1864 року, основних історико-правових аспектів реформи та окремих інститутів судової реформи викликає необхідність звернення не лише до юридичних та історичних джерел інформації, а й до політичних, статистичних, соціологічних, економічних та інших фахових праць протягом усіх етапів становлення нашої держави, враховуючи при цьому змінність історичних періодів та пануючих ідеологій, а також і суб'єктивні та об'єктивні фактори, що так чи інакше впливають на формування історіографії того чи іншого періоду. Зокрема, це рівень правової культури та правосвідомості науковців та населення загалом, це і політичні, правові, економічні, соціальні, культурні фактори, що існують в державі.

Виділяють три основні етапи в періодизації історіографії дослідження судової реформи 1864 року: дореволюційний (імперський), радянський та пострадянський (сучасний). Окремо виділяють зарубіжну історіографію. Тому й періодизація історіографії дослідження Київської судової палати в державному механізмі Російської імперії як інституту судової реформи буде ідентичною. При цьому зазначимо, що наша праця є спробою історико-правового дослідження Київської судової палати, а тому в ході розгляду історіографії проблеми ми послуговувались працями як юристів, так і істориків. Варто врахувати також, що дослідження в даній сфері набувають тенденції міждисциплінарності.

Перш ніж перейти до висвітлення проблеми історіографії по періодам, варто вказати, що наявні чимало праць, які становлять собою спеціальні історіографічні огляди. Зокрема, стаття В. В. Захарова «Отечественная историография реформирования суда и института исполнения судебных решений по гражданским делам в России в 1832–1917 гг.» [1]; праця вітчизняної вченої О. О. Самойленко «Судова реформа 1864 року в Україні: сучасна історіографія проблеми» [2] тощо.

Дореволюційний період досліджень судової реформи розпочався із її проведенням, закінчився у 1917 році з припиненням її впровадження. Даний етап характеризується тим, що судова реформа стала об'єктом дослідження, в основному, сучасниками реформи, безпосередніми свідками її впровадження в Російській імперії. З моменту прийняття Судових статутів і до початку ХХ століття судовій реформі та усьому масиву проблем, пов'язаних з нею, було присвячено широке коло інформативної літератури, відомості про яку містяться в бібліографічному двотомному виданні А. Ф. Поворінського [3, 4]. Тут зібрано інформацію про книги, брошури з рецензіями і відгуками, журнальні та газетні статті, присвячені судоустрою та судочинству.

Характеризуючи історіографію дореволюційного періоду, варто враховувати стан розвитку суспільних відносин, що складався на тому етапі державності у Російській імперії. Мається на увазі суспільно-політична боротьба у II половині ХІХ століття між капіталістичними настроями, що віяли з Західної Європи, та настроями феодальними – пережитками епохи, що ніяк не хотіли викорінюватись у Російській імперії. Введення в дію Олександром II Судових статутів 20 листопада 1864 року, що проголошували «суд скорий, рівний та справедливий», ознаменувало перехід Російської імперії у сфері судоустрою та судочинства до капіталістичного ладу. Втім, цим суспільно-політична боротьба не завершилась. Населення імперії розділилось на два табори: прибічники реформи, тобто ліберально налаштовані кола населення, та її противники – переважно дворяни та оточення царя, яких не влаштовували нові порядки.

Основний масив робіт по судовій реформі в дореволюційній літературі – роботи по підготовці та проведенню судової реформи – були написані представниками ліберальних кіл.

Характеристиці дореформеного суду присвячено роботи К. Д. Кавеліна [5], Ф. М. Дмитрієва [6], В. Ліновського [7], Я. І. Баршева [8]. Вчені піддавали критиці систему судоустрою до реформи 1864 року

та пропонували утворення нового суду, кардинально відмінного від існуючого.

У 70-х роках XIX століття були опубліковані монографічні праці ліберально налаштованих кіл науковців: М. А. Філіппова [9], О. Ф. Кістяківського [10], К. К. Арсен'єва [11], О. О. Головачова [12], М. М. Колмакова [13]; в 80-90-х роках XIX століття – праці Г. А. Джаншиєва [14-16], І. Я. Фойницького [17-20], М. С. Таганцева [21], А. Т. Тімановського [22], Д. Г. Тальберга [23], А. І. Карабегова [24], Є. В. Васьковського [25], Б. І. Утіна [26], М. М. Коркунова [27], А. Ф. Коні [28-33]. На початку XX століття вийшли в світ праці І. В. Гессена [34], М. П. Чубинського [35-36], І. В. Блінова [37], К. К. Арсен'єва [38], М. М. Гернета [39].

Вищезгадані праці носять історичний характер та містять цінний матеріал по підготовці та проведенню судової реформи загалом, а також по впровадженню реформи на території Російської імперії. Науковці притримувалися єдиної думки щодо необхідності проведення судової реформи та утвердження нових демократичних засад судочинства на зміну інквізиційності суду, теорії формальних доказів, судовій тяганині та навмисному затягуванню процесу, хабарництву та беззаконню, несправедливості та безпорядку в судах тощо. Тому оцінка реформи після її проведення ліберальним колом істориків права була позитивною, що і зустрічаємо в їх працях: незалежність новоутвореного суду, гласність, змагальність, рівність у судовому процесі, роль адвоката, судді та прокурора у процесі, наділення правами обвинуваченого, процес доказування, запровадження суду присяжних – усі ті демократичні начала, що стверджували гуманний та справедливий суд у Російській імперії після реформи 1864 року. В юридичному світі та в суспільстві загалом пореформений суд вважався ідеальним, а самі Судові статuti – бездоганним взірцем доступного правосуддя.

Цікавою для нас є праця Д. М. Генкіна [40], оскільки становить собою ґрунтовний аналіз судової реформи в контексті поетапності її впровадження в різних регіонах Російської імперії та відсутності системи виборності мирових суддів.

М. А. Філіппов [9] у своїй праці розглядав саму природу суду, процес підготовки реформи, причини та передумови проведення реформи, власне процес впровадження основних начал Судових статутів, зокрема, кадрове забезпечення судових установ, принцип виборності судових діячів, принципи самостійності та незалежності суду, принцип єдності судової влади та питання відповідальності суддів.

В ході проведення судової реформи було запроваджено кардинально нові для царської Росії інститути, зокрема адвокатуру, прокуратуру та нотаріат. О. Ф. Кістяківський [10] у своїй праці давав позитивну оцінку новоствореним інститутам та стверджував, що саме завдяки їх запровадженню в судочинстві з'явився принцип змагальності.

М. М. Колмаков [13] торкався питання запровадження Судових статутів у Південно-Західному регіоні Російської імперії – регіоні з особливим становищем в імперії, що для нас є важливим та цінним, оскільки округ Київської судової палати поширював свою юрисдикцію на дві губернії (Київську, Волинську), які територіально належали до Південно-Західного краю, а також на Могильовську та Чернігівську. У праці вченого знаходимо матеріал щодо законодавства, яке було видозмінено для Південно-Західного краю у зв'язку з приєднаними територіями внаслідок поділів Речі Посполитої та існуючого впливу польського, українського, єврейського населення з метою уникнення останнього та насадження імперських порядків.

У 80-90-х роках XIX століття розпочалася активна критика судової реформи, що призвело до процесу контрреформ. Знову ж таки думки вчених того періоду розділилися. Г. А. Джаншиєв [14-16] у своїх ґрунтовних працях виступав прихильником проведеної реформи та працював над обґрунтуванням її демократичних принципів, щоб не допустити повернення старого інквізиційного суду. Автор випрацював систему історико-правових етюдів, приурочених до 25-річчя судової реформи, у яких підіймав питання функціонування суду присяжних, сприйняття його суспільством та владою; питання «радикалізму» судової реформи.

Втім, не можна не помітити і перехід певного кола ліберально налаштованих науковців на бік консервативного табору. Зокрема, М. С. Таганцев допомагав тогочасному міністру юстиції М. В. Муравйову проводити реакційну програму уряду, розраховану на ліквідацію Судових статутів 1864 року. І. Я. Фойницький у 1905 році закрит з допомогою поліції в Києві збори групи міжнародного союзу криміналістів тільки за те, що вони винесли резолюцію щодо поновлення судової реформи та введення демократичних засад [41, с. 289].

Варто виокремити ще одну важливу монографічну працю дореволюційного періоду під загальною редакцією М. В. Давидова та М. М. Полянського [42], яка була видана до 50-річчя Судових статутів, та є чи не найґрунтовнішим в дореволюційній історіографії дослідженням питань підготовки судової реформи, функціонування її основних

інститутів, зокрема і судових палат, питань процесуального законодавства. Колективна монографія містить цінний фактичний матеріал та не менш цінні наукові висновки: в роботі критикується дореформений суд, ідеалізуються Судові статuti, водночас автори визнали, що за 50 років впровадження начал судової реформи основна її мета – запровадити «суд скорий, рівний та справедливий» – досягнута не була, судова влада так і не отримала самостійності, тому в силу існування в Росії поліцейської держави реформа суду була приречена.

Надзвичайно пізнавальною для нашого дослідження є праця А. Ф. Коні [30] під назвою «Отцы и дети судебной реформы», видана автором до 50-річчя Судових статутів. Книга являє собою збірник портретів творців та діячів судової реформи, які здійснили її підготовку та проведення, впровадили основоположні демократичні принципи судочинства та судоустрою у систему російського правосуддя, що залишається актуальним та цінним і нині. Зокрема, про Д. О. Ровинського А. Ф. Коні писав, що він був близьким до народу, тому розумів його фактичні потреби, пропонував відмінити тілесні покарання, а ввести натомість переселення або трудову повинність за дрібні злочини, військову повинність – за середньої тяжкості злочини; метою покарання мало бути перевиховання; також Д. О. Ровинський вказував на відсутність досвіду у новопризначених судових кадрів, як на недолік, та на їх бажання служити справі, а не вищестоячим керівникам, бути спершу людьми, а уже потім – чиновниками, як на перевагу судової реформи. Згадував А. Ф. Коні і С. І. Зарудного у своїй праці як ярого прихильника суду присяжних; М. І. Стояновського як діяча, що робив наголос на обов'язковій організації та матеріально-технічному забезпеченні судових установ; Д. М. Замятіна – тогочасного міністра юстиції як такого, що пропонував залишити суддівські оклади високими, суди оснащувати на зразок оснащення судових установ в тогочасному Парижі. М. А. Буцковський стверджував, що дух законності в суспільстві з'явиться лише тоді, коли буде забезпечена однакова інтерпретація законодавства Сенатом – єдиним касаційним органом. Д. М. Набоков з часу розповсюдження Судових Статутів на київський судовий округ, будучи міністром юстиції, ставив питання про роль бідності присяжних та її вплив на рішення, що ними виносились, тому пропонував встановити майновий ценз. В. Д. Спасович наголошував, що судді повинні не творити новий закон, а його «ремонтувати».

Така ж думка простежується у праці І. В. Гессена [34]. Судові статuti створювались у соціальному та політичному середовищі

поліцейської держави, а тому вони і не змогли певною мірою прижитись, суд втратив незалежність та самостійність, оскільки був «чужорідним тілом» в російській державності.

Необхідно зазначити, що дореволюційна література щодо впровадження судової реформи на території Правобережної України носить загальноімперський, а не локальний характер, оскільки реформа суду тут була проведена лише у 1880 році, а не у 1860-70х роках – як на території переважної більшості губерній Російської імперії. Тому, коли в імперії наступив час реакції на реформу, – вона у спотвореному вигляді прийшла у Південно-Західній її край. Цим можна пояснити відсутність конкретного висвітлення питання діяльності Київської судової палати на Правобережній Україні у літературі того часу. Діяльність судів та палати, зокрема, розглядалась лише в контексті боротьби соціальних прошарків за земельні наділи. Торкається даного питання Б. Г. Ольшамовський [43]. Також цікавою є праця узагальнюючого характеру Б. В. Певзнера [44], в якій містяться відомості про запровадження судової реформи саме на Правобережжі у об'єднаних законодавчих актах та рішеннях Сенату з 1865 по 1880 роки.

В контексті наукових праць, що висвітлюють реакційні настрої населення, варто виокремити працю В. Я. Фукса «Суд і поліція» [45]. Автор був категорично проти запровадження нової системи судочинства в Російській імперії, критикував принцип змагальності, гласності, виборності, рівності, справедливості. Він був прихильником повернення дореформених судових порядків, оскільки, за його словами, дореформений суд розвивався історично, послідовно, був данню епохи, а тому його існування було усвідомленим. В. Фукс вважав творців судової реформи «лібералами-вандалами», які відкрили доступ чужоземному доктринальному положенню в російське законодавство.

Щодо зарубіжної дореволюційної історіографії, то роботи спеціального характеру були відсутні, втім, наявні дослідження в контексті окремих проблем. Зокрема, слід згадати монографію французького історика А. Леруа-Бол'є [46], в якій автор розглянув процес підготовки судової реформи та проаналізував діяльність графа Блудова. Г. Кордонн ідеалізував Судові статuti та називав суд присяжних даром царя Олександра II [47]. Деякі відомості про судову реформу знаходимо у працях А. Ромбо [48] та Г. Арно [49].

Завершуючи огляд дореволюційної історіографії, можна дійти висновку, що даний період характеризується відкритістю та можливістю здійснювати дослідження та висвітлювати їх результати у монографічних

та іншого роду працях. Як наслідок, наявність значного масиву цінного матеріалу, яким маємо можливість послуговуватись і нині.

Судова реформа 1864 року у радянській історико-правовій літературі до середини 1950-х років фактично фундаментально не розроблялася науковцями [50, с. 86]. Деякі відомості про реформу в контексті організації суду і прокуратури, судоустрою в СРСР містилися в навчальній літературі, яка була видана в 1930–1940-х роках [51; 52], а також в контексті історії держави і права СРСР [53]. Варто зазначити, що спеціальна глава про судоустрій і кримінальне судочинство в період судової реформи 1864 року містилася в ґрунтовній роботі М. А. Чельцова-Бебутова, яка вийшла у 1957 році [54].

В історико-правовій науці 1960-80-х років судова реформа 1864 року та її інститути найбільш повно представлені в працях В. А. Шувалової [55; 56], Б. В. Віленського [57; 58], Т. У. Воробейкової і А. Б. Дубровіної [59], П. Ф. Щербини [60], Н. В. Черкасової [61], М. Г. Коротких [62]. В даних працях представлена історіографія судової реформи, розглянута історія створення Судових статутів 1864 року, досліджені норми цих законодавчих актів, а також здійснена спроба висвітлення процесу реалізації окремих положень статутів на практиці. Серед відомих радянських дослідників варто згадати істориків М. П. Єрошкіна [63], П. А. Зайончковського [64], М. О. Троїцького [65; 66].

Б. В. Віленський у своїх працях [57; 58] спершу детально аналізував проекти судових перетворень, далі – саму реформу, запроваджену Судовими статутами 1864 року, далі – судову контрреформу, в тому числі і прийняте в додаток до статутів законодавство 70-80-х років XIX століття, яке було направлено на звернення основоположних демократичних начал реформи. У працях М. О. Троїцького [65; 66] розглянуто політичні процеси над революціонерами-народниками; автор критикував використання царським режимом пореформеного суду для проведення таких процесів.

У 70–80-х роках XX ст. поміж дослідників загострилась дискусія з приводу проведення контрреформи на території Російської імперії. В. А. Шувалова [55; 56], Б. В. Віленський [57; 58], Т. У. Воробейкова і А. Б. Дубровіна [59] відстоювали думку, що контрреформаційні процеси взагалі знівелювали надбання судової реформи; інші – П. А. Зайончковський [64], В. А. Твардовська [67], І. В. Оржеховський [68] – стверджували, що контрреформи не загрожували надбанням реформи, не несли в собі небезпеки основам судової реформи.

П. А. Зайончковський у одній з своїх праць торкався питань кадрової політики самодержавства, а саме питань формування апарату уряду в Російській імперії. Зокрема, висвітлив й інформацію з приводу формування кадрового апарату судових органів імперії, порівняв склад суду до і після реформи; розглянув питання майнового, освітнього цензів судді [69].

У 70–80-і роки ХХ ст. з'явилися роботи, присвячені безпосередньо проведенню судової реформи в окремих регіонах Російської імперії, в контексті яких знаходимо інформацію щодо створення та організації діяльності судових палат. Це роботи К. П. Краковського [70], А. Ш. Мільмана [71], Ф. А. Ішкулова [72], І. Б. Будака [73], А. В. Марискіна [74], З. І. Жванії [75].

Чи не найвагомішою серед радянського доробку праць постає монографічне дослідження П. Ф. Щербини [60], присвячене проведенню судової реформи саме на Правобережній Україні. У книзі запропоновано масштабний огляд питання історіографії та джерельної бази судової реформи в Російській імперії; дано детальну характеристику суду та судочинства на Правобережній Україні в XVI – першій третині XIX століття; описано процес підготовки реформи, зокрема, виділено й причини та передумови реформи, розглянуто проекти судових перетворень та власне Судові статuti 1864 року, а також описано процес впровадження положень статутів на Правобережжі, зокрема, автор торкнувся питання судової розправи царизму над революційними народниками. Незважаючи на ідеологічний тиск, під яким здійснено дослідження, автор зумів подати оцінку, хоча дещо спотворену марксистсько-ленінськими догмами, судовим перетворенням в регіоні. Таким чином, судові установи оцінювались в основному як засіб самодержавства у придушенні революційних рухів, насамперед серед селян.

Варто зазначити, що загалом радянська історіографія – це намагання дослідників продемонструвати увесь негатив проведеної судової реформи; пов'язати суспільно-політичне життя радянського періоду із проведенням судової реформи, зокрема і вчинення політичних процесів початку ХХ століття. Це пояснюється пануванням в радянській історичній та історико-правовій науці догматичного марксистсько-ленінського вчення та методології досліджень, що базується на такому вченні. Саме це вимагало висвітлювати історію державного будівництва дорадянського періоду в негативному світлі.

Щодо зарубіжної історіографії в радянський період, то вона базувалась на ідеалізації Судових статутів 1864 року. Хоча суспільство вбачало в цьому лише політичний окрас, засіб політичної боротьби. Зокрема, зарубіжні науковці описували російських лібералів борцями за свободу, демократію, правову державу. До зарубіжних дослідників належать колишні емігранти: М. М. Карпович – професор Гарвардського університету (його праця «Російська імперія: 1801–1917» [76]), В. В. Леонтович – професор Франкфуртського університету (його праця «Історія лібералізму в Росії» [77]), В. Є. Моссе – американський історик (його праця «Олександр II та модернізація Росії»). У своїх роботах вчені називали лібералів Російської імперії єдиними прогресивними діячами, всіляко звеличували їх; серед основних причин реформи вбачали добру волю царя Олександра II, який модернізував Російську імперію.

На сучасному етапі в історіографії судової реформи ключовою ідеєю стає, на відміну від радянської історіографії, яка тлумачила реформи як вимушені, викликані класовою боротьбою, відмова від концепції «революційної ситуації» та визнання того, що реформи таки проводилися з ініціативи уряду після оцінки внутрішньополітичного та зовнішньополітичного становища в країні. Сучасна історіографія проблеми в силу спільного минулого представлена іменами як українських дослідників, так і російських. Також варто враховувати міждисциплінарний характер окресленої теми, тому розглядатимемо напрацювання як істориків, так і юристів.

Варто зазначити, що одним із перших українських вчених, який здійснив ґрунтовне дослідження усіх елементів розгалуженого карального апарату царату в Україні на зламі XIX – XX століть, був О. Н. Ярмиш. Його докторська дисертація «Каральний апарат самодержавства в Україні: 1895–1917 рр.» [78] була захищена у 1991 році. Дослідження було спрямоване на створення цілісної наукової картини, котра б відображала організацію та функціонування складної та громіздкої бюрократичної системи царату – сукупності державних органів, які виконували функцію політичної охорони ладу, що існував у формі безпосереднього примусу. Так, у роботі автора охарактеризовано місцевий адміністративно-поліцейський апарат, політичну поліцію та політичну юстицію, прокуратуру, збройні сили, тюремний апарат. Це відіграло помітну позитивну роль у розширенні історико-правових знань щодо державних установ царату в Україні.

Що стосується сучасної української історіографії, то вона, в основному, представлена дослідженнями, що носять загальний

характер. Вузькотематичні дослідження зустрічаються у вигляді статей, опублікованих у фахових виданнях, втім, на сьогодні спостерігається підвищення інтересу до вузькотематичних досліджень.

Серед дослідників, що в загальному контексті торкаються питання судової реформи, зустрічаємо наступні імена: М. Г. Щербак [79], О. П. Реснт [80], М. В. Бармак [81], О. М. Донік [82], А. Г. Філінюк [83], В. С. Шандра [84-91], Т. О. Шаравара [92], В. М. Шевченко [93], В. Б. Молчанов [94-95], О. П. Шмид [96-97], А. Ю. Скрипник [98]. Зокрема, у праці М. Г. Щербак окремий розділ присвячено судовій реформі; М. В. Бармак розкриває становище суду до реформи; А. Г. Філінюк подає картину суспільного розвитку Південно-Західного регіону у складі Російської імперії, аналізує відносини між російським населенням та польським; В. С. Шандра досліджує питання кадрового забезпечення в період проведення ліберальних реформ; Т. О. Шаравара проводить ґрунтовний аналіз явища реформ та контрреформ.

О. О. Самойленко [99-100] у своїх напрацюваннях розглядає питання історіографії судової реформи, закономірності її проведення у Південно-Західному регіоні імперії, аналізує основні проблеми її запровадження. В. О. Рум'янцев [101-102] розглядає основні аспекти підготовки судової реформи, а також реалізацію демократичних принципів під час впровадження положень реформи. Р. В. Савуляк [103], В. В. Сухонос [104], В. П. Горбачов висвітлюють основні аспекти діяльності органів прокуратури під час судової реформи. Н. С. Стеценко [105-106] торкається проблемних питань функціонування інституту судових приставів; висвітлює роль друкованих засобів масової інформації в контексті дослідження судової реформи. С. Ю. Обрусна [107-109] в основному торкається висвітлення теми суду присяжних у системі судочинства Російської імперії; також розглядає питання формування суддівського корпусу та функціонування інституту мирових суддів.

О. В. Максимов у своїй дисертаційній роботі [110-111] розглядає основні аспекти створення та діяльності Житомирського окружного суду в системі реалізації судової реформи 1864 року, в тому числі торкається причин та передумов запровадження реформи на Правобережжі, процесу підготовки та специфіки запровадження Судових статутів в окрузі Київської судової палати.

І. І. Поляков у своїй дисертації [112-113] висвітлює основні аспекти організації та діяльності судових органів Таврійської губернії за судовою

реформою 1864 року, зокрема процес підготовки до судової реформи, а також діяльність мирових суддів та Сімферопольського окружного суду.

А. В. Меланчук [114] у своїй монографії торкається основних аспектів функціонування інституту адвокатури за часів судової реформи 1864 року. О. Д. Святоцький досліджує інститут адвокатури, в тому числі за часів судової реформи 1864 року [115-116]. В. М. Тернавська у своїй дисертаційній праці досліджує інститут суду присяжних [117]. Д. А. Шигаль зосереджується на основних аспектах мирової юстиції в контексті судової реформи [118]. В. А. Чехович [119], в свою чергу, розглядає основні аспекти підготовки та проведення судової реформи, а також механізм її дії та наслідки, що вона за собою спричинила. Як найбільш послідовну з буржуазних реформ 60-70-х років XIX століття характеризує він судову реформу 1864 року. П. В. Зінченко на базі архівного матеріалу розглядає деякі судові справи Київської судової палати [120].

Пореформені кримінальний і цивільний процеси, а також судоустрій Російської імперії початку XX століття вивчає В. Д. Гончаренко [121]. І. Б. Юрков досліджує інститут присяжних засідателів [122]. На важливість вивчення історичного досвіду діяльності суду присяжних засідателів в дореволюційній Росії звертає увагу І. А. Русанова [123].

О. Н. Ярмиш [124-126] у своїх працях досліджує основні аспекти судової реформи 1864 року, зокрема функціонування судових органів в контексті проявів каральної політики самодержавства.

Коллективне монографічне дослідження «Судова влада в Україні: історичні витoki, закономірності, особливості розвитку» за редакцією І. Б. Усенка [126] присвячене одній з найактуальніших проблем теорії та історії держави і права – сутності судової влади на території України протягом її існування, в тому числі й судовій владі під час перебування українських земель під владою Російської імперії. У монографії знаходимо висвітлення матеріалу проведення судової реформи 1864 року та її наслідків. Основні аспекти підготовки та проведення судової реформи та контрреформи висвітлені в книзі «Історія державності на землях України: Експериментальний підручник» за загальною редакцією О. М. Бандурки, О. Н. Ярмиша [127]. Узагальнюючі відомості з приводу судової реформи та контрреформи містяться у багатьох підручниках та наукових посібниках з історії держави та права України [128-134].

Значним є внесок в розробку тематики судової реформи 1864 року істориків права Російської Федерації і, перш за все, авторів восьмого

тому багатотомної праці «Російське законодавство Х–ХХ століть» О. І. Чистякова, Б. В. Віленського, Ю. П. Титова, М. І. Сизикова, Н. А. Семідеркіна, А. І. Бойко, В. Г. Беляєва [135], а також авторів окремих книг В. М. Куріцина [136], М. М. Єфремової [137], С. М. Казанцева [138], М. В. Немитіної [139; 140], О. А. Демичева [141; 142].

В контексті вузькотематичних досліджень судової реформи варто зазначити, що в сучасній історіографії надбання російських науковців з окресленої тематики є вагомими. Зокрема, проблеми функціонування окружних судів висвітлюються у працях А. М. Ларіна [143], Ю. В. Щедріної [144], М. Н. Ігнат'євої [145; 146], С. Є. Нікітіної [147], І. В. Зозулі [148]. С. Н. Гаврилов розглядає питання участі адвоката у процесі в ході судової реформи [149]. Є. А. Крестьянников розглядає процес становлення судових органів у Західному Сибіру, зокрема, торкається питань функціонування Омської судової палати [150]. Я. Б. Смирнова у своїй дисертаційній праці досліджує процес становлення та розвитку інституту мирових суддів в Російській імперії за реформою 1864 року [151]. М. Д. Долбілов [152] у своїй праці характеризує царську політику щодо окраїнних територій імперії в ході впровадження Судових статутів. Л. Є. Горізонтов [153] розкриває суть кадрової політики царської Росії на території Правобережжя в умовах реформи.

В ході нашого дослідження ми також послуговувались працями Т. Л. Курас [154-176], науковими інтересами якої є судова реформа 1864 року та діяльність судових палат в ході реформи в Російській імперії. Зокрема, автор у своїй дисертації [154] висвітлює проблемні аспекти створення та діяльності Іркутської судової палати. У фахових публікаціях Т. Л. Курас аналізує також діяльність Варшавської, Московської, Санкт-Петербурзької, Тифліської судових палат тощо; дає характеристику реформування судової системи; апеляційному розгляду справ судовими палатами; нагляду за судами та посадовими особами в судових палатах; діяльності службовців у судових установах; нагородження їх орденами, призначення на посади та переміщення.

Серед інших здобутків російських науковців варто виділити дисертаційні праці М. А. Бтикєєвої [177] щодо судової реформи в окрузі Омської судової палати; С. В. Чечельова [178] щодо проведення судової реформи в Сибіру; С. М. Казанцева [179] щодо функціонування інституту прокуратури в ході судової реформи; А. В. Гаврилової [180] щодо функціонування інституту адвокатури в Західному Сибіру в ході судової

реформи; А. С. Масалимова [181] щодо реалізації реформи суду та поліції в Уфимській губернії; А. Д. Попової [182] щодо реалізації судової реформи в окрузі Московської судової палати; А. В. Астахова [183] щодо судових інститутів Омського судового округу; В. Г. Вишневецького [184] щодо особливостей проведення судової реформи в Східному Сибіру.

Низка робіт присвячена питанням статусу суддів, стану суддівського корпусу в пореформеній Росії [185-188]. Варто відзначити першу в російській історіографії монографічну роботу В. В. Захарова та Т. Н. Ільїної [189], в якій аналізуються проблеми підготовки судових кадрів в пореформенний період. Автори звернулися до загальних питань інституціоналізації юридичної професії внаслідок судової реформи. Дисертаційна праця К. П. Краковського [70] становить собою дослідження сукупності політико-правових відносин, що сформувалися в сфері вироблення і реалізації всіх складових елементів кримінальної політики Російської імперії через механізм політичної юстиції.

На сучасному етапі до проблем судової реформи 1864 року звертаються і західні дослідники. Зокрема, Р. Уортман – американський дослідник, аналізує усі етапи підготовки та проведення судової реформи; наголошує на тому, що реформа повинна набути захисного характеру для приватної власності [190]. Цікавими є праці французького дослідника Д. Бовуа [191-194], в яких автор розглядає питання взаємовідносин польської шляхти, російського дворянства та українського селянства на території Правобережної України, а також роль новостворених судових органів у цих взаємовідносинах; також торкається питання участі поляків та українців у кадровому аспекті в судових установах. Й. Баберовські [195; 196] – німецький науковець – вважав Російську імперію відсталою країною, а реформи в ній – несвоєчасними; вбачав основну причину цього у багатонаціональності імперії та в існуванні глибокої прірви між дворянством та селянством, що не розуміли один одного.

Таким чином, аналіз історіографії судової реформи 1864 року дає змогу зробити висновок, що як у вітчизняних, так і в зарубіжних вчених наявний значний ґрунтовний доробок дослідницьких напрацювань чи не усіх аспектів судової реформи 1864 року та її впливу на подальші трансформаційні процеси в державі. Також для історіографії судової реформи характерним є всебічне залучення широкого кола джерел та зв'язок різних концепцій. Втім, процес підготовки, впровадження та реалізації положень Судових статутів на практиці, враховуючи тогочасну російську дійсність, у конкретних регіонах імперії не-достатньо висвітлений у науковій літературі. Мається на увазі дослідження

реалізації судової реформи у різних губерніях Російської імперії – у різних судових округах. Проблема судових перетворень у Південно-Західному регіоні Російської імперії, зокрема, в окрузі Київської судової палати, на наше переконання, є малодослідженою. Діяльність Київської судової палати не була досі предметом спеціального дослідження, а тому становить глибокий інтерес для вивчення.

1.2. Джерельна база дослідження

Вивчення діяльності Київської судової палати в ході нашого дослідження стало можливим завдяки використанню широкого кола опублікованих та неопублікованих (в т. ч. вперше введених до наукового обігу) джерел, які становлять собою джерельну базу нашого дослідження. Для зручності виділимо чотири основних групи опублікованих джерел та власне неопубліковані архівні матеріали.

До першої групи джерел в силу історико-правової природи дослідження, перш за все, варто віднести нормативно-правовий матеріал, що регламентував судову реформу 1864 року. Серед нормативних актів ми виділяємо законодавчі та підзаконні акти, директивні рішення органів державної влади у сфері судочинства. Основним нормативно-правовим документом є власне Судові статuti від 20 листопада 1864 року [197]. Ми послуговувались Повним зібранням законів Російської імперії [198] в ході написання роботи, оскільки в цю збірку вміщено усі законодавчі акти Російської імперії з 1649 по 1913 рік. Визначальними у збірнику для нас стали Судові статuti від 1864 року (Указ про заснування судових установ та запровадження судових статутів та власне Заснування судових установ [199; 200]; Статут кримінального судочинства [201]; Статут цивільного судочинства [202]; Статут про покарання, що накладаються мировими суддями [203]; Положення про нотаріат [204]) та укази, що прямо чи опосередковано впливали на проведення судової реформи на Правобережжі: «Про запровадження російської мови у судочинстві Подільської та Волинської губерній» від 01.07.1832 [205]; Правила стягнення процентного збору в Західних губерніях від 03.03.1869 [206], «Про введення в дію Судових статутів в 9-ти Західних губерніях» від 09.07.1877 [207] тощо. Варто також зазначити, що ґрунтовним є видання Судових статутів 1864 року з коментарями, що відображають сучасний стан історично-правових знань з даної проблеми, а також восьмий том «Судова реформа»

багатотомного видання «Російське законодавство Х–ХХ століть», що вийшло в 1991 р. [208].

Другу групу опублікованих джерел становлять документи офіційного діловодства: офіційні записки, звіти, довідки, огляди діяльності, матеріали роботи різних підготовчих комісій, матеріали конкретних цивільних та кримінальних справ тощо. До другої групи джерел також відносять статистичні і довідкові матеріали.

Насамперед слід вказати на матеріали загальної статистики, судової статистики тощо. Також варто виділити Пам'ятні книги Київської, Волинської, Чернігівської та Могильовської губерній, що видавались губернськими статистичними комітетами за кожен звітний рік, та містили відомості по всіх міністерствах Російської імперії, зокрема й по міністерству юстиції. У адресних і пам'ятних книгах, календарях містилася найрізноманітніша інформація, в тому числі і по судовій частині – адреси і структури різних судових установ, адреси та число осіб судового відомства, приватних і присяжних повірених, витрати по судовому відомству, а також інша інформація, що цікавила населення, в тому числі і нормативно-правового характеру.

Третя група джерел представлена мемуарами. Варто враховувати, що це суб'єктивні напрацювання дослідників та літераторів доби впровадження основних засад судової реформи. Такі джерела дають змогу побачити реальну картину суспільного життя того часу, оцінити усі аспекти реалізації судової реформи в різних регіонах імперії, хоча до такої оцінки необхідно підходити критично в силу певного суб'єктивізму. До мемуарних джерел віднесемо праці А. Ф. Коні «Батьки та діти судової реформи» [30]; М. М. Колмакова [209]; П. А. Валуєва [210]; О. А. Пржецлавського, Т. А. Бобровського [211], О. Ф. Кістяківського [212; 213].

Четверта група джерел – періодичні та публіцистичні видання. Перш за все, варто враховувати, що судова реформа 1864 року загалом позитивно сприймалась пресою. Деякі видання повністю схвалювали реформу («Современник», «Санкт-Петербургские ведомости»); інші видання заперечували та критикували окремі її інститути («Новое время», «День»); деякі містили приховану критику («Весть», «Библиотека для чтения»). Зарубіжні видання, вільні від цензури, давали більш неупереджену оцінку реформі в Російській імперії.

Популярною на Правобережжі була газета «Киевлянин», яка видавалась з 1864 по 1919 рік. Видання вважають рупором російських націоналістів, оскільки газета нерідко загострювала увагу на питаннях

тривалого впровадження Судових статутів на Правобережній Україні [214: 215]. Статті присвячувались проблемним аспектам реалізації судової реформи в Південно-Західному краї, зокрема питанням інститутів адвокатури [216; 217]; мирових суддів [218]; окружних судів та присяжних засідателів [219; 220]. На сторінках газети точилась полеміка з приводу процесу запровадження Судових статутів на Правобережжі [221; 222]. Користувалась популярністю і петербурзька газета «Голос», яка торкалась тематики матеріального забезпечення суддівського корпусу у пореформений період в контексті реалізації принципу незалежності суддів [223], підіймала питання доцільності проведення судової реформи. Відомчими виданнями були «Журнал Міністерства юстиції», «Журнал цивільного та кримінального права», «Судова газета», «Судовий вісник». У даних виданнях часто підіймалось питання щодо причин затягування впровадження положень Судових статутів на Правобережжі.

Недостатня кількість опублікованих джерел компенсується наявністю неопублікованих документів, що містяться в архівах України. Більшість документів з архівних справ, вивчених автором, вводяться до наукового обігу вперше.

Щодо архівних матеріалів як джерела інформації із заданої тематики, варто зазначити, що останні становлять фактологічну базу нашої роботи. В контексті аналізу історико-правових аспектів організації та функціонування Київської судової палати ми опрацювали матеріали Центрального державного історичного архіву України у місті Київ (ЦДІАК України), державного архіву Київської області (ДАКО), державного архіву Волинської області (ДАВО) та державного архіву Житомирської області (ДАЖО). Чималу цінність становлять і документи державного архіву Черкаської області (ДАЧО) та державного архіву Чернігівської області (ДАЧерНО).

У ЦДІАК України ми використовували, в основному, матеріали фонду 318 – Київська судова палата; фонду 317 – Прокурор Київської судової палати; фонду 442 – Канцелярія Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора. Фонд 442 є надзвичайно громіздким; у ньому знаходимо безліч справ з приводу основних етапів проведення судової реформи на Правобережній Україні, зокрема у Київській, Волинській та Подільській губерніях: це і звіти губернаторів про стан суспільних відносин до і після введення судової реформи, і справи про запровадження нового судоустрою та про проведення судової реформи у регіоні. У фонді 317 містяться справи про участь прокурора у

судочинстві Київської судової палати; різного роду переписка з іншими прокурорами; звіти; відомості з приводу дізнання про державні злочини тощо.

Фонд 318 безпосередньо містить матеріали справ Київської судової палати у п'яти описах. Це і внутрішнє та зовнішнє листування членів палати; формулярні списки працівників; звіти та статистичні відомості; протоколи судових засідань палати; судові справи палати. Опис 1 у двох томах присвячений діяльності палати з розгляду кримінальних справ, причому у томі першому справи датуються 1880–1906 роками; у томі другому – 1907–1917 роками. Опис 2 присвячений діяльності Київської судової палати з розгляду цивільних справ з 1880 по 1917 роки. Опис 3 містить всього 13 документів з 1891 по 1910 роки. Опис 4 містить 4 справи по канцелярії голови судової палати з 1891 по 1916 роки. Опис 5 містить деякі кримінальні справи судової палати з 1917 по 1919 рік.

Внутрішнє та зовнішнє листування палати представлене циркулярами міністерства юстиції, міністерства внутрішніх справ та Сенату; перепискою голови палати з міністрами, губернаторами, головами окружних судів, прокурорами та іншими установами. Формулярні списки членів палати – своєрідні анкети службовців при прийомі на службу про їх сімейний стан, освіту, релігійні погляди, відзнаки, чини, кар'єрний ріст. Статистичні відомості та звіти формують загальне уявлення про стан злочинності в державі та регіоні, про кількість засуджених, про кількість вирішених справ; сюди також відносять і фінансові звіти щодо заробітної плати членів палати та інших службовців; щодо відпусток, пенсійного забезпечення, податків. Протоколи Київської судової палати дають можливість простежити за процесом вирішення кримінальних та цивільних справ палатами. І, нарешті, власне судові справи Київської судової палати формують загальну картину діяльності останньої.

Державний архів Київської області, державний архів Волинської області, державний архів Житомирської області, державний архів Черкаської області, державний архів Чернігівської області – архіви, де містяться, в основному, матеріали з приводу діяльності окружних судів Києва, Луцька, Житомира, Черкас та Умані, Чернігова, Ніжина, що були підзвітними Київській судовій палаті, оскільки належали до її судового округу.

У ДАКО фонд 864 – Київський окружний суд містить 12 описів з 1872 по 1919 роки та налічує всього 1626 справ. Це і слідчі справи, і

судові справи, і переписка між головою суду та головою судової палати, і справи щодо виплати грошових сум для членів суду, і списки суддів, журнали та протоколи судових засідань. У ДАКО наявний фонд 183 – Прокурор Київського окружного суду, в якому міститься 4 описи.

У ДАВО фонд 49 – Луцький окружний суд містить один опис, в якому чітко структурована інформація по матеріалам канцелярії Луцького окружного суду (99 справ); кримінальному департаменту (600 справ); цивільному (1630 справ) та реєстраційному (84 справи). У канцелярії знаходимо циркуляри міністерства юстиції, переписку з Київської судовою палатою, звіти по діяльності суду, журнали судових засідань, книги записів речових доказів, особові справи членів суду. Кримінальний та цивільний департаменти містять відповідні кримінальні та цивільні справи. Реєстраційний департамент містить матеріали з приводу реєстрації виробничих, благодійних, споживчих та просвітніх товариств.

У ДАЖО фонд 24 – Житомирський окружний суд містить 18 описів та 32 022 справи з 1880 по 1919 роки. Це і внутрішнє листування (циркуляри міністерств, укази Сенату, переписка та листування різних посадових осіб); формулярні списки судових працівників; судові справи та протоколи судових засідань; звіти та статистичні відомості.

У державному архіві Черкаської області фонд 417 – Черкаський окружний суд містить всього 6 справ, що датуються 1915–1918 роками – це позовні справи та справи за звинуваченнями. Фонд 418 – Прокурор Черкаського окружного суду містить лише 2 справи за 1914–1915 роки. Фонд 753 – Уманський окружний суд містить 6 справ, що датуються 1881–1917 роками та становлять собою цивільні та кримінальні позовні справи.

У державному архіві Чернігівської області у фонді 249 – Чернігівський окружний суд та у фонді 250 – Прокурор Чернігівського окружного суду міститься інформація з приводу діяльності Чернігівського окружного суду. Зокрема, у фонді 249 наявний 1 опис з 676 справами, в яких містяться протоколи засідань, вироки суду, витяги з вироків, статuti професійних та кооперативних товариств, формулярні списки та особові справи, а також реєстри кримінальних та цивільних справ. У фонді 250 міститься 4 описи щодо діяльності прокурора суду. Фонд 358 – Ніжинський окружний суд містить 12 описів та 11 348 справ. Це і звіти про роботу суду, і кримінальні та цивільні справи суду, справи про реєстрацію статутів споживчих товариств тощо.

Інформація щодо діяльності Могильовського та Стародубського окружних судів міститься в архівах іноземних держав, зокрема Білорусії та Російської Федерації.

Стародубський окружний суд знаходився на території сучасної Брянської області Російської Федерації, що станом на 1864 р. була розділена між Чернігівською та Орловською губерніями. Виходячи з архівних документів фонду 546 – Стародубський окружний суд та фонду 502 – Судовий пристав Стародубського окружного суду державного архіву Брянської області (Російська Федерація), можна отримати цікаву інформацію з приводу організації та діяльності цього суду.

Могильовський окружний суд (територія сучасної Білорусії) було створено та приєднано до округу Київської судової палати лише у 1883 р. Ґрунтовна інформація з приводу його створення та діяльності міститься в основному у фонді 2131 – Могильовський окружний суд міністерства юстиції, місто Могильов, Могильовського повіту, Могильовської губернії Національного історичного архіву Білорусії. Фонд містить 87 одиниць зберігання за 1883–1918 рр. Серед документів протоколи суду, справи по звинуваченню різних осіб в грабежах, вбивствах, винокуренні, матеріали попереднього слідства про погром в місті Гомелі, формулярні списки про службу чиновників суду, описи справ та ін.

Сукупність вищеперерахованого масиву джерел та історіографічного матеріалу є достатньою для здійснення комплексного наукового дослідження із заданої тематики.

Таким чином, в історіографії проблеми виокремлюємо три періоди: дореволюційний, радянський та сучасний, що характеризуються перш за все ґрунтовними працями провідних вчених в галузі історії та теорії держави і права та інших правових наук.

Джерельна база представлена опублікованими (чотири групи) та неопублікованими джерелами. Опубліковані джерела становлять собою нормативно-правовий матеріал, матеріали офіційного діловодства, що також охоплюють собою статистичні та довідкові відомості, мемуарну та публіцистичну літературу, а також періодичну пресу. До неопублікованих джерел відносяться архівні матеріали.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ

2.1. Створення Київської судової палати в ході судової реформи 1864 року

Шлях до проведення судової реформи 1864 року в Російській імперії та до створення Київської судової палати зокрема, бере свій початок з кінця XVIII століття.

Перш за все, варто зазначити, що більшість науковців притримуються думки, що дореформений суд в Російській імперії був запроваджений Катериною II саме у 1775 році, при цьому на Лівобережжі у 1783 році фактично, а на Правобережжі – у 1793 році указом про організацію губерній та фактичним відкриттям судів у 1796 році. Втім, уже 30 листопада 1796 року після того, як Павло I став царем Російської імперії, було видано указ про відновлення в Південно-Західному краї колишнього судоустрою та судочинства. Матимемо на увазі, що цим же указом було проведено реорганізацію Київської, Волинської та Подільської губерній, а остаточне затвердження їх кордонів відбулось у 1802–1804 роках. Було відновлено польські головні, земські, повітові та підкоморні суди, а також створено Волинський надвірний суд.

В той час на території всієї Російської імперії діяла судова система, запроваджена Катериною II. Уже Олександр I вбачав необхідність змін у судовій системі імперії, тому в 1801 році видав указ, що уповноважував новостворену комісію на складання проекту законів Російської імперії. Лише у 1818 комісія представила проект статуту кримінального судочинства та внесла його на розгляд Державної ради, проект піддався критиці. Смерть Олександра I у 1825 році зупинила роботу комісії. На Правобережжі діяла польська судова система, оскільки царат взяв тактику поступового поширення російського законодавства на приєднаних територіях. Загалом Олександр I лояльно ставився до поляків та їх ролі в житті регіону, що не влаштовувало його оточення, а тому викликало загострення суспільних настроїв.

Ліквідація польської судової системи була проведена після польського повстання 1830 року в 1831 році указом Миколи I.

Результатом повстання стала жорстка реакція самодержавства та кардинальна зміна курсу державної політики стосовно приєднаних територій з лояльної на ліквідаційну. Комітет західних губерній під керівництвом графа Кочубея прийняв рішення скасувати діловодство польською мовою, ввести російську, змінити назви установ з польської на російську, з'єднати гродські суди з земськими та назвати їх повітовими, замінити головні суди на цивільні та кримінальні судові палати. Крім цього, запровадити функціонування військових, церковних, комерційних, межових, сирітських судів тощо. При цьому дія Литовського статуту зберігалась до 1840 року. Влада діяла поступово, змінюючи польський судоустрій на російський.

А. Б. Дубровіна вважала, що судова система на Україні в першій половині XIX століття була частиною механізму управління, нерозривно пов'язаною з адміністративними та поліцейськими органами, діяла як система судових органів дворянсько-поміщицької держави. Суди служили справі зміцнення та захисту економічного та політичного панування дворянства. Ці функції забезпечувались інквізиційним характером процесу, системою формалізму доказів, феодальним законодавством, яке застосовувалось судами [224, с. 83].

Першу інстанцію судової системи займали у повітах станові повітові суди, в містах – міські станові суди – магістрати і ратуші; другу інстанцію становили об'єднані палати цивільного та кримінального судочинства, вищою інстанцією стосовно палат був Сенат. Повітові суди розглядали справи дворян та іншого населення повіту, крім справ поміщицьких селян. Магістрати та ратуші чинили суд у справах купців та міщан. Суди першої інстанції розглядали цивільні та кримінальні справи. Їх рішення були остаточними в справах цивільних, де сума позову не перевищувала 100 карбованців, та в справах кримінальних, де вирок не передбачав вищу міру покарання. Варто зазначити, що повітові суди також виконували нотаріальні та поліцейсько-адміністративні функції. При міських магістратах діяли допоміжні інстанції з розгляду спеціальних категорій справ: сирітські та словесні суди. Сирітські суди забезпечували піклування про малолітніх сиріт, вдів тощо. Словесні суди розглядали позови між особами з приводу торговельних справ.

До складу повітових судів входили повітовий суддя та чотири засідателі; до складу міських магістратів та ратуш входили два бургомістри та чотири ратмани.

Об'єднані палати цивільного та кримінального суду становили собою другу апеляційну інстанцію, що мала загальностановий характер.

Також палати могли виступати як перша інстанція в певних категоріях справ: про посадові злочини, про власність на твори та книги, про нерухомість, розташовану в різних губерніях. Палата виконувала і несудові функції: оформлення документів та угод, зберігання межових книг та планів. Палати мали голову, радника та чотирьох засідателів; голови палат призначались царем, радники – Сенатом, засідателі обирались на три роки дворянами та міським населенням. Сенат займав найвищу позицію в судовій системі.

До складу судової системи входив також совісний суд, юрисдикція якого поширювалась на цивільні справи, а результатом розгляду мало стати примирення сторін, та кримінальні справи про злочини, вчинені божевільними чи неповнолітніми. У Волинській, Київській та Подільській губерніях такий суд був створений лише у 1830 р. Варто зазначити, що економічний розвиток та розширення товарообігу посприяли утворенню в імперії комерційних судів, до складу яких входили голова, чотири члени, юрисконсульт та доповідач. Зокрема, такий суд мав місце в Одесі, де стрімко розвивалась торгівля.

П. Ф. Щербина у своїй праці справедливо зазначав, що російське судочинство мало становий характер; єдиного суду для усіх станів не було, як не було і єдиного законодавства для усіх, що підривало основи судової системи. Недосконалість судової системи проявлялась і в змішанні функцій судової влади та адміністративної, при цьому усі, від пристава до міністра, втручались в хід судового процесу та заважали коректному відправленню правосуддя [60, с. 59].

На думку О. В. Максимова, головну роль у всіх реакційних заходах 30-х-початку 40-х років відігравав київський генерал-губернатор Д. Бібіков, який здійснив наступ на судоустрій та законодавство краю [111, с. 46]. Він вважав, що варто скасувати дію Литовського статуту, оскільки його норми у поєднанні з законами імперії лише призводили до плутанини суддів, тяганини судових процесів тощо. Поряд із скасуванням дії Литовського статуту, Д. Бібіков пропагував і заміну польської шляхти на російське дворянство в судах. Як наслідок, 1840 р. імператор підписав указ про розповсюдження дії цивільного законодавства Росії на західні губернії [225, с. 304]. Втім, поза увагою залишалось кримінальне законодавство, а шляхта і надалі зберігала пануючий вплив в регіоні. Дія Литовського статуту негласно продовжувалась в силу нездатності російського законодавства повною мірою забезпечити регулювання усіх суспільних відносин краю.

Недоліків у дореформеного суду було чимало, зокрема, більшість членів суду не мали уявлення про теорію доказів, судова та адміністративна влада були поєднані у реалізації судових функцій, впливали одна на одну. Реформування було необхідним не лише для судоустрою, а й для системи здійснення судочинства. Процесуальні закони були застарілими та не відповідали тогочасним умовам суспільного життя.

Цивільне судочинство на Правобережжі характеризувалось частим порушенням законів, договізною процесу. Цікавою вимогою цивільного судочинства було те, що палати державного майна повинні були давати висновки у цивільних справах. Поліція також була уповноважена вести слідство по цивільним справам. Була відсутньою можливість залучення третіх осіб у цивільну справу. Строки подачі скарг чи заперечень на позовну заяву різнились. Не було законодавчо визнаної необхідності викладати в судовому рішенні мотиви його прийняття. Існувала система штрафів за подання необґрунтованих позовних заяв та апеляційних скарг. Виконання судових рішень здійснювала поліція. Негативним було і те, що суди, окрім судових функцій, виконували і адміністративні. Множинність судових інстанцій (один загальний, чотири головних та шістнадцять особливих порядків судочинства) і неясність законів про підсудність справ ускладнювали процес судочинства. Вагомим було і те, що позивач та відповідач були обмежені у своїх процесуальних правах. Вирішення справи та винесення вироку здійснювалось за зачиненими дверима суду [60, с. 62].

Що ж до кримінального процесу, то він проходив декілька стадій, зокрема, попереднє (збір доказів та встановлення факту злочину) та формальне слідство (допит обвинуваченого, допит свідків) та власне судовий розгляд справи. Слідчий займався лише пошуком «вдалих» доказів, а не встановленням істини по справі. Суд не перевіряв процес здійснення слідства та подані докази, а вирішував справу по факту матеріалів, поданих слідчим. В кримінальному процесі, як і в цивільному було поєднання судової та адміністративної влади. Для прикладу, слідчий по справі міг бути і суддею по цій справі.

Д. А. Ровинський характеризував попереднє слідство наступним чином: «Поліцейське слідство це несвідоме свавілля, позбавлення свободи, роздування справ та відсутність всілякої системи» [30, с. 6]. Загалом дореформений суд характеризували як формальний та неправосудний орган, причинами чого були інквізиційний процес та теорія формальних доказів.

Суть інквізиційного процесу полягала в тому, що ініціатива відкриття судового процесу була в руках держави, а не в руках потерпілого. Судові докази були двох видів: «досконалыми», коли вони виключали усяляку можливість виправдати обвинуваченого, та «недосконалыми», коли можливість визнати обвинуваченого винним не виключалась повністю.

До реформи 1864 року тлумачення законів не допускалось царатом в силу того, що закон становив собою волю царя. Суддя був звичайним служителем складного державного апарату, де усе, за словами П. Ф. Щербини, підкорювалось мертвій букві закону [60, с. 67].

Якщо за часів правління Миколи I питання проведення судової реформи фактично гальмувалось, то ситуація змінилась з приходом до влади Олександра II у 1855 р. Усвідомлена верхівкою правління криза політичної, економічної, соціальної, культурної, правової сфери суспільного життя означала неминуче проведення буржуазних реформ. Зокрема, криза судової системи імперії проявлялась у ряді наступних обставин. «Корупція, хабарництво, беззаконня, некваліфікованість суддів різних рівнів характеризували судову систему першої половини XIX століття, яка в цілому була нездатна вирішувати проблеми правосуддя» [226, с.151]. Навіть саме суспільство не бажало жити за старими порядками, тому потребувало проведення реформи. Олександр II, ліберал за своїми поглядами, став прихильником проведення низки реформ, в тому числі і судової.

Серед причин та передумов проведення судової реформи варто виділити наступні обставини. Перш за все, це відсутність міцної законодавчої бази судочинства та судоустрою, оскільки використання законів Катерини II та Петра I, систематизованого законодавства М. М. Сперанського зумовлювало плутанину та не відповідало потребам суспільства на даному етапі розвитку. Далі, це надзвичайно велика кількість судових установ, а тому і заплутаність процесуальних процедур, і проблеми з підсудністю справ. Це зумовлювало тяганину та значну тривалість розгляду судових справ. Міністр юстиції В. Панін у своєму щорічному звіті за 1842 рік констатував, що розгляд окремих справ тривав десятками років і навіть досягав 28 років з їх початку [227, с. 227]. Наступною причиною проведення судової реформи було хабарництво. Варто констатувати, що воно було характерним для всього державного апарату імперії, адже більшість чиновників розглядали свою посаду як спосіб наживи. До хабарництва можна додати й безграмотність служителів феміди, їх юридичну неосвіченість. Серед причин також

виділяють й теорію формальних доказів, чим керувались судді при вирішенні справ. Тобто, суд спирався на матеріали справи, підготовлені слідством, не розглядав докази самостійно, не оцінював їх, не допитував обвинувачених, свідків по справі тощо. Також панування інквізиційного процесу в ході розгляду справ судом вважають однією з причин судової реформи.

На наш погляд, до причин та передумов також доцільно віднести: невідповідність тогочасної судової системи Російської імперії системам судоустрою передових європейських країн; відсутність розмежування адміністративної та судової влади; хаос законодавства, безправність обвинувачених; кадровий «голод», непрестижність роботи в судах, неосвіченість суддів, недовіра до судової влади. Серед причин проведення судової реформи необхідно назвати селянську реформу 1861 р. та скасування кріпосного права.

Багато науковців схиляються до взаємообумовленого зв'язку між проведенням судової та селянської реформи. Прямий вплив селянської реформи полягав у тому, що для багатомільйонного населення, «вчорашніх рабів», потрібна була зміна поміщицького суду на державний. Непряма дія полягала у тому, що скасування кріпацтва спричинило гуманні настрої у державі та спонукало тодішніх діячів до подальшої роботи [228, с. 23]. Тобто, поміщики опинились у становищі, коли їх позбавили судових та поліцейських функцій над селянами, тому вони, як ніколи, потребували якісного нового правосуддя. Неосвічені селяни, в свою чергу, вбачали можливість захистити свої права у нових судах.

До передумов проведення судової реформи також варто віднести й програш царизму в Кримській війні (1853–1856 рр.), після чого в Російській імперії почали наростати все більш революційні настрої. Також це й польські повстання (1830–1831; 1863–1864 рр.) та зростання національно-визвольного руху на Правобережжі, про що будемо вести мову згодом.

Створення проектів судових перетворень сягає початку XIX століття. М. М. Сперанського та його «Записки про організацію судових та урядових установ в Росії» і «План державних перетворень» можна вважати першим провісником судової реформи 1864 року. Далі це і проекти судових перетворень графа В. П. Кочубея, Г. С. Батенькова, П. І. Пестеля, Д. М. Блудова тощо.

У 1832 р. М. М. Сперанський завершує свою славнозвісну систематизацію старого та діючого російського закону; як наслідок,

видається Повне зібрання законів Російської імперії та Звід законів. У 1845 р. під керівництвом Д. М. Блудова виходить в світ Уложення про покарання. Починається робота по корегуванню цивільного закону. У 1855–1860 роках він вносить в Державну раду проекти Статуту цивільного судочинства, Статуту кримінального судочинства, Положення про присяжних повірених та Положення про судоустрій.

Радянський російський науковець М. Г. Коротких відправним моментом для підготовки судової реформи вважав 15 листопада 1857 р. – день, коли до Державної ради був внесений проект реорганізації цивільного судочинства – Статут цивільного судочинства [62, с. 11]. У проекті йшлося про нагальне введення принципу змагальності у судовий процес, скорочення кількості судових інстанцій і вдосконалення кадрів судових органів. З цього моменту чиновництво розділилось на лібералів та консерваторів в контексті сприйняття проекту. При цьому ліберали виступали за повноцінну перебудову системи судочинства та судоустрою, консерватори прагнули лише обмежених змін. Цар стояв на позиціях лібералів. Д. М. Блудов у 1858 році представляє на розгляд Державної ради проект про заснування інституту адвокатури. У 1859 році він направляє до Державної ради проект Положення про судоустрій, значна увага в якому приділялась інституту мирових суддів. Протягом 1860–1861 років ці проекти підлягають жвавому обговоренню.

Однак, у травні 1860 року Державна рада таки приймає перший документ, що стосувався судових перетворень, – Закон про судових слідчих, розроблений С. І. Зарудним.

У 1861 році Олександр II створює спеціальну комісію для узагальнення основних начал судових перетворень з блудовських проектів, що були створені протягом останніх років. До комісії увійшли С. І. Зарудний (очолював цивільний відділ), К. П. Победоносцев, М. І. Стояновський, О. М. Плавський (очолював відділ судоустрою), М. А. Буцковський (очолював кримінальний відділ), Д. О. Ровинський. Комісія розробила проект перетворення системи судочинства та судоустрою. У вересні 1862 року Олександр II затвердив Основні положення перетворення судової частини в Росії, розроблені комісією. Цей документ складався з трьох частин, присвячених судоустрою, цивільному та кримінальному судочинству. Встановлювалось відокремлення суду від адміністрації, всестановий виборний мировий суд, вводились інститут присяжних засідателів, інститут адвокатури, інститут мирового суду, реорганізовувався інститут прокуратури; закріплювались принципи змагальності, гласності, диспозитивності,

принцип здійснення правосуддя тільки судом, скасовувалась система формальних доказів.

У тому ж 1862 році царем була затверджена записка державного секретаря В. Буткова щодо подальшого ходу судових перетворень. Комісія була доповнена іншими фахівцями, зокрема і університетськими професорами, поліцейськими, представниками громадськості. Очолив комісію С. І. Зарудний. За два роки комісія підготувала проекти Судових статутів, які були затверджені Олександром II 20 листопада 1864 року.

Судові статuti 1864 року [197], на наш погляд, можна вважати основною правовою підставою проведення судової реформи в Російській імперії. Судові статuti склалися з чотирьох основних документів: Статут про покарання, що накладаються мировими суддями, Статут цивільного судочинства, Статут кримінального судочинства та Заснування судових установ.

Заснування судових установ [229] містили 420 статей, які регламентували систему судоустрою Російської імперії: правовий статус мирових судів, окружних судів, судових палат, прокуратури, адвокатури, слідчих, нотаріату, присяжних засідателів. Статут кримінального судочинства [230] складався з трьох книг та містив 1254 статті. Перша книга регламентувала порядок здійснення судочинства у мирових судах, друга – у окружних судах і судових палатах, третя – регламентувала винятки з загального порядку кримінального процесу. Статут цивільного судочинства [231] також складався з трьох книг та містив 1400 статей. Перша книга регламентувала порядок здійснення цивільного судочинства у мирових судах, друга – в окружних судах та судових палатах, третя – регламентувала винятки з загального порядку цивільного процесу. Статут про покарання, що накладаються мировими суддями [232], містив 181 статтю та становив собою збірник матеріального права, що регламентував перелік проступків, покарання за які накладались мировими суддями.

За реформою створювалась проста подвійна система судоустрою: місцеві суди (одноосібний мировий суддя, повітовий з'їзд мирових суддів і Сенат) та загальні суди – окружні суди, судові палати і Сенат. Таким чином, нова система судоустрою в Російській імперії базувалась на демократичних принципах судочинства: виборність мирових суддів і присяжних засідателів, незалежність і незмінність суддів, рівність усіх перед законом, гласність, інстанційність, диспозитивність. Також запроваджувалась адвокатура, реорганізовувалась прокуратура,

слідство, нотаріат. Зберігалось і станове судочинство – судова влада духовних, військових, комерційних, селянських судів.

Мирова юстиція була покликана розглядати дрібні кримінальні та цивільні справи, віднесені законом до їх підсудності. Мирові судді були двох видів: дільничі та почесні. Почесні не отримували платні, а розглядали справи за своїм покликанням на бажання сторін. Дільничі судді працювали в повітах на постійній основі та отримували за це платню. На всій території Російської імперії мирові судді обирались на три роки повітовими земськими зібраннями, враховуючи наявність у кандидатів майнового, вікового та освітнього цензів. А на території Київської, Подільської та Волинської губерній мирова юстиція вводилась лише у 1871 р. з певними особливостями. Тут мирові судді не обирались, а призначались міністром юстиції за поданням губернатора, звільнялись таким же чином. Це пояснюється необхідністю вироблення механізму стримування етнічного населення краю у зв'язку з побоюваннями царату чергових національно-визвольних повстань. В свою чергу, земська реформа на території Південно-Західного краю проведена поки не була, а тому й формальних підстав для виборності мирових суддів не було. Рішення мирових судів можна було оскаржити на з'їздах мирових судів, касаційним органом для яких також був Сенат.

Загальні судові місця мали інстанційну систему. Першу інстанцію становили окружні суди, апеляцією по відношенню до окружних судів були судові палати, касацією був Сенат. Судові палати мали право виступати як суд першої інстанції у певних визначених законом категоріях справ: у справах про державні та посадові злочини та у справах за звинуваченнями у порушенні законів про друк [126, с. 215].

Таким чином, 19 жовтня 1865 року Олександр II затвердив Положення про введення в дію Судових статутів [233], перші суди були відкриті в 1866 році в Санкт-Петербурзі та Москві, що стало відправним моментом введення в дію Судових статутів та застосування їх на практиці. В Указі планувалось поширення положень Статутів на всю територію Російської імперії впродовж чотирьох років, що по факту затягнулось на 33 роки, при чому із значними відхиленнями від регламентованих в законі норм.

В українських губерніях першим судовим округом, що запрацював у 1867 р., став Харківський на чолі з Харківською судовою палатою, діяльність якої поширювалася на Харківську, Курську, Орловську і Воронезьку губернії, частину Катеринославської та Тамбовської губерній. У 1869 р. до нього приєднано Полтавську, в 1874 р. – Чернігівську

губернії. У віданні Харківської судової палати перебувало вісім окружних судів, три з яких територіально розташовувались у Харківській губернії – Харківський, Сумський та Ізюмський суди. Харків, як судовий центр, територіально охоплював 434 тис. квадратних кілометрів та нараховував приблизно 17 млн. населення.

Уже в 1868 р. засновано Одеський судовий округ на чолі з Одеською судовою палатою, до якої віднесено Херсонську, Катеринославську, Таврійську, Подільську губернії та Бессарабську область.

На українських землях Галичини та Буковини після революційних подій 1848 р. почалось впровадження нової судової системи, відповідно до якої засновувалися повітові, повітові колегіальні та крайові суди як суди першої інстанції. На території Галичини і Буковини було утворено 9 крайових судів. На основі реорганізованого апеляційного суду 1855 р. у Львові почав діяти вищий крайовий суд, компетенція якого поширювалася на Сх. Галичину і Буковину. Наявність вищого крайового суду у Львові давала можливість використовувати українську мову в судах на території його компетенції. Цей суд складався з президії або президіального відділу; цивільного сенату; кримінального сенату; дисциплінарного сенату для суддів та нотаріусів; дисциплінарної комісії для службовців суду і тюремної охорони. До його компетенції входив розгляд у другій і третій інстанціях справ, які вирішувалися повітовими, крайовими або окружними судами. Структура та компетенція вищого крайового суду у Львові залишалася незмінною до 1918 р. Крайовий суд як перша інстанція розглядав цивільні (визнання особи померлою, встановлення прав, усиновлення, спадкові справи, опікунські справи тощо) та кримінальні справи. Останні розглядалися тільки за участю присяжних засідателів, які виносили вердикт про вину, а суддя визначав лише міру покарання.

Львівський крайовий суд складався з двох відділів: цивільного і кримінального. У 1896 р. при ньому було утворено управління з ведення земельного кадастру. До структури суду також входили сенат з торгівельних справ, судова канцелярія, судова санітарна служба, управління фунтових книг, управління тюрем, священики, судові перекладачі, експерти-хіміки, землеміри, експерти у справах преси і видавництва, нотаріуси та нотаріальна палата у Львові, адвокати та палата адвокатів у Львові тощо.

Варто зазначити, що судова реформа 1864 року в Російській імперії характеризувалась поетапністю свого впровадження. Зокрема, якщо

вести мову про Південно-Західний край імперії, то загальні судові місця були запроваджені тут лише у 1880 році, що збіглось в часі з контрреформаційними подіями в імперії. Реформа була впроваджена на Правобережній Україні лише у 1880 році через низку об'єктивних причин, головна з яких полягала у протистоянні російської влади та польської шляхти. Російське самодержавство не бажало допускати польське населення до участі в судочинстві ні за яких обставин, оскільки останнє було освіченим та правосвідомим, володіло землею, значними маєтностями, а тому становило загрозу в контексті лояльності до системи самодержавства.

У порівняльному аспекті варто зазначити, що в процесі реалізації судової реформи 1864 р. у Вологодській губернії можна виділити взагалі 4 етапи: перший етап – запровадження в 1873 р. мирових судових установ в західних повітах Вологодської губернії: Вологодському, Грязовецькому, Кадниковському, Вельському і Темському; другий – введення в 1874 р. загальних судових установ у виді Вологодського окружного суду, який поширював свою юрисдикцію як на західні, так і на північно-східні повіти; третій – введення в 1882 р. мирових судових установ в північно-східних повітах Вологодської губернії: Великоустюжському, Нікольському, Яренському, Сольвичегодському і Усть-Сисольському; четвертий етап – створення в 1912 р. Великоустюжського окружного суду, що завершило інституціоналізацію післяреформених судових установ в північно-східних повітах Вологодської губернії: Великоустюзького, Нікольського, Яренського, Сольвичегодського і Усть-Сисольського, які з цієї нагоди були вилучені з компетенції Вологодського окружного суду.

Варто враховувати, що територія Київського судового округу, очолюваного з 1880 р. Київською судовою палатою, охоплювала Київську, Волинську, Чернігівську та Могильовську губернії. Київська губернія, за переписом від 1897 року, мала населення 3 559 229 осіб та охоплювала територію в 44 777, 9 кв. км.; Волинська губернія, за даними перепису 1897 року, відповідно – 2 989 482 осіб та територією в 71 736 кв. км.; Чернігівська губернія, за переписом 1897 року – 2 297 854 осіб та 53 918, 2 кв. км. станом на 1905 рік; Могильовська губернія, за даними перепису 1897 року – 1 686 764 осіб та займала площу 42 134, 6 кв. км. Таким чином, територія Київського судового округу, за даними 1897 року, становила 212 566, 7 кв. км. та населенням в кількості 10 533 329 осіб [власні підрахунки на базі архівних даних].

Для порівняння, площа Тифліського судового округу охоплювала 406 984,1 кв. версти, на території проживало 7 284 548 чол. при щільності населення у 17,9 жителів на кв. версту. За площею округ Тифліської палати знаходився на шостому місці після округів Іркутської, Омської, Ташкентської, Казанської, Московської палат. Що стосується чисельності населення, то за вказаним критерієм Тифліський округ знаходився на сьомому місці після округів Московської, Харківської, Казанської, Київської, Саратовської і Варшавської судових палат. Зокрема, на території лідируючого по числу населення Московського округу проживало 16 296 505 чол., в Іркутському окрузі, що займав останнє місце, – всього 2 359 514 чол. За щільністю населення округ Тифліської палати розташовувався на десятому місці. Розглянуті характеристики, в свою чергу, відображались на кількості справ, що надходили на розгляд палати, на службовому навантаженні її членів і, відповідно, штатах палат.

Варшавська судова палата, яка очолила Варшавський судовий округ, була заснована в 1876 р. До складу округу увійшло десять окружних судів: Варшавський, Калішський, Петроковський, Радомський, Келецький, Люблінський, Седлецький, Плоцкий, Ломжинський, Сувальський. Зазначені суди діяли на території відповідних губерній. Територія Варшавського судового округу, за даними 1883 р., становила 111 975,4 кв. верст, на ній проживало 7 345 727 чол. У 1897 р. територія юрисдикції палати становила 112 003,5 кв. верст з населенням 9 455 943 чол. [163, с. 119].

Щодо етнічного складу населення Київської губернії зокрема, то за даними перепису населення на рівні імперії від 1897 року, найчисельнішою групою були українці – 79 %, далі євреї – 12 %, росіяни були третьою етнічною групою – 6 %, далі були поляки – 1.9 % (їх кількість постійно збільшувалась після 1897 року, уже на 1900 рік становила 14 %) та інші нечисельні національні групи, кількість яких була незначною та загалом становила 1.9 %. Волинська губернія населяла 70 % українців, 13 % євреїв, 6,2 % поляків та 5,7 % німців, 3,5 % росіян та 1,3 % інших національностей. Чернігівська губернія налічувала 66 % українців, 22 % росіян, 7 % білорусів, 5 % євреїв. Могильовську губернію населяло 82,4 % білорусів, 12,1 % євреїв, 3,4 % росіян та 1 % поляків.

Беручи до уваги площу та кількість населення, а також неоднорідний етнічний склад населення Київського судового округу, та його місцезнаходження на південному заході Російської імперії, варто

зазначити, що створення тут Київської судової палати було необхідним для укріплення царського режиму.

Так, Київський губернський прокурор Міллер схилився до того, що реформа Південно-Західному краю імперії надзвичайно потрібна. Це пояснювалося тим, що стара система судів себе повністю вичерпала. Населення краю, на його думку, «схильне до правопорушень і до того ж має вміння обходити закони». Таке твердження робилося з огляду на минуле краю, крім того, що польська шляхта в силу своєї освіченості завжди могла захистити себе в суді. До того ж Міллер вбачав подібність нових судових статутів з Литовським статутом. Ця особливість могла позитивно вплинути на шляхту в питанні її примирення з російським дворянством краю [261, арк. 21]. Відомий київський правник М. Ренненкампф у своїй статті в газеті «Киевлянин» в жовтні 1866 року підтримував необхідність проведення реформи в Південно-Західному краї.

Все таки самодержавство, маючи глибокий та виправданий страх до польського населення краю, мало на меті обмежити їх права загалом, та в контексті судової сфери зокрема. Правляча верхівка погодилась вводити Судові статuti на Правобережжі тільки тоді, коли дві третіх усіх поміщицьких земель в Південно-Західному регіоні імперії перейде у володіння непольських поміщиків. У 1864 р. був виданий указ про заборону полякам продавати свої землі євреям; у 1865 р. було затверджено положення про передачу на пільгових умовах державних помість російським чиновникам [60, с. 108].

Також землевласники–поляки обкладались великими митами на володіння нерухомістю, а інші національності – ні. Таким чином, штучно створювалась ситуація, коли росіяни скуповували польські землеволодіння та переїздили у губернії Південно-Західного краю Російської імперії. Так, отримували змогу займати посади суддів, витісняючи поляків від впливу на всі сфери суспільного життя. Також для зайняття посади судді, за Судовими статутами, можна було бути представником й іншої губернії, а не лише тієї, де територіально розташовувався суд чи судова палата. Знову ж росіяни мали значну перевагу в даному контексті, витісняючи польське населення від формування судового апарату.

Мала місце й інша мотивація рішень по відкладенню проведення реформи в Південно-Західному краї. Зокрема, недостатнє фінансування реформи з гори. Коштів у державному бюджеті не вистачало, тому правляча верхівка вимагала від губернаторів шукати джерела

надходження коштів на місцях, а грошей в місцевих бюджетах також не вистачало.

Серед досліджених архівних матеріалів знаходимо цікаві факти щодо пояснення причини відкладення впровадження реформи на Правобережжі. Зокрема, матеріали справи щодо повідомлення Київського губернатора генерал-губернатору про неможливість проведення судової реформи через несприятливий стан юридичного факультету в Київському університеті від 1866 р. [262].

16 січня 1867 р. Державна рада затвердила план поступового введення Судових статутів та передала його на виконання міністерству юстиції та міністерству фінансів. Мін'юст висловився з приводу цього наступним чином: вважалось за доцільне приєднати по можливості усі губернії Південно-Західного краю до центральних губерній Росії, а не виокремлювати їх в окремі судові округи, так, до округу Харківської судової палати пропонувалось приєднати Київську губернію з університетом Святого Володимира та Волинську, Полтавську і Чернігівську; Подільську губернію – до округу Одеської судової палати; Могильовську – до округу Смоленської судової палати, яку, в свою чергу, приєднати до округу Московської судової палати. Тобто, головною складовою утворення судової палати була наявність в місцевості університету, що забезпечив би судові органи кадрами, та розвиток торгівлі, що сприяв би утворенню потоку коштів для заснування та організації судових місць [263]. На практиці це реалізовано не було.

Надалі польське питання залишалось так званим каменем спотикання у ході впровадження реформи, хоча науковці констатують певне примирення польської шляхти та російського дворянства у 70-х – 80-х роках. Полякам, хоч і не гласно, інколи дозволялось іти на державну службу [111, с. 72].

Лише у 1877 р. було видано указ про запровадження у 9-ти західних губерніях (в тому числі і на Правобережжі: в Київській, Волинській та Подільській) Судових статутів у повному обсязі [207]. Тут варто констатувати, що земська реформа так і не була проведена, тому запровадження Судових статутів у повному обсязі було де-факто та де-юре неможливим в силу нівелювання принципу виборності як мирових суддів, так і присяжних засідателів. Тобто, списки присяжних засідателів повинні були формуватись щорічно повітовими земськими зібраннями, на практиці все відбувалось інакше, оскільки на Правобережжі інститут виборності впроваджений не був, то і вести мову про повноцінну реалізацію положень Судових статутів недоцільно.

Цей нормативно-правовий акт передбачав утворення Київської судової палати та підзвітних їй окружних судів, причому без визначених строків. Уже указ від 1879 року конкретно передбачав утворення палати та судів на 1880 рік.

29 червня 1880 року була урочисто відкрита Київська судова палата у складі кримінального і двох цивільних департаментів, згодом були відкриті ще два цивільних департаменти. Діяла палата на підставі положення Заснування судових установ від 20 листопада 1864 року. До округу Київської судової палати входили Київська, Волинська, Чернігівська та Могильовська губернії. Таким чином, юрисдикція Київської судової палати охоплювала окружні суди вищезгаданих губерній, а саме Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський суди.

Про відкриття Київської судової палати знаходимо інформацію і серед архівних матеріалів. Зокрема, у справі про відкриття та діяльність Київської судової палати (із звіту генерал-губернатора за 1880 рік) знаходимо наступне: «29 червня 1880 року відбулось урочисте відкриття Київської судової палати та окружних судів у Києві та Умані. Населення усієї губернії сприйняло цей факт жваво та як знак монаршої милості та довіри» [264 арк. 30]. У цей день в залі судової палати зібралися керівники краю, київський губернатор, вищі цивільні та військові чини, службовці багатьох установ, присяжні повірені, нотаріуси та стороння публіка. О першій годині дня чигиринський єпископ відслужив молебень та передав голові палати ікони на знак благословення судових установ. У звіті також йшла мова про добросовісне ставлення жителів регіону до покладених на них обов'язків щодо виконання ними функцій присяжних засідателів: «а надання такої можливості бути учасником відправлення процесу правосуддя викликає у населення бажання благословити священну пам'ять великого державного мужа, який подарував народу суд правий, скорий та милостивий» [264, арк. 31].

Київська судова палата, відповідно до ст. 137 Заснування судових установ [229], як і інші судові палати, отримала своє конкретне місцерозташування у місті Києві. Окружний суд міста Києва і відповідна Київська судова палата засідали у щойно зведеній для розташування основних міських і губернських установ будівлі «...в якій містився цілий ряд урядових установ, а саме: судова палата, окружний суд, казначейська палата з губернським казначейством, губернське

правління, губернська архітектурна установа і типографія, нотаріальний архів, міське поліцейське управління та ін.» [234, с. 55].

Ця будівля була споруджена у 1857 році за проектом архітекторів М. Іконникова, К. Скаржинського та І. Штрома у стилі класицизму між Михайлівським монастирем та Софіївським собором, на місці, що вивільнилось від хаотичної забудови минулих століть в результаті перепланування центральної частини Києва у 30-х роках XIX ст. Будівля існує до теперішнього часу по вулиці Володимирській, 15, і одне з її приміщень займає Апеляційний суд Київської області.

У звіті київського губернатора від 12.10.1877 р. знаходимо відомості про асигнування 67 983 рублів на капітальний ремонт будівлі для розміщення Київської судової палати та окружного суду, а також на ремонт приватного будинку в Умані для розташування окружного суду там [265, арк. 23].

Таким чином, хоча із тривалим запізненням та власною специфікою, судова реформа була проведена на території Південно-Західного регіону імперії, зокрема в окрузі Київської судової палати 29 червня 1880 р. шляхом створення Київської судової палати та підзвітних їй окружних судів.

2.2. Функції судової палати

Судові палати, виступаючи органом апеляційного оскарження рішень окружних судів, а також судом першої інстанції у законодавчо визначеній категорії справ, були також осередком слідства, прокуратури, адвокатури та нотаріату.

На думку Т. Л. Курас, створення судових палат становило собою важливу складову судової реформи, оскільки держава сприймала судові палати як опору самодержавства. Ми не можемо з цим не погодитись з огляду на вищевикладені факти.

Уже до початку XX століття на території Російської імперії було створено чотирнадцять судових округів, які очолювались судовими палатами відповідно: Московська, Київська, Харківська, Одеська, Санкт-Петербурзька, Варшавська, Іркутська, Омська, Казанська, Саратовська, Віленська, Новочеркаська, Тифліська, Ташкентська. Утворення судових палат на території Російської імперії укріпило авторитет судової влади [163, с. 118]. У 1866 р. були відкриті Санкт-Петербурзька і Московська палати. Згодом в 1867 р. була створена Харківська судова палата.

Тифліська палата почала функціонувати на підставі «Положення про застосування Судових статутів до Закавказького краю» з 1 січня 1868 р. 2 квітня 1869 р. відбулося відкриття Одеської судової палати. Далі, 8 листопада 1870 р. була відкрита Казанська судова палата. У 1871 р. почала свою діяльність Саратовська палата. Важливим етапом в проведенні судової реформи стало створення в 1876 р. Варшавської судової палати. Пізніше, 20 листопада 1883 р. була відкрита Віленська палата. В цілому, проведення судової реформи затяглося на довгі роки, в результаті вона по-різному реалізовувалась на території імперії. До 1894 р. дореформений суд ще зберігався в 23-х губерніях і областях на півночі, сході та південному-сході держави. Тільки до кінця ХІХ ст. були відкриті нові суди в Сибіру. Так, Іркутська судова палата була відкрита в 1897 р. У 1899 р. почала працювати Омська судова палата, в цьому ж році була створена Ташкентська палата, останньою – в 1904 р. – була відкрита Новочеркаська палата. Таким чином, до початку ХХ ст. в Російській імперії була реалізована судова реформа.

Судові палати були наділені широкою родовою та територіальною підсудністю, широкими правами контролю за діяльністю окружних судів, мирових судів, адвокатури, нотаріату, судових слідчих [60, с. 124].

Судову палату очолював голова судової палати. У 1881 р. головою Київської судової палати був призначений Іван Миколайович Орлов, який мав звання сенатора. Судова палата поділялась на 1 кримінальний та 2 цивільні департаменти, які, в свою чергу, очолювали голови департаментів судової палати. З 1914 року у Київській судовій палаті почало функціонувати ще 2 цивільних департаменти. До департаментів судової палати входила визначена штатним розписом кількість членів судової палати. Станом на 1884 рік у Київській судовій палаті працювало 15 суддів [235]. З часом їх кількість збільшувалась в силу збільшення кількості справ, що були підсудними палаті, і станом на 1914 рік у палаті працював уже 31 суддя [236].

Що стосується навантаження членів цивільних департаментів судових палат, то відповідно до нормативів вони могли розглядати не більше 150 справ на рік. Виходячи з цього, ситуацію в цивільних департаментах, зокрема Санкт-Петербурзької палати на 1910 р., міністр юстиції оцінював з тривогою. В середньому число справ, які підлягають розгляду (по 262 на рік на кожного з членів цих департаментів), явно не відповідало силам суддівського складу. Про це свідчило і те, що число незакінчених до початку 1909 р. цивільних справ (5 235) значно перевищувало розміри їх середнього річного надходження (4 186). При

таких умовах міністр визнав за необхідне негайно прийти на допомогу надмірно обтяженому особовому складу цивільних департаментів Санкт-Петербурзької палати. З 1911 р. число цивільних департаментів було збільшено до 6, а кількість членів цивільних департаментів палати – до 24 [171, с. 172].

Для прикладу, Варшавська судова палата була однією з найбільших в Росії. До 1915 р. вона складалася з восьми департаментів, стільки ж департаментів було тільки в Санкт-Петербурзькій палаті. Для порівняння, Московська, Харківська і Тифліська палати склалися з шести департаментів, Київська – з п'яти, Саратовська і Одеська – з чотирьох, Казанська і Віленська – з трьох, Новочеркаська, Іркутська, Ташкентська і Омська – з двох департаментів. У складі Варшавської судової палати було 48 членів суду і 8 чинів прокурорського нагляду. Для порівняння: в Іркутській палаті після її утворення було вісім членів палати, прокурор і два його товариша; Омська палата складалася з шести членів; до складу Харківської палати входило 30 членів палати, прокурор і п'ять його товаришів [163, с. 119].

Варто зазначити, що порядок призначення на посади голів судових палат, голів департаментів судових палат та членів судових палат був спеціально регламентований Судовими статутами. Згідно з ст.212 Заснування судових установ, такі особи призначалися на посади верховною владою, імператором, за поданням міністра юстиції [229, с. 29]. Необхідно також враховувати вимоги, що висувались до кандидатів на посади членів судових палат. Тільки російські піддані православного віросповідання, які досягли 25 років, могли отримувати доступ до професій системи правосуддя, необхідною була також наявність атестату про закінчення навчального закладу з юридичних наук, або про здачу екзамену з юриспруденції. Крім того, встановлювався стаж роботи терміном в три роки на посаді не нижче прокурора, або члена окружного суду для суддів судових палат, а для голів судових палат – 3 роки стажу на посаді не нижче прокурора або судді судової палати, або ж голови окружного суду.

Судову палату обслуговувала канцелярія, яку складали секретарі та їх помічники, розсильні і судові пристави, а також канцелярські чиновники, основна функція яких полягала у переписі документів. Функція архіваріуса в деяких випадках могла бути об'єднаною з функціями секретарів. Кількість секретарів, помічників та судових приставів визначалась штатним розписом кожної судової установи. Згідно з ст. 299 Заснування судових установ, судовими приставами не

могли бути особи, що не досягли 21-річного віку, іноземці, неплатоспроможні боржники, державні службовці, що уже працюють на іншій державній службі, засуджені та ті, що перебувають під слідством, а також особи, що звільнені з суду [229, с. 41]. Судові пристави при судових палатах призначались головами палат, після чого складали присягу. Судові пристави при судовій палаті формували раду судових приставів (у складі не менше п'яти, не більше десяти).

Наукові дослідження, проаналізований архівно-документальний матеріал дають підстави вважати, що Київська судова палата була наділена не лише судовими функціями, але й широким колом організаційних та координаційних повноважень.

В контексті реалізації судових функцій, палата виступала в якості суду апеляційної інстанції для вирішення справ підзвітних їй окружних судів: Київського, Житомирського, Луцького, Могильовського, Ніжинського, Стародубського, Уманського, Черкаського та Чернігівського. Це підтверджується численними архівними справами як цивільної, так і кримінальної юрисдикції, що розглянула Київська судова палата в ході реалізації судової функції. Прикладом може слугувати апеляційна справа повіреного дворянина Левандовського В. Ю. за позовом до Сухарського Д. О. про виселення з садиби [266]; апеляційна справа за позовом козака Гарнавого І. А. до селян Божка Д. М. та Строкача А. Г. про нерухоме майно [267]; апеляційна справа повіреного Південно-Західного краю на рішення Київської судової палати за позовом М. Фукса до управління Південно-Західного краю про грошові кошти [268].

Судова палата, відповідно до Судових статутів 1864 року, у певних випадках, могла виступати в якості суду першої інстанції, зокрема, у справах про державні та посадові злочини та у справах за звинуваченням у порушенні законів про друк, для прикладу, справа по звинуваченню дворянина Киселя М. Я. в агітації селян Городницького повіту Чернігівської губернії не коритись місцевій владі при межуванні земель [269]. Така функція палати регламентувалась статтями Статуту кримінального судочинства: стаття 1030 визначала юрисдикцію палати на державні та політичні злочини (коли мова йде про злочин, скоєний однією або декількома особами) [230, с.128]; стаття 1073 – на злочини, вчинені посадовими особами [230, с. 134].

Для прикладу, особливістю Тифліської судової палати була її виняткова участь в правосудді не лише як суд першої та апеляційної інстанцій, а й суд касаційної інстанції. Як виняток із загального правила, для Закавказзя було встановлено, що для справ мирової підсудності

апеляційною інстанцією є окружний суд, а касаційною – судова палата. Таким чином, Тифліська судова палата, відповідно до закону, розглядала справи по першій, апеляційній та касаційній інстанціях. Винятковість функцій Тифліської палати виражалася ще й у тому, що вона, в силу особливого завдання державного межування Закавказького краю, була вищою інстанцією судово-межової справи в Закавказзі. Технічна сторона межування перебувала у віданні Управління межовою частиною міністерства юстиції. Спори, що виникали при межуванні, надходили на розгляд окружного суду, звідти за скаргами – на вирішення судової палати. Вона мала право не обмежуватися лише оцінкою, що надходила на розгляд юридичних питань, а й виявляти технічні неправильності, допущені при складанні межових актів. У зв'язку з цим до складу палати входили особливі межові члени. Їм доручався допит свідків на місцях. Такі особи діяли в складі цивільних департаментів Тифліської судової палати. Їх кількість варіювалась в різні роки. Так, за даними Збірників статистичних відомостей міністерства юстиції, в 1891 р. в складі цивільного департаменту палати діяв один член межового контролю, а до 1894 р. – вже двоє.

Відповідно до Судових статутів, засідання судових палат поділялись на розпорядчі та власне судові засідання. Виділялись й загальні збори департаментів палати. На наш погляд, в ході проведення розпорядчих засідань та загальних зборів департаментів палати Київська судова палата реалізовувала свої організаційні функції.

Розпорядчі засідання проводились для попереднього розгляду наказів судам на місцях, для розгляду справ по дисциплінарним провадженням осіб з судових установ та для обговорення справ по управлінню судовими установами, а також в інших передбачених законом випадках. Розпорядчі засідання проводились палатою і в тих випадках, коли в окрузі була відсутня рада присяжних повірених для вирішення питань, що підлягали розгляду радою присяжних повірених.

В судових засіданнях розглядали безпосередньо кримінальні та цивільні справи. Такі засідання проводились публічно, крім випадків, коли закон прямо забороняв публічний розгляд справи і встановлював закриті судові засідання. Прокурори палати повідомлялись про час розгляду справи, коли їх участь була обов'язковою. Списки справ, що призначались до розгляду, вивішувались на дверях судової палати [163, с. 120]. Необхідно було дотримуватись усіх правил благопристойної поведінки в ході судових засідань, у випадку непристойної поведінки осіб

могли попросити покинути зал судового засідання або й арештувати на 24 години.

Що ж до загальних зборів департаментів судової палати, то їх проведення чітко регламентувалось ст. 160 Заснування судових установ [229, с. 21]. Основна мета їх проведення полягала в обговоренні кандидатів на відкриті вакансії в судовій палаті, а також в інших випадках, визначених законом. Голова судової палати був уповноважений скликати такого роду збори; на цих зборах мали бути присутні усі судді судової палати. Загальні збори збирались також з метою обговорення звітів, поданих нижчестоячими судами та вищестоячими органами; для обговорення наказів; для постановлення дисциплінарних рішень.

Згідно з главою 3 Заснування судових установ [229], судові палати були підзвітними органу, що їх сформував. Таким чином, на початок кожного нового року судові палати та окружні суди та прокурори зобов'язувались звітувати за свою діяльність в попередньому році міністру юстиції. Звіт розроблявся головою судової палати по даним відповідного судового округу разом з прокурором при судовій палаті на базі даних судової палати та даних, отриманих від окружних судів, що входили до округу судової палати.

Таким чином, до судових та організаційних функцій Київської судової палати слід віднести:

- перевірку судових рішень та вироків окружних судів в апеляційному порядку;
- розгляд в якості суду першої інстанції кримінальних справ про злочини, віднесені до її відання Статутом кримінального судочинства;
- розгляд щорічних звітів голів окружних судів про їх діяльність та підготовка звітів для подачі їх вищестоячим органам;
- вирішення спорів про підсудність між окружними судами їх округів, згідно зі ст. 231–235 Статуту кримінального судочинства [230 с. 31].

Координаційні функції палати, на нашу думку, полягали у тому, що Київська судова палата була осередком нотаріату, адвокатури, прокуратури та інституту слідства в своєму окрузі. Виходячи з цього, палата координувала діяльність вищеназваних інституцій в ході реалізації ними власних функцій.

Нотаріат в Російській імперії було введено Положенням про нотаріальну частину від 1866 року [204], виданого Олександром II, яке діяло аж до 1917 року. У статті 420 Заснування судових установ передбачалось, що у столицях, губернських та повітових містах, а в разі

потреби і в повітах, працюють нотаріуси, що відають під наглядом судових місць вчиненням актів та іншими діями щодо нотаріальної частини на підставі особливого про них положення (Положення про нотаріальну частину) [229, с. 58].

Положення заснувало систему нотаріальних органів і визначало їхню компетенцію. Воно містило 217 статей, 41 з яких присвячена устрою нотаріальної частини. Статус нотаріусів формувався, виходячи із загальносвітової тенденції визнання нотаріату відносно автономним від держави корпоративним утворенням: нотаріуси визнавалися вільними професіоналами, що здійснюють свою діяльність на комерційній основі (ст. 208). Вони були підвідомчі судам і призначалися головами судових палат. Для обіймання посади нотаріуса встановлювалися досить обтяжливі цензи, які стосувалися, в першу чергу, внесення значної на той час грошової застави (до 25 тис. рублів у столицях і до 15 тис. рублів в інших містах). Крім того, претендент складав іспит на вміння юридично грамотно укладати різноманітні угоди, знання нотаріального діловодства та необхідних для нотаріуса законів. Проте варто зазначити, що сам іспит був нескладний, число осіб, які на той час мали вищу юридичну освіту, було невелике, що призводило до зайняття посад нотаріусів особами, які недалеко відійшли від старих маклерів. Хоча формально нотаріуси були службовими особами, вони не отримували державну платню, а утримувалися коштами клієнтів. Встановлювався тариф грошових винагород за укладання нотаріальних угод і засвідчення документів. Водночас закон дозволяв нотаріусу стягувати оплату за свої дії не тільки за тарифом, а й за добровільною угодою з клієнтом, що надавало нотаріальним конторам статусу комерційних закладів, які конкурували між собою за вигідну клієнтуру [237, с. 66].

Проголошуючи принцип змагальності та рівності сторін на зміну теорії формальних доказів та інквізиційному процесу, влада зобов'язувалась заснувати інститут присяжних повірених (адвокатури) в імперії. Й. В. Гессен у своїй фундаментальній праці «Історія російської адвокатури» виокремив основоположне завдання адвокатури: «За допомогою адвокатів судове змагання може бути повним і жвавим, а ця повнота і жвавість необхідні для того, щоб суддя міг роглянути справу усебічно, проникнути в саму її сутність і скласти собі тверде переконання; тільки це може захистити суддю від однобічності в погляді, настільки шкідливої для правильності рішення...» [238, с. 36].

Створення інституту судового представництва і правозаступництва, а також формування соціально-правової категорії судових представників

і правозаступників, об'єднаних під загальною назвою «присяжних повірених», передбачалось Заснуванням судових установ, зокрема, розділом «Про осіб, що перебувають при судових місцях», главою «Про присяжних повірених». Згідно з даним документом, вводився інститут присяжних повірених, що являв собою незалежну від держави професійну корпорацію, включену в систему судочинства на підставі прав і обов'язків ведення кримінальних і цивільних справ у всіх судових інстанціях імперії [239, с. 717]. Документом законодавчо закріплювалися принципи формування персонального складу адвокатури (ст. 354 Заснування судових установ), права і обов'язки присяжних повірених (ст. 383-406 Заснування судових установ), а також правові підстави професійної самоорганізації і самоврядування, органами якого виступали загальні збори присяжних повірених округу судової палати і обрана ними рада, що володіла функціями адміністративної та дисциплінарної влади (ст. 357-378 Заснування судових установ).

Адвокатура поділялась на два види: присяжні повірені – адвокати, що працювали при судових місцях (судових палатах та окружних судах) та склали присягу перед вступом на посаду; приватні повірені – адвокати, що могли брати участь в справах лише по довіреності від однієї з сторін спору та з дозволу суду. Діяльність останніх була індивідуальною, визнавалась та регламентувалась на законодавчому рівні лише після прийняття змін до основного законодавчого акту у 1874 році. За статистичними даними, кількість присяжних повірених значно переважала над кількістю приватних.

Станом на 1886 рік в окрузі Київської судової палати налічувалось 120 присяжних повірених та 54 їх помічники; у 1913 році – 492 присяжних повірених та 417 помічників, відповідно. Приватних повірених в цьому ж році було лише 10,7 % у відношенні до кількості присяжних повірених [270].

Законодавцем висувались високі вимоги до зайняття посади присяжного повіреного. Зокрема, підданство Російської імперії, православне віросповідання та 25-річний вік особи, наявність юридичної освіти у кандидатів на посаду, а також стаж роботи у сфері права протягом п'яти років. Іноземці, особи, що збанкрутували, державні службовці, особи, що за вироком суду позбавлені певного права, священнослужителі, що позбавлені духовного сану за вироком духовного суду, особи, які перебувають під слідством за злочини чи проступки, що несуть покарання у вигляді позбавлення права стану, особи, відсторонені від служби в суді, особи, яким судом заборонено клопотати

по справам інших, особи, виключені з числа присяжних, не мали права на зайняття посади присяжних повірених.

У кожному окрузі судової палати, якщо число присяжних повірених перевищувало 20 чоловік, засновувалась рада присяжних повірених, її чисельність мала бути не менше 5 і не більше 15 осіб. Діяльність ради була досить детально регламентована. Метою її створення був «правильний і успішний нагляд» за всіма присяжними повіреними. Крім того, рада поєднувала обов'язки судового і адміністративного характеру, наприклад, спостереження за точним і неухильним дотриманням присяжними повіреними своїх обов'язків, виконанням законів і правил в інтересах довіритель. Діяльність ради підлягала щорічному звіту перед загальними зборами рад [240, с. 84].

Спроби відкрити раду присяжних повірених в Києві були категорично відхилені владою. У 1884 р. їх створення взагалі призупинили з посиланням на те, що нібито створені ради не виправдали покладених на них завдань нагляду за гідністю і моральною чистотою в діях присяжних повірених. У листі С. Ф. Морошкін (присяжний повірений Харківської ради присяжних повірених) повідомляв, що міністр юстиції на зустрічі з присяжними повіреними (1884 р.) стверджував, що подальше відкриття рад — захід загальнодержавний, а також наголосив на необхідності подальшого розповсюдження корпоративної організації на Київський та Одеський округи, з яких надійшли клопотання про відкриття там рад присяжних повірених [270].

До моменту заснування рад присяжних повірених їх функції виконували окружні суди, що, відповідно, не дозволяло вести мову про повне самоврядування в адвокатській діяльності. В окрузі Київської судової палати рада присяжних повірених була створена лише у 1904 році. Першим її головою став відомий на той час адвокат Олександр Соломонович Гольденвейзер (1855–1915 рр.), якого вважали блискучим поповненням адвокатури у 70-ті роки (вступив до адвокатури у 1877 р.). Юрист широкого профілю і великого таланту, він протягом довгого часу разом з Л. А. Куперником очолював київську адвокатуру.

Рада присяжних повірених наділялась адміністративними та дисциплінарними функціями. Зокрема, вона розглядала клопотання осіб, що мали намір стати присяжними повіреними; слідкувала за морально-етичним станом членів адвокатури; встановлювала правила, обов'язкові для присяжних повірених тощо. За вчинки, несумісні зі званням присяжного повіреного, адвокат підлягав дисциплінарній відповідальності перед радою присяжних повірених, що виступала в

якості першої інстанції, і судовою палатою у другій інстанції. При цьому особи, виключені з числа присяжних повірених, позбавлялися права повторно клопотати про вступ в це звання на всій території Російської імперії.

Варто зазначити, що прийом в професійну адвокатуру на підставі критеріїв теоретичних знань і практичного стажу мав здійснюватися органами корпоративного самоврядування – тобто, радами присяжних повірених, які щорічно обирались на загальних зборах присяжних повірених. Передаючи питання про прийом і виключення присяжних повірених до відання рад, уряд, проте, залишав за судовими місцями (судовими палатами і окружними судами) адміністративну функцію «приписки до стану присяжних повірених» і приведення останніх до присяги (ст. 381 Заснування судових установ) [229]. Таким чином, та адміністративна і дисциплінарна влада, якою Судові статuti 1864 р. наділяли ради, виражала ідеї про необхідність контролю не тільки формальної сторони адвокатської практики, її відповідності поточному стану правової науки і законодавчій базі, а й контролю етичної оцінки дій присяжних повірених.

Важливими були питання оплати праці адвокатів. Присяжні повірені мали право або самостійно укладати угоди з довірительом щодо розміру гонорару, або ж застосовувалася спеціальна такса. Суд керувався нею при визначенні розміру судових витрат, що підлягають стягненню зі сторони, що програла, і сам визначав розмір гонорару присяжного повіреного, коли той укладав письмову угоду з клієнтом. Спочатку передбачалося, що міністерство юстиції за поданням судових палат визначатиме розмір гонорару присяжних повірених у твердій сумі кожні три роки. Однак, цього не сталося, і перша такса, встановлена в 1868 році, залишалася незмінною протягом усього існування адвокатури в царській Росії [240, с. 84].

Серед визначних адвокатів того періоду варто зазначити вищезгаданого Олександра Соломоновича Гольденвейзера – першого голови ради присяжних повірених Київського судового округу. Він закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету (1876), працював помічником присяжного повіреного у свого брата, адвоката Мойсея Соломоновича Гольденвейзера в Москві. Адвокат був завзятим бібліофілом, зібрав значну колекцію рідкісних книг. З 1880-х років він жив у Києві, де багато років очолював київську адвокатуру. Гольденвейзер був головою розпорядчого комітету Київської консультації присяжних повірених, організатором і головою Товариства

допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі, також автором робіт з цивільного та кримінального права. Він багато друкувався в «Північному віснику», «Російській думці», «Віснику Європи», «Юридичному віснику», «Віснику права» та інших спеціалізованих періодичних виданнях [241]. О. С. Гольденвейзер вважався одним із найвизначніших фахівців з цивільного права в Росії. Ним були написані роботи з цивільного та кримінального права, з проблем пенітенціарної системи, а також по проблемах соціального законодавства і соціальним реформам в країнах Західної Європи. Проживав він у Києві по вулиці Рейтарській, 13.

Ще один відомий діяч того часу – Дмитро Миколайович Григорович-Барський – належав до відомої істинно київської родини. Він народився 1872 р., навчався в київській 4-й гімназії, закінчив юридичний факультет університету св. Володимира (1896 р.) і вступив кандидатом на судові посади при Київській судовій палаті. Прослуживши понад десять років, 1907 р. вийшов у відставку з посади товариша прокурора окружного суду. Далі займався адвокатурою. 1910 року був обраний гласним міської думи від Старокиївської дільниці. Брав участь як захисник у справі М. Бейліса. На початку ХХ ст. Д. М. Григорович-Барський, – голова міського ломбарду, член Комітету міської публічної бібліотеки. У березні 1916 р. колеги-адвокати обрали його головою ради присяжних повірених.

Запровадження інституту адвокатури на території округу Київської судової палати мало позитивний результат у контексті загальнодержавного реформування системи правосуддя. В силу існування градації адвокатів на присяжних та приватних повірених владі не вдалось досягти мети, передбаченої Судовими статутами, створити єдиний прошарок адвокатів з внутрішнім самоврядуванням для здійснення «скорого та праведного суду», хоча прогрес у відправленні та здійсненні правосуддя був відчутним.

В ході судової реформи планувалось реорганізувати прокуратуру, значно розширити її роль і повноваження у судовому процесі. За Судовими статутами, прокуратура була створена в кожній з ланок системи загальних судів для участі в судових засіданнях, нагляду за судами, слідством і місцями позбавлення волі [103, с. 61]. Правовий статус органів прокуратури регламентувався Статутом кримінального судочинства. Варто мати на увазі, що при судовій палаті та при окружних судах були запроваджені посади прокурора та його помічників.

На прокурорські посади могли бути призначені особи, що мали вищу юридичну освіту, стаж судової діяльності: для посади товариша

прокурора окружного суду – не менше чотирьох років; для посади прокурора окружного суду та товариша прокурора судової палати – не менше шести років; для прокурора судової палати та товариша обер-прокурора – не менше восьми років; для посади обер-прокурора – не менше дванадцяти років [230]. Прокурорів судових палат та окружних судів за поданням міністра юстиції призначав імператор. Крім стажу роботи, законодавство встановлювало суворі вимоги щодо політичної благонадійності кандидатам на заміщення посад прокурорів.

Суть реорганізації прокуратури, за судовою реформою, полягала у звільненні її від функції загального нагляду, хоча нагляд за місцями позбавлення волі залишався в силі. До компетенції прокуратури належало підтримання державного обвинувачення в суді в кримінальних справах та нагляд за проведенням слідства, окружними судами та судовою діяльністю всіх ланок судової системи. Функція участі прокурора у цивільному процесі обмежувалась наданням висновків по справі.

Варто зазначити, що більшість вчених схиляється до думки, що реорганізована прокуратура стала однією з головних ланок державного апарату у боротьбі з революційним й національно-визвольними рухами [127]. Про це свідчать і деякі архівні матеріали, зокрема приписи прокурора Київської судової палати від 30 квітня 1898 року щодо правил нагляду за процесом дізнання осіб, що вчинили державні злочини, та незаконних організацій [271], переписка прокурора Київської судової палати з іншими прокурорами округу щодо можливості вирішення політичних справ в адміністративному порядку [272], місячні відомості про кількість дізнань по державним злочинам по Житомирському судовому округу [273], по Київському судовому округу [274], по Могильовському судовому округу [275] тощо.

Одним з перших в ході судової реформи був перетворений інститут слідства. Згодом законодавство було включено до Статуту кримінального судочинства. Судові слідчі вважались членами окружного суду, але закріплювались за певними дільницями, штатний розпис яких затверджувався згори. Слідчим міг бути підданий Російської імперії, що отримав вищу юридичну освіту. Міністр юстиції мав право призначати в кожен окружний суд судового слідчого з найважливіших справ [126, с. 219]. Слідчі були уповноважені на здійснення дізнання та процесу попереднього слідства – вони встановлювали обставини, які викривали обвинуваченого, та обставини, що виправдовували обвинуваченого.

Таким чином, Київська судова палата, попри нелегкі умови її функціонування на Південному-Заході Російської імперії, через

багатоетнічність населення, політичні, соціально-економічні та культурні розбіжності, діяла досить ефективно, виконуючи покладені на неї функції судового, організаційного та координаційного характеру. Констатуємо, що реформа досягла поставлених царським урядом цілей – дотримання імперської законності у регіоні та поширення російської судової системи на окраїни імперії.

2.3. Правові особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати

Як уже зазначалось, Київська судова палата поширювала свою юрисдикцію на окружні суди, що знаходились територіально в Київській, Волинській, Чернігівській та Могильовській губерніях: Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський окружні суди.

Про відкриття таких судів знаходимо відомості в архівних матеріалах. Зокрема, у справі про відкриття та діяльність Київської судової палати (із звіту генерал-губернатора за 1880 р.) знаходимо наступне: «29 червня 1880 року відбулось урочисте відкриття Київської судової палати та окружних судів у Києві та Умані. Населення усієї губернії сприйняло цей факт жваво та як знак монаршої милості та довіри» [264, арк. 30]. У справі про відкриття та діяльність Уманського окружного суду (думка царя з приводу відкриття) [276, арк. 1] знаходимо відомості про відкриття окружного суду в місті Умань. Із справи про відкриття в місті Луцьку та місті Житомирі окружних судів (із звіту волинського губернатора за 1880 р.) [277, арк. 13] дізнаємось про відкриття окружних судів в місті Луцьку та Житомирі. У справі про відкриття в Київській, Волинській та Подільській губерніях окружних судів [278, арк. 1-9] знаходимо відомості про відкриття судів у Києві, Умані, Житомирі, Луцьку. Зокрема, дізнаємось і про вдячність населення краю імператору із переписки між міністерством юстиції (записка з телеграфа №14), міністерством внутрішніх справ (записка з телеграфа №15 від 29.06.1880 року), генерал-губернаторством. 2 липня 1880 р. Київському генерал-губернатору прийшла відповідь з Петербурга.

Варто зазначити, що територіально у Київській губернії розташовувалось три окружні суди: Київський, Уманський та Черкаський; у Волинській губернії – Луцький та Житомирський окружні суди; у

Могильовській губернії – Могильовський окружний суд; у Чернігівській – Чернігівський, Стародубський та Ніжинський окружні суди. Слід врахувати, що окружні суди Чернігівської губернії були створені раніше, ніж Київська судова палата, а саме у 1874 р. – Чернігівський, Ніжинський та Стародубський, та приєднані до неї у 1880 р. До цього моменту вони входили до округу Харківської судової палати. Могильовський окружний суд був створений та приєднаний до округу Київської судової палати у 1883 році.

У справі про визначення обсягу судових округів та про місця знаходження судів [263] міститься інформація про недостатню, на думку населення, кількість створених окружних судів на округ Київської судової палати. Про це свідчить переписка жителів міста Острога з Волинським губернатором щодо необхідності створення Острозького окружного суду, кошти на організацію якого була готова виділити єврейська община. Необхідність обґрунтовувалась історичною цінністю міста, вигідним торгово-економічним положенням, зв'язком з родиною Острозьких та реалізацією мети судової реформи – «дати народу суд скорий та справедливий». Таке ж прохання відкрити окружний суд було і в жителів Звенигородки та міста Дубно.

29 червня 1880 р. був відкритий Луцький окружний суд. Про це Київському генерал-губернатору повідомлялось особисто Звісткою № 1689 від 29.06.1880 р. Про відкриття Луцького окружного суду [278]. Про вдячність населення Луцька свідчать записки жителів міста № 14, 15, 16 від 29 червня 1880 р. до імператора, міністра юстиції та міністра внутрішніх справ відповідно [278].

Луцький окружний суд відіграв важливу роль як для жителів Правобережжя, так і для царського уряду. По цивільним та кримінальним справам, за Судовими статутами 1864 року, йому були підсудні усі позови, що не підлягали розгляду мировими суддями. Справи, за які передбачалось покарання у вигляді позбавлення волі, розглядались за участю присяжних засідателів, яких призначали, а не вибирали. Виняток становили справи про державні, службові злочини та злочини щодо порушення законів про друк, що були підсудними Київській судовій палаті [229, с. 94].

Луцький окружний суд розмістився в історичній будівлі колишнього монастиря у 1880 р. У звіті Волинського губернатора за 1890 р. міститься інформація щодо проведення капітального ремонту в будівлі Луцького окружного суду, на що було витрачено 8900 рублів із державної казни [295]. З 1941 року у будівлі розмістили військовий госпіталь. На сьогодні

будівля й досі існує – тут розташований Луцький військовий гарнізонний госпіталь (на перехресті вулиці Лесі Українки та Сенаторки Левчанівської) [242].

У Луцькому окружному суді діяли цивільний та кримінальний відділи, канцелярія суду, представлена секретарями та їх помічниками, а також реєстраційний відділ (нотаріуси). Відповідно, велось і слідство слідчими суду, функціонували як прокуратура, так і присяжні повірені (адвокати).

По канцелярії у описі 1, 49 фонду Державного архіву Волинської області налічується 99 одиниць зберігання, серед яких велика кількість циркулярів міністерства юстиції Російської імперії, укази Сенату, переписки голови суду із головою Київської судової палати щодо організаційних питань, журнали судових засідань, реєстри цивільних та кримінальних справ, особові справи членів Луцького окружного суду, річні та піврічні звіти членів суду по розгляду цивільних та кримінальних справ, книги записів по зберіганню речових доказів тощо.

Чисельність суддівського корпусу збільшувалась із збільшенням кількості справ, підсудних суду. Луцький окружний суд станом на 1914 р. налічував уже 13 членів суду, в тому числі 2 особи були членами комісії по землеустрою, а також два заступника голови суду та безпосередньо голову суду. У суді було два відділи: цивільний та кримінальний, очолювані заступниками голови суду. Зокрема, в архіві збереглися відомості про наступних суддів Луцького окружного суду: голова суду – Бонч-Бошановський Костянтин Михайлович; заступники голови – Раздольський Євген Петрович та Кваснецький Леонід Матвійович; судді – Маккавейський Іван Іванович, Смоличев Іван Пилипович, Троцький Микола Вікторович, Базилевич Віктор Іванович, Орлов Василь Васильович, Колосовський Павло Михайлович, Положенцев Григорій Дмитрович, Лонгін Ігнатович Попель тощо; секретарі суду – Бондаренко Мілантій Ігнатович, Щербов Микола Іванович, Крутюк Констянтин Миронович; писарі – Ганюк Ананій Захарович, Дробітько Василь Трохимович, Рудковська Розалія Захарівна; слідчий – Галицький Костянтин Іванович та інші [279].

Цікавим постає клопотання членів Луцького окружного суду від 1914 р. про збільшення штату суду через велику кількість справ, що мало наслідком тривалий розгляд справ в суді, також значне навантаження на суддівський корпус [280]. Взагалі статистика свідчить про значний масив кримінальних та цивільних справ на території Правобережної України.

Реєстраційний відділ був, по-суті, представлений нотаріусами. У описі 1, 49 фонду архіву збережено 83 одиниці зберігання щодо реєстраційних справ: з 2331 по 2414. Це справи по реєстрації виробничих, споживчих, благодійних та просвітніх товариств, зокрема справа по реєстрації споживчого товариства «Самооборона» в селі Плотнище Пінського повіту (спр. 2338); справа по реєстрації кооперативу «Вигода» в місті Луцьк (спр. 2363); справа по реєстрації Комітету юнацтва з надання допомоги сиротам та бідним дітям в місті Луцьк (спр. 2412). В архіві збереглися особові справи деяких нотаріусів Луцького окружного суду – Ільницького Олександра Івановича та Ходорського Йосифа Сигізмундовича (спр. 49) [281].

Діяльність кримінального відділу Луцького окружного суду демонструють 600 одиниць зберігання (з 100 по 700 справу) у описі 1, 49 фонду архіву. Найпоширенішими, на наш погляд, були справи про захоплення селянами земель поміщиків, справи про непокору державній владі, справи про вбивства та вбивства позашлюбних дітей, справи про замах на життя, про підпали, про втечу з тюрем, про пограбування, про крадіжки, про підробку документів, про згвалтування, про хабарництво, про самогоноваріння, про багатоженство тощо.

Для прикладу, можна навести справу про захоплення селянами з села Вербівці Кременького повіту державного лісу (спр. 115); справу по звинуваченню селян Мазепи, Савви та інших з села Березно Рівненського повіту у непокорі владі (спр. 154); справу по звинуваченню начальника 9-го загону комітету міста Радивилова Назаревича Всеволода в розтраті державних коштів (спр. 506); справу про втечу арештанта Гельмана Пінкуса (спр. 573); справу по звинуваченню селян Гудзей Кліма та Надії в доставці товарів контрабандою (спр. 645) [282].

Цивільний відділ фонду 49 опису 1 налічує найбільшу кількість збережених справ, що були розглянуті Луцьким окружним судом в період його діяльності. Це 1629 справ – з 701 по 2330. Це справи про землю, про майно, про накладення арешту на власність, про зняття арешту з власності, спадкові справи, справи про виконання заповітів, про розподіл власності, про продаж власності за борги, про встановлення факту народження, про встановлення факту смерті, про відшкодування збитків, про сплату аліментів тощо. Зокрема, розглядалися справи за позовом Ковельського міського управління до міщанина Гевата Янкеля про землю (спр. 702); за позовом міщанина Пика Михайла до графа Потоцького про гроші (спр. 1333); про виконання рішення Київської судової палати про

заборону випасання скота у маєтках дворянина Миколи Слесаревського у селі Пиликово Рівненського повіту (спр. 2269) [283].

Таким чином, діяльність Луцького окружного суду, створеного 29 червня 1880 р. у місті Луцьку на виконання положень судової реформи 1864 р., можна оцінити як активну, таку, що забезпечувала вирішення поставлених законодавством завдань. За допомогою збережених у Державному архіві Волинської області матеріалів ми змогли простежити процес функціонування Луцького окружного суду, спрямування його діяльності, його склад, кадрове забезпечення, а також категорії справ, які він розглянув за час свого існування.

Житомирський окружний суд, в свою чергу, відіграв важливу роль як для жителів Правобережжя, так і для царського уряду. Розглядав Житомирський окружний суд, за Судовими статутами 1864 р., цивільні та кримінальні справи, що не підлягали розгляду мировими суддями. Справи про державні, службові злочини та злочини щодо порушення законів про друк становили виняток із загальної підсудності [229, с. 94].

Окружний суд в Житомирі було відкрито 29 червня 1880 р. З цього приводу тут теж відбувалися урочистості, на які були запрошені архієпископ Волинський Дмитро, губернатор граф Ю. Подгоричани-Петрович та інші особи. Урочистості були відкриті молебнем, після якого приміщення суду були освячені святою водою. Коли всі запрошені зайняли свої місця, голова Житомирського окружного суду М. Крестьянов доручив секретарю суду виголосити указ про відкриття в Волинській губернії нових судових установ [284, арк. 5]. На час відкриття Житомирського окружного суду в його штаті були голова суду, два його заступники, вісім членів суду, двадцять судових слідчих, закріплених за дільницями, прокурор та сім його заступників, старший нотаріус. Водночас, установа мала в своєму підпорядкуванні дванадцять нотаріусів, розподілених по всьому округу, сім судових приставів, присяжних повірених та секретарів з помічниками. Також були введені посади архіваріуса та перекладача [284, арк. 6–7].

В Житомирському окружному суді на липень 1880 р. було три відділення – одне в кримінальних справах, два в цивільних. Відділення кримінальних справ очолював голова суду, також до нього входили 5 членів суду (після збільшення у 1882 р. кількості членів суду до 9 осіб). Два відділення цивільних справ очолювали заступники голови. До їх складу входило по 2 члени суду [285, арк. 1–2]. Кількість членів суду постійно змінювалася в бік збільшення. Пов'язано це було зі збільшенням кількості справ, які надходили на розгляд, та неможливістю

їх швидкого вирішення наявною кількістю суддів. Вже в 1884 р. кількість членів суду збільшилась до 11 осіб [111, с. 90]. Різке збільшення кількості невіршених справ (на 1 січня 1892 р. їх було 85, тоді як до 1899 р. це число зросло до 258) призвело до збільшення штату Житомирського окружного суду [286, арк. 14].

Діяльність окружного суду забезпечувала канцелярія з визначеним штатом секретарів та їх помічників. Для переписування паперів в канцелярії суду наймалися писці та канцелярські чиновники. У 1899 р., наприклад, їх штат в Житомирському окружному суді становив 37 осіб [286, арк. 5]. Кількість секретарів визначалася кількістю відділень окружного суду. В Житомирському окружному суді їх було три. Безпосереднім обов'язком секретаря було ведення діловодства в канцелярії окружного суду. Підлеглими секретаря були інші чини канцелярії та писці. Канцелярія суду перебувала під безпосереднім наглядом голови суду [111, с. 92].

Звіти Житомирського окружного суду надходили до Київської судової палати. Форми звітів дуже часто змінювалися й були різних видів, але основний зміст залишався сталим. Житомирський окружний суд відсилав до судової палати звітні відомості за рік. Вони містили інформацію про хід цивільних справ в окружному суді. Звітні відомості про хід кримінальних справ були різного змісту і включали в себе багато відомостей про діяльність суду, покарання підсудних та скоєні злочини [287, арк. 5].

Як зазначалось раніше, згідно з Заснуванням судових установ, засідання окружного суду були трьох видів: розпорядчі, судові та загальні зібрання відділень суду. Розпорядчі засідання проводилися для попереднього обговорення наказів суду, для першочергового розгляду справ про дисциплінарні стягнення з осіб судового відомства, для розгляду справ, що стосувалися управління судом; для винесення рішень з тих питань, що виникали під час розгляду справ, які за статутами кримінального та цивільного судочинства слід вирішувати саме на розпорядчому засіданні суду; для вирішення справ і питань, що підлягали розгляду радами присяжних повірених у тих випадках, коли даної ради не було. Розпорядчі засідання відбувалися за зачиненими дверима [111, с. 103].

Серед архівних матеріалів знаходимо інформацію щодо кількості засідань Житомирського окружного суду. Зокрема, у Житомирському окружному суді в 1883 р. з 391 засідання 140 були розпорядчими

[288, арк. 1–2], у 1884 р. з 404 – 187 [289, арк. 2], у 1886 р. з 322 – 128 [290, арк. 3], у 1887 р. з 374 – 165 були розпорядчого типу [287, арк. 5].

У судових засіданнях розглядалися і вирішувалися кримінальні та цивільні справи. Судові засідання, як уже зазначалось, могли проводитись публічно та за зачиненими дверима, а також за участю присяжних засідателів або без них. Зокрема, виходячи з відомостей архівних матеріалів, в 1883 р. з 251 проведеного судового засідання лише 5 було проведено за зачиненими дверима; 187 засідань відбулося за участю присяжних засідателів, 64 – без них.

Для прикладу, у 1887 р. поміж 209 судових засідань публічних було проведено 195, 14 – за зачиненими дверима. Із загальної кількості судових засідань в 1887 р., 187 відбулося за участю присяжних засідателів, 22 – без них [111, с. 103].

На судових засіданнях Житомирського окружного суду в 1883 р. остаточно було вирішено 797 кримінальних справ, з них за участю присяжних засідателів 428 (425 – публічно; 3 – за зачиненими дверима) і 369 – без участі присяжних засідателів (367 – публічно; 2 – за зачиненими дверима) [288, арк. 2–3]. У 1887 р. остаточно було вирішено 725 справ, з них за участю присяжних засідателів 428 (419 – публічно; 9 – за зачиненими дверима) і 297 справ без участі присяжних засідателів (292 – публічно; 5 – за зачиненими дверима) [287, арк. 4].

Варто також зазначити, що на першому засіданні Житомирського окружного суду 1 липня 1880 р. було визначено, що засідання цивільного відділення будуть проходити по вівторках і п'ятницях. Якщо ці дні збігалися із святами, то засідання переносилися на наступний визначений день. За постановою суду засідання відкривалися об 11 годині [285, арк. 1–2].

Загальні зібрання відділень суду проводилися для заслуховування постанов, що стосувалися даного суду або ж судів загалом; для наради щодо кандидатів на посади, що були вакантними; для відправлення у відпустку або звільнення з посад осіб судового відомства; для розгляду рішень щодо дисциплінарних стягнень з чиновників суду; для розгляду щорічних звітів щодо руху справ в суді та заслуховування звітів підвідомчих мирових судів; для винесення рішень про відмову особам, що бажали вступити на посаду кандидата судового відомства; для вирішення справ, що за статутами кримінального та цивільного судочинства мали розглядатися на загальних зібраннях; у всіх інших випадках, якщо голова суду визнавав за необхідне скликати загальні зібрання, за важливістю питання, що мало розглядатися [111, с. 104].

У відомстві Житомирського окружного суду діяли судові слідчі, їх кількість постійно змінювалась та не була усталеною. Слідчі наділялись правом брати участь у судовому розгляді у випадку, коли кількість суддів в суді була недостатньою, що викликало суперечливість у об'єктивному сприйнятті істини. Міністр юстиції також мав право призначати слідчого з особливо важливих справ на свій розсуд.

Діяла при окружному суді й прокуратура, що наділялась функціями підтримання державного обвинувачення в суді та надання висновків по цивільним справам. Прокурор також вів нагляд за дотриманням законів судовими установами та посадовими особами судових відомств.

У структурі Житомирського окружного суду також запроваджувалась посада старшого нотаріуса. Відповідно до законодавства, старший нотаріус завідував нотаріальним архівом, який був при окружному суді. В цьому архіві зберігалися кріпосні, заборонні та дозвільні книги, а також книги реєстрів, актів, документів, печаток та підписів нотаріусів та осіб, які їх замінювали. Окрім того, старший нотаріус виконував видачу виписок та копій з актових та кріпосних книг, а також копій актів, які зберігалися в архіві. Старший нотаріус перебував на державній службі, за службовими правами та обов'язками прирівнювався до члена суду. За час діяльності Житомирського окружного суду (1880–1916 рр.) посаду старшого нотаріуса займали шестеро осіб. Першим серед них був О. Бедняков (1880–1884 рр.). Найдовше за часом цю посаду обіймали двоє службовців: В. Парков (1889–1897 рр.) та І. Соболев (1897–1906 рр.) [111, с. 90].

Варто зазначити, що в окружних судах запроваджувалась також і посада нотаріуса (кількість нотаріусів визначалась «Розкладом числа нотаріусів в губерніях Київській, Подільській, Волинській (Положення про нотаріальну частину)»), обов'язки якого полягали у здійсненні актів, протестів, засвідчень та інших дій по нотаріальній частині, в тому числі виписки з актових книг і копій актів, засвідчення різних актів, протестів [243, с. 43–44]. На момент відкриття Житомирського окружного суду три нотаріальні контори були запроваджені у губернському місті, по одній в містечках Любарі, Корці, Волочиську, Славуті, Радзивиліві [243, с. 237].

В окружному суді також діяли судові пристави та судові розсильні, а також канцелярія з визначеним штатом секретарів та їх помічників. В суді також працював архіваріус, який завідував судовим архівом, де зберігались судові справи, докази по справам, книги та інші матеріали.

В історичних відомостях Уманського краєзнавчого музею та в архівній справі ЦДІАК м. Києва [276] знаходимо деяку інформацію щодо

створення та функціонування Уманського окружного суду. Отже, 29 червня 1880 р. було відкрито Уманський окружний суд. У 1879 р. будівлю колишнього Свято-Богородицького василіанського монастиря разом з землею (до 3-х десятин) було передано міністерству юстиції. На переобладнання будинку під приміщення суду було виділено кошти у сумі 40 687 рублів, причому для покриття цих витрат було запропоновано продати землю, що належала колишньому монастирю, в приватні руки. Окружний суд діяв в місті до 15 лютого 1918 р. Уманський окружний суд у 1903 р. складався з двох кримінальних і одного цивільного відділення. Головою суду був граф Пащенко-Розвадовский Костянтин Володимирович. Із встановленням радянської влади у місті загоном І. Кулика працівників суду розігнали, а у приміщенні розпочав свою роботу перший радянський військово-революційний комітет. З 1 березня 1918 року суд відновив свою діяльність, але 11 березня 1919 року в будівлі знову розмістився військово-революційний комітет, а згодом – виконком Уманської ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

З архівних документів приходимо до висновків, що Уманський та Черкаський окружні суди функціонували у звичному режимі для інших судових установ округу Київської судової палати. У фондах державного архіву Черкаської області міститься деяка інформація щодо діяльності Уманського окружного суду, зокрема у фонді 753 наявні 6 цивільних та кримінальних позовних справ за 1881–1917 рр., та щодо діяльності Черкаського окружного суду, зокрема у фонді 417 – Черкаський окружний суд та фонді 418 – Прокурор Черкаського окружного суду містяться справи позовного характеру цивільної та кримінальної юрисдикції (загальна кількість 6). Звідси очевидно, що суди розглядали кримінальні та цивільні справи, що були підсудні окружним судам імперії. Присяжні засідателі для участі в засіданнях кримінального провадження не обирались зборами земських установ, а призначались владою, як і в Луцькому та Житомирському окружних судах.

В архіві Чернігівської області міститься інформація з приводу відкриття Чернігівського та Ніжинського окружних судів – у 1874 р. були відкриті суди на виконання положень судової реформи як суди першої інстанції згідно з Судовими статутами від 1864 р. та входили під юрисдикцію Харківської судової палати. Згодом, у 1880 р., вони були передані під юрисдикцію Київської судової палати.

У судах діяли цивільні та кримінальні відділи, кількість яких варіювалась з роками, канцелярія суду, що була покликана забезпечити

технічну підтримку функціонування судів та була представлена секретарями та їх помічниками. Відповідно, в судових округах запроваджувались посади старших нотаріусів та нотаріусів, функціонувала прокуратура, присяжні повірені (адвокати), велось слідство слідчими судів. У фондах ДАЧернО наявна інформація з приводу діяльності Чернігівського (фонди 249, 250) та Ніжинського окружних судів (фонд 358), зокрема, власне судові справи цивільної та кримінальної юрисдикції, протоколи судових засідань, циркуляри міністерства юстиції, розпорядження голів суду, переписка між головами суду та головою судової палати тощо. У фонді 249 – Чернігівський окружний суд та у фонді 250 – Прокурор Чернігівського окружного суду міститься інформація з приводу діяльності Чернігівського окружного суду. Зокрема, у фонді 249 наявний 1 опис з 676 справами, в яких містяться протоколи засідань, вироків суду, витяги з вироків, статuti професійних та кооперативних товариств, формулярні списки та особові справи, а також реєстри кримінальних та цивільних справ. У фонді 250 міститься 4 описи щодо діяльності прокурора суду. Фонд 358 – Ніжинський окружний суд містить 12 описів та 11 348 справ. Це і звіти про роботу суду, і кримінальні та цивільні справи суду, і справи про реєстрацію статутів споживчих товариств тощо.

Чернігівський та Ніжинський окружні суди функціонували у штатному режимі, характерному для інших розглянутих вище окружних судів округу Київської судової палати. Зокрема, окружні суди організовувались на декілька повітів, функціонували у складі голови та членів суду. В залежності від особливостей суд міг ділитись на департаменти, в такому випадку цивільний та кримінальний департаменти суду очолювали відповідно заступники голови суду. Варто також зазначити, що Судові статuti передбачали, що кількість окружних судів та їх департаментів, а також території округів, на які поширювалась їх юрисдикція, та кількість дільниць судових слідчих встановлювалась спеціальними приписами згори. А власне кількість членів суду та судових слідчих визначалась уже безпосередньо штатним розписом.

У фондах державного архіву Київської області наявна інформація щодо створення та діяльності Київського окружного суду. Зокрема, Київський окружний суд розпочав свою роботу одночасно з Київською судовою палатою 29 червня 1880 р. Розмістився суд у тій же будівлі, що й судова палата, – у щойно зведеній для розташування основних міських і губернських установ будівлі по вулиці Володимирській, 15 в центрі Києва. Варто зазначити, що до моменту переміщення в новостворену

будівлю Київська об'єднана палата цивільного та кримінального суду та Київський окружний суд функціонували в орендованому приміщенні київського громадянина Снежка. Циркуляром міністерства юстиції №1439 від 28.08.1878 р. голові Київської об'єднаної палати цивільного і кримінального суду повідомлялось, що ремонтні роботи проведені та завершені у новоствореній будівлі [305, арк. 3]. Зокрема, в даному документі наявний і звіт голови палати № 18226 від 07.05.1880 р. по бюджету на ремонтні витрати: 1899 рублів загалом [305, арк. 33].

Фонд 864 - Київський окружний суд державного архіву Київської області налічує 12 описів із 1626 справами за 1872–1919 рр. В ДАКО присутні і фонд 183 – Прокурор Київського окружного суду та фонди товаришів прокурора Київського окружного суду (фонди 299–305). Опис 1 фонду 864 налічує 431 справу Київського окружного суду, починаючи з 1872 року і до 1918 року, в яких матеріали слідства та судові справи, що розглядались судом. Також тут міститься переписка з членами суду, з судовою палатою; справи про виплату сум на відрядження, сум на утримання дітей, зарплат членам палати; журнали судових засідань; статистичні відомості про хід справ в суді; копії циркулярів міністерства юстиції та накази голови суду; списки членів суду тощо. Опис 2 містить 728 справ щодо управління справами суду за 1881–1916 рр. Опис 3 – 237 справ щодо управління справами боржників за 1907–1910 рр. Опис 4, 5 – по одній справі за 1881 та 1908 рр. відповідно. Опис 6 налічує 65 справ окружного суду з 1880 по 1912 рр. Опис 7 – 31 справу за 1918 рік. Опис 8 – 10 справ за 1872–1919 рр. Опис 9 – 35 справ, опис 10 – 52 справи, опис 11 – 5 справ, опис 12 – 9 справ окружного суду з цивільної та кримінальної юрисдикції.

З архівних документів ДАКО дізнаємось про склад суду [309, арк. 1]. Для прикладу, станом на 1917 р. в Київському окружному суді працювали секретарі суду, помічники секретарів, архіваріус, нотаріуси, помічники нотаріусів, судові пристави, кур'єри, молодші та старші кандидати на судові посади, судді, слідчі та прокурори [306, арк. 3].

На утримання Київського окружного суду виділяли чималі суми із казни. У червні 1915 р. суддям, прокурорам, нотаріусам та слідчим суду видано 28 340 рублів 16 копійок, згідно з відомостями суду. У липні – 28 438 руб. 62 коп., у вересні – 30 504 руб. 93 коп., у грудні – 22 424 руб. 45 коп. [307, арк. 5]. Ці суми включали в себе і видатки з приводу службових відряджень, про які службовці звітували в рапортах, що теж міститься в матеріалах архівної справи. Загалом можна дійти висновку, що Російська імперія забезпечувала працівників судової сфери

на належно високому рівні матеріально, оскільки була в цьому особливо зацікавленою в Південно-Західному регіоні, реалізуючи таким чином свій безпосередній вплив на суд, прокуратуру, адвокатуру, слідство та нотаріат. Цікавим є той факт, що самодержавство навіть виділяло кошти на утримання дітей службовців судового корпусу до досягнення ними 21 - річчя чи до видання заміж, або до вступу дитини до вищого навчального закладу. Про це свідчить клопотання №8541 від 18.01.1916 р. М. І. Луганова до II Департаменту міністерства юстиції про призначення його дочці виплат у розмірі 76 рублів на рік до досягнення 21-річчя, до виходу заміж або до вступу у вищий навчальний заклад [308, арк. 2].

Інформація з приводу функціонування Стародубського та Могильовського окружних судів міститься в архівах іноземних держав, зокрема в Росії та Білорусії.

Стародубський окружний суд знаходився на території сучасної Брянської області Російської Федерації, що станом на 1864 р. була розділена між Чернігівською та Орловською губерніями. Стародубський окружний суд поширював свою юрисдикцію на чотири повіти: Стародубський, Суражський, Мглинський та Новозибківський, та належав до Чернігівської губернії. Стародубський суд разом із Чернігівським та Ніжинським окружними судами з 1880 р., як уже зазначалось, були передані під юрисдикцію Київської судової палати.

У книзі «Списки об'єктів історико-культурної спадщини Брянської області», що вийшла друком в Брянську в 2002 р., йде мова про будівлю Стародубського окружного суду. Зазначений просторий двоповерховий будинок був побудований у другій половині XIX ст. на території колишньої Чернігівської вулиці (вул. Ленінська сьогодні) – на землях, що належали місту. Як вказується в історико-архівних і бібліографічних дослідженнях анотованого списку пам'яток міста, в даному будинку, починаючи з позаминулого століття до 1917 року, розміщувався Стародубський окружний суд. Будівля знаходилася у мальовничому місці, звідки відкривався вид на озеро. Будівля колишнього суду була типовим прикладом громадської будівлі другої половини XIX ст.

Виходячи з архівних документів фонду 546 – Стародубський окружний суд та фонду 502 – Судовий пристав Стародубського окружного суду державного архіву Брянської області (Російська Федерація) слід зазначити, що будівля суду збереглася не повністю. Вціліла лише її південна частина. А ось північна частина, де розміщувався безпосередньо зал судових засідань, знищена. Крім цього,

раніше на території садиби окружного суду розміщувалися канцелярія прокурора, нотаріальний архів, дерев'яні флігелі для служителів архіву і кур'єрів суду, комори, сараї, погребі і навіть фруктовий сад з городом для працівників суду. У роки війни тут розташовувалися військовий комісаріат та військові склади з продовольством. У цій будівлі станом на сьогодні знаходять притулок для старих людей, а перед цим в ній розміщувалися відділення районної лікарні міста.

Професійна кваліфікація післяреформених судових чинів судів Брянського краю була на висоті. В якості прикладу можна привести останній передреволюційний склад Стародубського суду. Головою окружного суду в 1916 р. був 71-річний таємний радник (що відповідало званню генерал-лейтенанта) Павло Олександрович Ареков, православний, дворянин, одружений, випускник Імператорського Московського університету, який 46 років провів на суддівській службі, кавалер орденів св. Анни і св. Станіслава 1 ступеня, св. Володимира 3 ступеня. Товаришем голови служив статський радник Ілля Андрійович Морозов, 1866 р.н., дворянин, випускник Імператорського Санкт-Петербурзького університету, який провів 22 роки на суддівській службі. З дев'яти членів Стародубського окружного суду шестеро перебували в генеральських чинах дійсних статських радників, троє закінчили Імператорський університет святого Володимира в Києві, по одному відповідно – Санкт-Петербурзький, Московський, Варшавський, Томський і Новоросійський (в Одесі) університети, Ліцей князя Безбородька в Ніжині (там колись навчався Гоголь). Нарешті, четверо з дев'яти членів Стародубського окружного суду були дворянами, двоє походили з селян (один – в генеральському чині статського радника, другий – надвірний радник), двоє – з сімей духовного стану, і один був штаб-офіцерським сином, тобто, сином офіцера в чині від капітана до полковника, не спадкового дворянина.

Могильовський окружний суд (територія сучасної Білорусії) було створено та приєднано до округу Київської судової палати лише у 1883 р. Розмістився Могильовський окружний суд на стародавній центральній торговій площі міста, яка після приєднання в 1772 р. Могильова до Росії отримала назву Губернаторської. Новий її вигляд розробляли відомі російські архітектори Н. А. Львов і В. П. Стасов. Півколом на ній розташувався будинок дореформеного суду, лікарської управи і архіву, який, власне, в 1883 р. було безпосередньо реконструйовано під новостворений Могильовський окружний суд, будинок губернатора, віце-губернатора і губернського правління. У 1919 р. площу перейменували в

Радянську в честь проголошення радянської влади у Могильові 1917 р. У 1919 р. в будівлі окружного суду розміщувався штаб 16-ї армії і колишня міська управа. У 2014 р. площу перейменували на площу Слави, де й понині збереглась будівля колишнього окружного суду, в якій сьогодні функціонує Могильовський обласний краєзнавчий музей.

Загалом слід враховувати, що окружні суди та судові палати Білорусії були запроваджені у 1883 р. До складу окружних судів входили цивільний та кримінальний департаменти, коронні судді (юристи-практики, що призначались царем пожиттєво за поданням міністра юстиції) та присяжні засідателі, яких призначали представники влади, а не обирали земськими зборами. Окружні суди Білорусії підпорядковувались наступним судовим палатам: Могильовський – Київській судовій палаті; Вітебський окружний суд – Петербурзькій; Мінський та Гроднівський – Віленській.

Проведення судової реформи на території Білорусії мало кілька особливостей, обумовлених політикою царської влади спрямованої на придушення національно-визвольного і революційного рухів в краї. Зокрема, реформа проводилася значно пізніше, ніж на території Росії; мирові і почесні судді призначалися владою (не було земств); список присяжних засідателів формувався також владою.

Фонд 2131 – Могильовський окружний суд міністерства юстиції, місто Могильов, Могильовського повіту, Могильовської губернії Національного історичного архіву Білорусії містить 87 одиниць зберігання за 1883–1918 рр. Серед документів протоколи суду, справи по звинуваченню різних осіб в грабежах, вбивствах, винокуренні, матеріали попереднього слідства про погром в місті Гомелі, формулярні списки про службу чиновників суду, описи справ та ін.

Таким чином, характерні особливості організації та функціонування судових установ на території округу Київської судової палати полягали перш за все у безпосередній підзвітності Київського, Житомирського, Уманського, Луцького, Черкаського, Чернігівського, Ніжинського, Стародубського та Могильовського окружних судів з 1880 року Київській судовій палаті як органу апеляційного оскарження рішень нижчестоячих судів вищестоячому та як осередку керівного центру судового округу, що поширював юрисдикцію на три українські та одну білоруську губернії, а тому в силу політичних, економічних, етнічних та соціальних причин становив собою опору імперської влади в регіоні. Також необхідно врахувати неоднорідність у процесі створення та діяльності окружних судів округу Київської судової палати. Це стосується Чернігівського,

Ніжинського та Стародубського окружних судів, що функціонували з 1874 до 1880 року у складі Харківської судової палати, та Могильовського окружного суду, що був створений лише у 1883 р.

2.4. Кадрове, матеріально-технічне, фінансове забезпечення діяльності Київської судової палати

Висвітлюючи питання кадрової та фінансової політики царського правління в ході проведення судової реформи в Російській імперії, варто мати на увазі специфіку реалізації положень Судових статутів на території округу Київської судової палати, що проявлялась не лише в поетапному впровадженні реформи та нівелюванні принципу виборності присяжних засідателів та мирових суддів, а й в кадровій політиці та особливостях фінансового та матеріально-технічного забезпечення судової реформи.

Враховуючи площу і чисельність населення, а також неоднорідний етнічний склад населення Київського судового округу і його географічне місце розташування у Південно-Західному краї Російській імперії, варто відзначити, що створення тут Київської судової палати було необхідним для зміцнення царського режиму. З огляду на дані факти, уряд здійснював особливу політику на території округу Київської судової палати в контексті кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення її діяльності.

Відзначимо, що введення Судових статутів всіляко відкладалося під приводом так званих «фінансових труднощів» на всій території імперії. Фінансове забезпечення судової реформи явно поступалося фінансуванню, наприклад, військової реформи. Тільки в 1866 р. міністром фінансів Гротом було виділено 648 000 рублів 60 копійок на проведення судової реформи в той час, як на збільшення бюджету військового міністерства виділили понад 40 млн. рублів. Державній Раді вдалося переконати міністра фінансів «пожертвувати» ще 400 000 рублів на відпуск повної суми, призначеної для введення Судових статутів з 1867 р. Таким чином, загальна сума, виділена урядом для модернізації всієї судової влади, склала 1 048 000 рублів 60 копійок [294, с. 125-127]. При цьому, на Правобережній Україні, де поляків сприймали як найбільш освічену частину населення, як еліту з антиросійськими настроями, самодержавство мало на меті не допустити їхньої участі в судочинстві взагалі. Тому нездатність повного фінансування судової реформи,

проголошена на рівні імперії, слугувала вдалою причиною обґрунтування відкладення впровадження реформи в окрузі Київської судової палати аж до 1880 року.

Іншою вагомою причиною відтермінування введення положень Судових статутів на Правобережжі був «незадовільний стан» юридичного факультету університету ім. Св. Володимира. Про це свідчить повідомлення Київського губернатора від 24.07.1866 р., в якому власне і йдеться про «незадовільний стан» юридичного факультету даного навчального закладу, а тому і неможливість надавати якісні освітні послуги та випускати кадри в сфері юриспруденції, в тому числі кадри для судової системи [296, арк. 61-62].

Для досягнення поставлених завдань російський уряд проводив ефективну політику. Відповідно до Судових статутів, на посаду судді міг претендувати представник не тільки губернії, де територіально розташовувався суд або судова палата. Землевласники-поляки обкладалися великими митами на володіння нерухомістю, а інші національності – ні. Уряд мав на меті розорити польську шляхту, знецінити їх землеволодіння і зробити їх доступними для викупу російськими підданими. Тому росіяни скуповували їх землеволодіння і переїжджали в губернії Південно-Західного краю Російської імперії. Таким чином, відбувалося штучне переселення еліти та обмеження доступу до суддівської професії для інших національностей. Тому росіяни отримували можливість займати посади суддів, витісняючи поляків від впливу на всі сфери суспільного життя. В умовах кадрового голоду, що виник, широко залучались службовці з інших регіонів імперії.

Питанням кадрової політики в умовах реформи 1864 р. значну увагу приділяли у своїх працях М. А. Філіппов, А. Ф. Коні, О. Ф. Кістяківський та інші. Зокрема, вчені вели мову про гальмування впровадження судової реформи через відсутність належної кількості кваліфікованих кадрів у новостворених судах; про «тугість» юридичної науки; про існуючу перевагу практики над юридичною освітою; про професійні якості судових чиновників тощо. В. С. Шандра проаналізувала проблему кадрового «голоду» на Правобережжі в умовах судової реформи [247]. Зокрема, вона вказала на непослідовність кадрової політики, повну відсутність контролю з боку громадськості, а також позбавлення прав на державну службу регіональної еліти через етнічну ознаку, заміну її російським елементом. До питання кадрової політики звертається і О. В. Максимов [248]. Він констатує фактичне усунення регіональної еліти, себто поляків, від участі

у новоутворених судах після закінчення юридичних факультетів у Південно-Західному краї в умовах кадрової політики самодержавства. Після викриття таємної організації «Союз польського народу» в університеті ім. Св. Володимира почались чистки, після чого факультет залишився без міцного викладацького базису, тому його престиж почав падати, а рівень освітніх послуг – знижуватись. Цим самодержавство обґрунтовувало залучення до судових відомств та інших державних структур кадрів із інших губерній Російської імперії, оскільки вони були, на відміну від студентів – випускників університету ім. Св. Володимира, значно сильнішими, а тому готовими до роботи в судах. Така дискримінаційна політика призвела до усунення поляків від участі у формуванні судових органів в ході впровадження судової реформи на Правобережжі.

Відповідно до Судових статутів, судові палати очолював голова. Палати склалися з департаментів: цивільний та кримінальний, до складу яких згідно з штатним розписом входили голова і члени палати. При кожній палаті діяв прокурор і певне число службовців, що працювали під його керівництвом. У 1881 р. головою Київської судової палати був призначений сенатор Іван Миколайович Орлов. Судова палата складалася з однієї кримінальної та двох цивільних департаментів, які, в свою чергу, очолювали голови департаментів судової палати. З 1914 р. в Київській судовій палаті функціонувало ще два цивільних департаменти. У штат департаментів судової палати входила визначена штатним розписом кількість членів судової палати. Станом на 1884 р. у складі Київської судової палати працювало 15 суддів [244], з часом їх чисельність зросла в силу збільшення кількості справ, які розглядала палата, і в 1914 р. в палаті працював вже 31 суддя [245]. Виходячи з даних, наявних в архівній справі № 129 «Списки особового складу Київської судової палати, осіб прокурорського нагляду, судових слідчих і нотаріального архіву», в 1914 р. головою палати був Волдирьов Федір Олексійович, головами департаментів – Шмаков Володимир Миколайович, Кистанов Дмитро Якович, Нестольбергер Микола Іванович і Попов Феофан Іванович. У кримінальному департаменті працювало 10 суддів: Анан`їв П. А., Блюгов П. А., Вигура К. А., Каленцов П. Д., Коробіч-Чернявський І. М., Поставський А. Д., Рижов Л. І., Шмідт Ф. Е., Тернівський П. А., Шалімов А. С. У чотирьох цивільних департаментах працювало ще 16 суддів: Попов В. В., Ткаченко П. В., Мельников В. А., Туткевич Д. В., Ріттер Н. А., Бутовський А. Н. і т. д. Прокурором в цей час працював Чебишев Н. Н., у нього було 4 помічники [291, арк.1-4].

Важливою нормою в Судових статутах була норма щодо неможливості праці в одному судовому відомстві родичів по прямій лінії.

При судовій палаті функціонувала канцелярія, до складу якої входили секретарі та їх помічники, розсильні і судові пристави, а також канцелярські чиновники, основне завдання яких полягало в переписі документів. Посада архіваріуса в деяких випадках могла бути об'єднаною з посадою секретарів. У 1914 р. при палаті служили 4 судові пристави: Верьовкін С. А., Долгунов М. С., Мельниківська В. І., Рібаков С. І. [291, арк. 1-4]. Зокрема, в архівній справі 22 міститься послужний список канцелярського чиновника судової палати Кухаря П. Н., де знаходимо інформацію про його біографію та кар'єрний шлях [303, арк. 2].

Архівна справа № 74 «Про грошові витрати на утримання канцелярії палати» містить записку прокурора від 23.08.1919 № 306 до голови палати з вимогою виділення коштів на утримання канцелярії, в тому числі 15 тис. рублів на канцелярське приладдя та 10 тис. рублів на книги та інвентар, а також коштів на видачу заробітної плати по 525 рублів восьми службовцям канцелярії [292, арк. 2]. Тут знаходимо і звіт прокурора про витрати коштів до Міністерства юстиції [292, арк. 5]; авансовий звіт по службовій поїздці прокурора в Черкаси на 4 дня і добові кошти, що становили 4262 рублі 34 копійки [292, арк. 11].

Відповідно до Розпису окладів на утримання, класових посад, розрядів по пенсії та шиття на мундир членів судового відомства, заробітна плата секретаря судової палати становила 1800 рублів, включаючи квартирні і столові; помічника секретаря судової палати – 800 рублів; секретаря окружного суду – 1200 рублів; помічника секретаря окружного суду – 600 рублів; секретаря при прокурорі судової палати – 1500 рублів; секретаря при прокурорі окружного суду – 1000 [229, с. 61].

Порівнюючи ці суми фінансових витрат на утримання судів з фінансуванням судових установ в сучасних умовах, можна стверджувати, що судова реформа 1864 р. забезпечила судам фінансову незалежність. Для прикладу, щоб зрозуміти купівельну спроможність суддівських службовців того часу, слід врахувати, що в 1874 р. в Чернігівській губернії корова навесні коштувала 27 руб. 50 коп., восени – 17 руб. 50 коп., вівці та кози – 2 руб., при цьому середня ціна пуда (16 кг) свіжого м'яса в 1871–1874 рр. в найдорожчому місті імперії – Санкт-Петербурзі – дорівнювала 3 руб. 53 коп., в Києві – 2 руб. 87 коп. Наскільки ж дохід суддівського чиновника відрізнявся від доходу робітника нижчого класу - сільськогосподарського робітника, для

прикладу? У Чернігівській губернії в 1877 р. піший «безкінний» наймит у час посівної, якщо працював зі своїм продовольством, отримував від 25 до 50 копійок в день, під час сінокошу такий робочий мав від 40 до 70 копійок в день, і нарешті, під час збирання урожаю – від 35 до 75 копійок в день. При цьому працівник з власним конем за день збирання урожаю міг заробити від рубля до двох рублів.

Судові палати займали вагомe місце в судовій системі Російської імперії. Тому до претендентів на зайняття посад у судових відомствах висувалися високі вимоги. Питання вимог до права на зайняття суддівської діяльністю регулювались Розділом 6 Главою 1 Заснування судових установ та охоплювали статті 200–225 [229, с. 27-30].

Перш за все, для служби у судових установах Російської імперії законодавець встановлював необхідність мати підданство імперії та православне віросповідання, обмежуючи таким чином доступ до посади. Наступною вимогою була наявність юридичної освіти, про що свідчив або атестат університету чи іншого навчального закладу про проходження курсу правознавства, або складений екзамен з юридичних наук, або доказ своїх знань юридичного характеру по службі.

У статті 201 Заснування судових установ законодавець обмежував доступ до посади для осіб, які знаходились під слідством за вчинення злочину чи проступку або щодо яких уже винесено вирок суду за протиправні дії, за що передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення; які виключені зі служби в суді або з духовного відомства за протиправні дії; які проголошені боржниками або які знаходились під опікою у зв'язку із розтратою коштів [229, с. 27].

Далі законодавець чітко вибудовував кар'єрні сходи для зайняття посад від найнижчої до найвищої за рахунок, на наш погляд, нерозривності судової та адміністративної гілок влади. За основними початками судової реформи, останні повинні були б відділитись одна від одної та стати незалежними, а на практиці все залишилось навпаки. Адміністративна влада Російської імперії була основним формоутворюючим елементом судової. Такої думки дотримувався і П. Ф. Щербина у своїй праці, вказуючи на те, що доля молодшого по чину службовця завжди залежала від долі старшого по чину службовця [60, с. 98].

Зокрема, членами окружного суду могли бути призначені особи, які мали стаж роботи не менше трьох років на посаді не нижче секретаря окружного суду (ст. 203). Також членами окружного суду могли стати присяжні повірені, що займали дану посаду не менше десяти років та

володіли атестатами, виданими зборами присяжних повірених про успішне виконання своїх обов'язків (ст. 204). Голови та заступники голів окружних судів, а також члени судових палат могли призначатись з осіб, які мали стаж роботи мінімум три роки на посаді не нижче судді окружного суду або прокурора окружного суду (ст. 206). Посаду голів судових палат могли посідати особи зі стажем роботи мінімум три роки на посаді не нижче прокурора або судді судової палати або ж голови чи заступника голови окружного суду (ст. 207). Сенатори касаційних відділів Сенату призначались з числа осіб, що мали 3-х річний стаж роботи на посаді обер-прокурора, заступника обер-прокурора, голови судової палати або судді судової палати, а також прокурора судової палати (ст. 208). Головою касаційного відділу міг бути призначений лише його діючий член. Щодо призначення осіб на посаду секретарів, їх помічників, обер-секретарів та їх помічників, то необхідною умовою також була наявність юридичної освіти, про що свідчив або атестат університету чи іншого навчального закладу про проходження курсу правознавства, або складений екзамен з юридичних наук, або доказ своїх знань юридичного характеру по службі.

Важливим є той факт, що призначення на посаду голів, заступників голів та суддів окружних судів, а також голів, заступників голів та суддів судових палат, судових слідчих здійснювалось за поданням міністра юстиції. Сенатори касаційних відділів Сенату призначались іменними указами Імператорської Величності. Перше призначення на посаду судді супроводжувалось приведенням його до присяги на публічному засіданні суду. Цей факт ще раз на практиці підтверджує нероздільність судової та адміністративної влади на території Правобережної України попри проголошену Судовими статутами незалежність кожної з них.

Члени судових відомств наділялись широким колом прав і обов'язків. Варто мати на увазі, що поряд з цим сім'ям членів судових відомств присвоювались такі ж ідентичні права та привілеї, як і самим службовцям. Зокрема, діти судових чиновників мали перевагу при вступі на державну службу чи в навчальні заклади, навіть після звільнення їх батьків із посади судових чиновників. Попри це, діючі члени судових відомств не мали права займати іншу посаду як у судовому відомстві, так і в будь-якій іншій установі.

Відповідно до Розпису окладів на утримання, класових посад, розрядів по пенсії та шиття на мундир членів судового відомства, заробітна плата голови судової палати встановлювалася в сумі 3000 рублів плюс по 1500 рублів столових і квартирних, що разом

становило 6000 рублів в рік; голови департаменту судової палати – 3000 рублів і по 1000 квартирних і столових; члена судової палати – 2000 рублів і по 750 рублів квартирних і столових; голови окружного суду – 2500 рублів, а також по 1000 рублів квартирних і столових; помічника голови окружного суду – 2000 рублів і по 750 рублів квартирних і столових, члена окружного суду – 1200 рублів і по 500 рублів квартирних і столових, судового слідчого – 1000 рублів, прокурора окружного суду – 2000 рублів, товариша прокурора окружного суду – 1000 рублів, секретаря окружного суду – 600 рублів, помічника секретаря окружного суду – 300 рублів [229, с. 60]. Підтвердження цьому знаходимо у архівній справі ЦДІАК, де збереглися документи відомостей на виплату заробітної плати службовцям Київської судової палати, що нараховували 18 408 рублів всього [316, арк. 5].

Незалежно від окладів судових слідчих забезпечували квартирами для проживання та кіньми для службових роз'їздів або, в разі неможливості надання квартири, їм відпускалися квартирні гроші. На утримання канцелярії окружного суду виділялося 2,5 тис. рублів; канцелярії судової палати з одним департаментом – 3 тис. рублів, двома – 2,5 тис. рублів [246, с. 32-34].

Крім вищевказаних сум, міністерство юстиції і міністерство фінансів за взаємною згодою виділяли особливі суми на опалення, устрій приміщень, придбання меблів, оренду будівель. Це свідчило про певну фінансову автономію в організації і діяльності судової системи імперії.

Згідно з даними архівної справи № 1 «Про службу Павла Дем'яновича Каменцова від 1880 р.», зокрема, відповідно до відомостей про особистий, сімейний та майновий стан, платня судді судової палати становила тоді 3500 рублів, у тому числі столові і квартирні гроші по 750 рублів. У справі також є формулярний список судді члена Київської судової палати П. Д. Каменцова [293, арк. 2-3]. Ідентичну інформацію знаходимо і в справі № 3 «Про службу члена Київської судової палати Щербака Олександра Дмитровича», зокрема, розмір його окладу та формулярний список судді [304].

У архівній справі ЦДІАК у місті Києві № 2 «Переписка голови судової палати із канцелярією палати щодо служби Леонтія Івановича Рижова» міститься інформація щодо його посадового окладу та матеріального забезпечення загалом, а також біографічні відомості. Зокрема, в рік він отримував 4500 рублів, з яких 2700 становив його посадовий оклад, по 750 столових та квартирних, а також 300 додаткових рублів. Л. І. Рижов закінчив юридичний факультет

Харківського імперського університету, після чого став кандидатом на судову посаду в окружному суді, був також помічником судового слідчого, помічником прокурора, членом Київського окружного суду з 1892 р., помічником прокурора Київської судової палати з 1904 р., а з 1910 р. – членом Київської судової палати [297]. Аналізуючи матеріал цієї справи, можна дійти висновку, що матеріальне утримання та соціальне забезпечення членів судових відомств за часів судової реформи було на належному високому рівні. Зокрема, Л. І. Рижов мав право клопотати про відпустку для лікувальних цілей (Клопотання №8885 від 26.05.1910 р.); про видачу грошових коштів на лікування та про видачу закордонного паспорту (Клопотання № 9834 та №1187 від 01.06.1910 р.); про непланову відпустку (№ 1385 від 30.04.1916 р.). Після смерті члена судового відомства дочка отримувала право клопотати про видачу 300 рублів грошової допомоги (Клопотання № 17 від 11.01.1918 р.).

Службовці суддівського корпусу, окрім заробітної плати, отримували грошові суми на відрядження по службовим поїздкам, які коливались в залежності від часу, проведеного у відрядженні, про що свідчать архівні справи ЦДІАК та ДАКО [311, арк. 4; 312, арк. 1-12]. Зокрема, клопотання прокурора до голови Київської судової палати про видачу авансом 500 рублів на відрядження від 09.02.1919 р. за № 320 вказує на недоречно високий рівень матеріального забезпечення службовців під час робочих відряджень. Таке ж клопотання Васильєва В. на суму 1709 рублів за № 562 від 06.09.1919 р. підтверджує нашу думку. У звіті прокурора розписано витрати авансових сум на відрядженням, це зокрема білет першого класу в Умань та назад по 120 рублів, добові – 1256 рублів та таксі – 116 рублів в Києві та 96 в Умані. На наш погляд, таке життя службовців судового корпусу свідчить лише про намагання самодержавства тримати суддів, прокурорів, нотаріусів під особливим контролем – впливати на їх рішення та дії.

Варто зазначити, що службовці судової палати та окружних судів обкладались податком на дохід. У Росії такий податок був введений у зв'язку з Першою світовою війною. 13 травня 1916 року Рада міністрів Російської імперії затвердила Положення «Про встановлення тимчасового податку на приріст прибутків торгово-промислових підприємств і винагороди особистих промислових занять і про підвищення розмірів відрахувань на погашення вартості деяких видів майна при обчисленні прибутків, що підлягають обкладенню процентним збором». У зв'язку з ним новим податком обкладалися і чиновники

судових відомств, якщо їх заробітна плата перебільшувала 500 рублів. У 1917 р. у Київській судовій палаті всього зібрано 941 руб. 85 коп.: Ткаченко П. В. та Каменцов П. Д. сплатили 53, 107 та 70 рублів відповідно; Григорович-Барський Д. М. – 125 та 70 рублів; Просяниченко Г. А. – 68 та 70 рублів; Мирний М. І. – 31, 64 та 50 рублів відповідно; Гуглінський С. Д. – 45, 91 та 80 рублів [313, арк. 3].

Торкались Судові статuti і питання пенсійного забезпечення суддів. Посадові особи судового відомства, що вийшли у відставку, а після їх смерті – члени сім'ї, повинні були отримувати пенсії з емеритальних кас судового відомства. При цьому вони отримували пенсію згідно з розрядом посади на підставі спільного статуту про пенсії. Дана норма прямо вказувала на необхідність прийняття статуту про емеритальні каси міністерства юстиції, так як до 1864 р. такого акту в Росії не існувало. Втім, у архівних матеріалах за 1905 р. містяться відомості щодо внесків службовців судових установ до емеритальних кас. У Київському окружному суді в січні 1905 р. на емеритальні каси було покладено 448 рублів 95 копійок, при чому суддійські внески різнилися між собою: Батячев К. надав 4,5 руб., Борецький А. – 15,5 руб., Городков М. – 10,5 руб., Коробка І. – 1,5 руб., Рихтер В. – 20, 5 руб., Соломоновський А. – 25 рублів [317, арк. 1]. У Київській судовій палаті така сума за січень 1905 року становила 321 руб. 15 коп.: Апостолов К. – 6,5 руб., Басов О. – 11,5 руб., Булацей І. – 20,5 руб., Гриценко Д. – 7,10 руб., Квятковський А. – 10,5 руб., Левицький Л. – 16,5 коп., Рібаков А. – 1,5 руб.; за жовтень 1905 р. – 330 руб. 20 коп.; за грудень – 286 руб. 14 коп.

Зокрема, архівні документи вказують на наявність чисельних запитів на пенсійне фінансування членів судових відомств та виплату пенсій членам родин членів судових відомств після смерті останніх. Такого роду клопотання знаходимо у справі № 16 ЦДІАК України, фондi 318, описі 5. Це переписка сім'ї загиблого судді Уманського окружного суду та голови Уманського окружного суду з приводу видачі підвищеної пенсії членам його сім'ї [298]. Про задоволення такого клопотання інформація відсутня.

Заснування судових установ регламентували і порядок надання відпусток членам судових відомств. Зокрема, Глава 4 Розділу 5 (статті 184-185) передбачала три місяці вакантного часу щорічно для голів, помічників голів та членів судових відомств, окрім судових слідчих. Кожен суд був уповноважений сам вирішувати, в який час призначати вакантний час для своїх членів на загальних зборах [229, с. 25]. Глава 2

Розділу 6 (статті 232–234) регламентувала відпустки для голів, помічників голів та членів судових відомств не більш, ніж чотири місяці, що надавались рішеннями загальних зборів суду; чином прокурорського корпусу – не більш, ніж чотири місяці, що надавались безпосередньо міністром юстиції; чиновникам канцелярії та іншим членам судових відомств – не більш, ніж на чотири місяці, що надавались головами судових відомств, а в канцеляріях департаментів Сенату – обер-прокурорами цих департаментів [229, с. 31]. У випадку необхідності мати більшу відпустку, аніж чотири місяці, необхідно було клопотати до найвищого чину.

У Київському окружному суді розподілення часу на відпустки членів суду відбувалось завчасно, в переважній більшості випадків, реалізувалось влітку [310, арк. 5].

Бажаючих працювати в окрузі Київської судової палати було багато, навіть незважаючи на політику царизму в контексті штучного кадрового переміщення судових службовців з інших регіонів імперії з метою виключити вплив поляків і інших національностей, крім російських, на здійснення судочинства в регіоні. Про це свідчить архівна справа № 40, яка зберегла формулярні списки, заяви і прохання осіб про призначення і прийом їх на службу в округ Київської судової палати від 1894 р. [294, арк. 22]. Зокрема, Прохання № 297 від 24.08.1894 р. про прийняття Дробязко А. Л. кандидатом на посаду по судовому відомству. До прохання приєднано посвідчення університету ім. Св. Володимира № 2563, свідоцтво Чернігівської духовної консисторії № 7295, свідоцтво Київського військового собору № 12, свідоцтво повіту по військовій повинності № 1807 і свідоцтво управління Київського навчального округу № 4445. Також Прохання № 306 В. М. Скрипчинського від 16.09. 1894 р. і формулярні списки А. С. Плишко, Є. Н. Калтиріна від 1905 р.

Голова Київської судової палати вирішував питання переміщення судових службовців в окрузі Київської судової палати. Тому клопотання про переміщення надсилались саме йому для затвердження. Це зокрема, прохання М. Я. Слюсаревського – судді Луцького окружного суду про переведення його до Житомирського окружного суду від 19.11.1902 р. у зв'язку із сімейними обставинами щодо виховання дітей [314, арк. 4]; клопотання голови Ніжинського окружного суду до голови Київської судової палати про секретаря суду щодо переведення його на службу в Київську судову палату. Варто зауважити, що до клопотання додавалась характеристика на співробітника та формулярний список [314, арк. 5]. У справі наявне й клопотання Щербини М. Н. щодо зайняття

посади судді Стародубського окружного суду від 30.11.1902 р. [314, арк. 6] та клопотання голови Уманського окружного суду до голови Київської судової палати щодо зарахування М. І. Черкаського – випускника Варшавського університету кандидатом на посаду при Уманському окружному суді [314, арк. 7].

Клопотання щодо збільшення штату окружних судів також надсилались для затвердження голові Київської судової палати. Про це свідчить клопотання голови Житомирського окружного суду про збільшення штату суду від 24.02.1901 р. за № 294 [315, арк. 4].

Між головою палати та прокурором палати також велась конфіденційна переписка з приводу штатного складу по округу Київської судової палати. Така переписка зазвичай позначалась грифом «секретно» та стосувалась справ про державні чи політичні злочини. Для прикладу, рекомендація прокурора Київської судової палати голові палати щодо судового слідчого по особливо важливим справам Троцького М. від 28.06.1901 р. за №676 та його характеристика, в якій йшла мова про його благонадійність, працелюбство та відповідальне ставлення до справи [315, арк. 18].

Для забезпечення від небажаного впливу поляків та євреїв самодержавство встановлювало суворі вимоги при прийнятті на службу членів судових відомств. Про це свідчить переписка губернатора та голови Київської судової палати про моральні якості та політичну благонадійність службовців судового округу [299].

Високий рівень матеріального та соціального забезпечення суддів як єдиних виконавців функцій правосуддя в Російській імперії зумовлював необхідність можливого впливу держави на суддю у випадку нівелювання ним своїми обов'язками. Для цього Судовими статутами передбачався інститут відповідальності суддів в ході здійснення ними функцій правосуддя.

Варто зазначити, що, на наш погляд, правовий статус суддів охоплює не лише питання прав та обов'язків судді, правових гарантій реалізації цих прав та обов'язків, а також і відповідальність судді. Тобто, матеріально-технічна та фінансова політика самодержавства в контексті забезпечення суддів виступала гарантіями реалізації функцій правосуддя в напрямку, що визначали керуючі кола імперії в своїх інтересах. А можливість притягнення судді до відповідальності виступала головним інструментом впливу на суддю з боку держави.

У розділі 8 главі 2 (статтях 261–296) Заснування судових установ законодавцем прописувались правові аспекти відповідальності

службових осіб судових установ. Зокрема, службові особи підлягали відповідальності або в порядку дисциплінарного провадження, або в порядку кримінального провадження [229, с. 36].

Серед дисциплінарних стягнень, які могли бути застосовані до службових осіб судових установ без притягнення до кримінального суду, законодавець передбачав попередження, зауваження, догану без зазначення про це в послужний список судді, вирахування із заробітної платні, арешт не більш як на 7 днів та переміщення з вищої посади на нижчу. Для застосування даних стягнень був передбачений спеціальний порядок дисциплінарного провадження.

Для дисциплінарних проступків було встановлено строк позовної давності в один рік (ст. 273); також справи дисциплінарного провадження слухались в закритому судовому засіданні, за винятком випадку, коли обвинувачений сам клопотав про розгляд справи публічно, за таких умов обвинувачений мав право на адвоката (ст. 281); передбачалась можливість оскарження рішень окружних судів та судових палат терміном в один тиждень (ст. 286); якщо при розгляді дисциплінарного провадження виявляли обставини, за які передбачалось кримінальне покарання, то така справа передавалась на розгляд кримінального суду (ст. 292) [229, с. 38-40].

Думки науковців щодо притягнення службових осіб суду до відповідальності сходяться загалом на тому, що проголошений судовою реформою 1864 року принцип відділення судової влади від адміністративної повністю нівелювався. П. Ф. Щербина вказував, що: «... службовці окружних судів за здійснення порушень піддавались суду в судових палатах; службовці судових палат – Сенату; особи прокурорського нагляду – міністру юстиції» [60, с. 98].

Важливою була норма щодо вчинення суддями кримінального злочину чи проступку, що не відносився до категорії службового. Такі дії судді обговорювались на загальних зборах касаційних департаментів Сенату: збори, судячи з результатів допиту судді, могли винести рішення щодо відсторонення його від посади судді. Дана норма також розповсюджувала свою дію і на суддів-боржників або банкрутів.

Відповідальність суддів в кримінальному порядку регулювалась Розділом 3 Статуту кримінального судочинства. Справи за службові злочини порушувались за скаргами приватних осіб, повідомленнями службових осіб, наглядом керівництва за діями службових осіб [230, с.133].

Таким чином, питання відповідальності службових осіб за часів судової реформи 1864 року чітко регламентувалось на законодавчому рівні; попри це спостерігалась відсутність дотримання принципу незалежності судді в силу нівелювання розподілу судової влади та адміністративної, що викликало внутрішню підзвітність та підконтрольність імперського суду правлячому режиму, а також можливість впливу на прийняті суддями рішення.

Відповідно до положень Судових статутів, судові установи розташовувалися в передбачених для цього будівлях. Київська судова палата мала своє місце розташування в місті Києві. Як зазначалося вище, окружний суд міста Києва і відповідна Київська судова палата засідали у щойно зведеній для розташування основних міських і губернських установ будівлі «..в якій розташовувався цілий ряд урядових установ, а саме: судова палата, окружний суд, казенна палата з губернським казначейством, губернське правління, губернська типографія, нотаріальний архів, міське поліцейське управління та ін.» [234, с. 55]. Ця будівля була споруджена у 1857 р. за проектом архітекторів М. Іконникова, К. Скаржинського та І. Штрома у стилі класицизму між Михайлівським монастирем та Софіївським собором, на місці, що вивільнилось від хаотичної забудови минулих століть в результаті перепланування центральної частини Києва у 30-х роках XIX ст. Будівля існує до теперішнього часу по вулиці Володимирській, 15, і одне з її приміщень займає Апеляційний суд Київської області. У звіті київського губернатора від 12.10.1877 р. знаходимо відомості про асигнування 67 983 рублів на капітальний ремонт будівлі для розміщення Київської судової палати та окружного суду, а також на ремонт приватного будинку в Умані для розташування окружного суду там [265, арк. 23]. На переобладнання будинку під приміщення Уманського окружного суду було виділено кошти у сумі 40 687 рублів, розмістили суд у будівлі колишнього Свято-Богородицького василіанського монастиря.

Наприклад, Луцький окружний суд розмістився в приміщенні колишнього монастиря 1880 р. У звіті волинського губернатора за 1890 р. знаходимо відомості про проведення капітальних ремонтних робіт у будівлі Луцького окружного суду, на що було виділено 8900 рублів з державної казни [295]. З 1941 р. в будівлі знаходився військовий госпіталь. Будівля до сих пір існує у якості Луцького військового гарнізонного госпіталю на перехресті вулиць Лесі Українки та сенаторки Левчанівської.

Житомирський окружний суд знаходився на Великій Бердичівській вулиці у будинку Кобилянського (тепер – автошляховий коледж). У 1897 р. для нього було збудовано власне приміщення на Бульварній вулиці, нині в цьому будинку головний корпус Державного агроєкологічного університету України. Мову про побудову нової будівлі для приміщення суду в Житомирі вели ще у 1880 р. Зокрема, у звіті волинського губернатора за 1880 р. від 14.07.1881 р. на ремонт усіх державних будівель по Волинській губернії витрачено 4 609 рублів з державної казни. Відкриті окружні Житомирський та Луцький суди розмістили у спеціально приготовлених будівлях: Луцький – в монастирі; Житомирський – у найманому приватному будинку. У звіті йшлося про незручність та сумнівну міцність найнятої будівлі окружного суду в Житомирі, тому постало питання про необхідність спорудження нового приміщення [301].

Щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності Київської судової палати та судових установ її округу, то варто враховувати питання виділення коштів на кредитування приміщень судових установ, їх утримання тощо. Зокрема, в архівних справах державного архіву Житомирської області знаходимо безліч Циркулярів міністерства юстиції про кредитування судових установ. Циркуляр від 09.05.1884 р. № 11970 про кредитування судових установ, господарські потреби, додаткові суми на утримання судових відомств містив вимогу не навантажувати державну казну новими видатками, оскільки на даному етапі допоміжні асигнування виділяти не планувалось; мова могла йти лише про найнеобхідніші канцелярські видатки, видатки на книги та різного роду юридичну літературу. Циркуляр від 22.05.1884 р. № 13641 дозволяв обмежену кількість видатків казни на кредитування судових установ, зокрема на найм приміщень судів, їх утримання в чистоті і порядку, на господарські потреби, опалення та освітлення. У справі міститься Циркуляр від 30.01.1884 р. № 2998 про порядок відшкодування сум на хіміко-мікрологічні дослідження в судах. Зокрема, в документі йде мова про те, що гроші на такі дослідження планує виділяти в рівних частках міністерство юстиції та міністерство внутрішніх справ [300]. Також в архівних документах йде мова і про необхідність виділення коштів на фінансування перекладачів у випадку залучення їх в судовий процес [263]. Витрати на судових медичних експертів та лікарів при залученні їх до розгляду справи та процесу слідства у Київській судовій палаті компенсувало міністерство внутрішніх справ. При цьому оплачувалась лише дорога та добові судових медичних експертів. Таке розпорядження

міністерства юстиції знаходимо у одному з його Роз'яснень № 10308 від 16.03.1890 р. [302, арк. 3].

Таким чином, географічне розташування підзвітних губерній округу Київської судової палати значним чином зумовлювало специфіку політики царату відносно Південно-Західного краю Російської імперії в контексті кадрової, фінансової та матеріально-технічної сторони проблеми зокрема. Самодержавство, маючи на меті звести до нуля вплив польського та єврейського населення краю на державотворчі процеси та участь у них, усіма можливими методами впроваджувало відповідну дискримінаційну політику. Це зумовлювало введення цензу майнового (володіння землею чи іншим майном), освітнього (наявність документу про юридичну освіту), громадянського (підданство Російської імперії), вікового (25-річний вік); скасування цензу осілості (представниками судової влади могли бути не лише особи, що населяли відповідні губернії, а й представники інших губерній). Поряд з цим, штучне переселення, штучне обезземелення поляків, штучне навертання у підданство імперії, штучний злам системи юридичної освіти. Що стосується фінансової політики, то в цьому аспекті також створювались перепони. Це стосується штучного затягування впровадження Судових статутів на території округу Київської судової палати під приводом недостатнього фінансування з державної казни в силу відсутності коштів.

Матеріально-технічне забезпечення судової реформи, в цілому, поряд із кадровим та фінансовим, на наш погляд, можна оцінити як достатнє. Тобто, зручні приміщення для окружних судів та судової палати виділені були, кошти на ремонт та будівництво також виділялись, виходячи із архівних матеріалів. Матеріальне утримання суддівського корпусу та інших працівників судових відомств було на високому рівні – це стосується і заробітної платні, і пенсійного забезпечення, і коштів на відрядження, і відпустки тощо. Можна припустити, що саме таким чином самодержавство мало на меті здійснювати вплив на суддівство та на процес прийняття рішень. Варто констатувати, що судова гілка влади від адміністративної відділена належним чином так і не була, попри лозунги судової реформи створити незалежний суд. Саме про це свідчить практика реалізації кадрової, фінансової та матеріально-технічної політики царату за часів впровадження Судових статутів на території округу Київської судової палати.

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ

3. 1. Діяльність Київської судової палати з розгляду цивільних справ

Київська судова палата наділялась судовими та організаційними функціями. Згідно з положеннями Судових статутів, основним призначенням палати було здійснення апеляційного провадження по цивільним та кримінальним справам на рішення окружних судів. Поряд з цим палата могла розглядати визначене законодавством коло справ як суд першої інстанції, була осередком прокуратури, адвокатури та нотаріату в підзвітному їй окрузі.

Цивільна підсудність справ була регламентована Судовими статутами, зокрема Статутом цивільного судочинства. Мирові судді розглядали дрібні справи по суті, окружні суди розглядали цивільні справи, що були непідзвітними мировим суддям. Рішення, винесене по справі окружними судами, могло бути оскаржене в апеляційній та касаційній інстанціях імперії. Саме Київська судова палата виступала апеляційною інстанцією для рішень Київського, Житомирського, Луцького, Могильовського, Ніжинського, Стародубського, Уманського, Черкаського та Чернігівського окружних судів.

Апеляційне провадження – це діяльність суду апеляційної інстанції щодо перевірки законності і обґрунтованості судових рішень суду першої інстанції, які не вступили в законну силу, шляхом вторинного розгляду справи по суті, ініційована апеляційною скаргою зацікавлених осіб. Розділ другий «Про порядок оскарження рішень загальних судів» Статуту цивільного судочинства регламентував розгляд апеляційних справ судовими палатами. Згідно з ст. 743 Статуту цивільного судочинства, на рішення окружних судів сторони могли подати апеляційну скаргу. Апеляційна скарга подавалась в суд першої інстанції, що виніс рішення по справі, та повинна була містити інформацію щодо місця проживання апелянта, суті клопотання апелянта, а також вказівку на обставини чи законодавчі документи, які спростовують правильність рішення першої інстанції. У будь-якому випадку суд першої інстанції, отримавши апеляційну скаргу по справі, із супроводжувальними документами направляв справу разом із скаргою в судову палату. Для

прикладу, супроводжувальний лист Чернігівського окружного суду про передачу апеляційної справи до Київської судової палати [337, арк. 1].

Стаття 748 регламентувала строк для подачі апеляційної скарги: для справ, щодо яких встановлювався скорочений порядок розгляду, – один місяць; для всіх інших справ – 4 місяці. Строки обчислювались з дня винесення рішення судом першої інстанції [231, с. 86-87].

Статут цивільного судочинства передбачав можливість поновлення строків для подачі апеляційної скарги сторонами. З приводу цієї норми розгортались дискусії. Як зазначає Т. Л. Курас, на думку деяких юристів встановлені в законі терміни для оскарження судових рішень були надто довгими і значно сповільнювали хід цивільної справи, в зв'язку з чим пропонувалося їх скоротити, залишивши за судом право на їх поновлення у виключних випадках. У тогочасній пресі зазначалося, що цивільний суд перестав бути судом швидким, оскільки кожна цивільна справа тягнеться в окружному суді в середньому від півроку до року, а в судовій палаті – ще протягом року або двох. Однак були і прихильники протилежної думки, які стверджували, що тривалі терміни оскарження потрібні для того, щоб сторони мали можливість приготуватися до захисту своїх інтересів, зібрати докази, звернутися до повіреного, докладно викласти пояснення. На думку ж Т. Л. Курас, встановлені законом строки на оскарження рішень окружних судів в судові палати були надто тривалими і значно затягували розгляд цивільних справ [157, с. 120].

Апеляційна скарга могла бути повернута стороні, якщо строк подання пропущено або у випадку подання неуповноваженим на те повіреним. Апеляційна скарга могла залишатись без руху, якщо її подано на простому папері чи на гербовому, але нижче встановленого зразка; якщо до скарги не приєднано квитанцію про сплату судового збору; якщо у пакеті документів недостатньо приєднаних копій апеляційної скарги. У випадку прийняття скарги до розгляду окружний суд мав повідомити іншу сторону про відкриття апеляційного провадження та витребувати пояснення сторони по апеляційній скарзі у судову палату. Для цього протилежній стороні встановлювався термін в один місяць. Зокрема, у справах ЦДІАК України містяться матеріали, що свідчать про прийняття справи до розгляду Київською судовою палатою в силу витримки усіх формальностей: супровідні листи Могильовського окружного суду по передачі апеляційних скарг та справ до палати, а також пояснення сторони по апеляційній скарзі, які надіслано у місячний термін, квитанції

по сплаті судового збору, а також рішення по справі з 1882 до 1897 р. [341].

День розгляду справи призначав голова палати після отримання пакету документів із окружного суду та пояснень відповідача по завершенню строків для подачі останніх (стаття 767 Статуту цивільного судочинства) [231, с. 89]. Розгляд справ був колегіальним: за загальним правилом, у складі трьох членів цивільного департаменту судової палати. Так, апеляційна справа за позовом казака Тарнавського І. А. до селян Божка Д. М. та Строкача А. Г. про нерухоме майно [324] розглядалась II цивільним департаментом Київської судової палати у складі голови І. Ф. Дараганя, членів палати Г. А. Пахаловича та Д. В. Туткевича при секретарі Н. Л. Рижову. Засідання розпочиналось виступом судді-доповідача, який викладав усі обставини справи. Така норма існувала в законі для того, щоб унеможливити спотворення суті справи в ході судового розгляду, якби обставини справи викладали сторони по справі. Далі сторонам надавалось право виступу і вони переходили до судових дебатів. В ході судового засідання секретарем судового засідання вівся протокол, який підписував секретар та усі судді, що брали участь у розгляді справи. Відсутність у судовому засіданні сторін не була перешкодою для ухвалення рішення по справі. Так, у вище зазначеній справі сторони не з'явились, тому суддя, виходячи з даних протоколу судового засідання від 17 лютого 1911 р., публічно оголосив резолюцію та зазначив, що постанова буде виготовлена строком до 2-го березня 1911 р. Звідси бачимо, що строк виготовлення постанови по справі не обмежувався терміном в 5 днів.

Виходячи з архівних справ ЦДІАК України, варто зазначити, що судді Київської судової палати дотримувались формальностей та вели протоколи судових засідань, згідно з вимогами закону. Про це свідчать чисельні матеріали справ, в яких містяться протоколи судових засідань як по цивільним справам, так і по кримінальним [345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353].

Зокрема, у переважній більшості справ, розглянутих Іркутською судовою палатою, вимоги до оформлення протоколу строго дотримувалися. Однак, в одній з досліджених справ, розглянутих палатою в складі трьох членів суду, протокол був підписаний тільки одним з них – Х.Ф. Колоколовим [155]. Подібні порушення процесуальних норм, безсумнівно, були неприпустимими.

У ході судового розгляду перевірка доказів проводилась або палатою безпосередньо, або окружним судом, який здійснював розгляд справи у першій інстанції.

Цікавою є норма статті 772 Статуту цивільного судочинства, яка регламентувала обов'язок судової палати вирішити будь-яку справу без можливості повернення її в окружний суд для повторного розгляду. Судова палата своїм рішенням могла скасувати рішення окружного суду повністю або частково та прийняти нове рішення по суті, а також залишити його в силі повністю або частково. Так, у III Департаменті по цивільним справам Київської судової палати за участю голови Д. П. Булгакова, членів палати Н. А. Ріхтера та Я. О. Ганікана в ході публічного судового засідання було прийнято рішення на апеляційну скаргу Казанського І. М.: рішення Київського окружного суду скасувати, судові витрати покласти на обвинуваченого та стягнути зі штабу Київського військового округу 114 рублів 92 коп.; з Казанського І. М., апелянта, стягнути лише 19 руб. 70 коп., а в решті позовних вимог відмовити [327].

Після судового розгляду справи судова палата, постановивши рішення по справі, повертала судову справу в окружний суд із копією свого рішення. У випадку скасування рішення окружного суду судові витрати покладалась на обвинуваченого по справі; у випадку часткового задоволення справи чи часткового скасування рішення окружного суду витрати розподілялись між сторонами судового процесу.

Такий хід апеляційного провадження був типовим за Статутом цивільного судочинства. Про це свідчать і матеріали справи за позовом Берковця Г. А. до Берковця А. А. про землю [321]. Спершу файл містить опис справи судової палати, супровідний файл про передачу справи № 94 від 01.07.1911 р. до Київської судової палати з Чернігівського окружного суду; апеляційну скаргу по справі, складену повіреним; довіреність Льва Віхмана на представництво інтересів в апеляційному провадженні з печатками; повістки та конверти; пояснення сторін по справі; оголошення про залишення справи без руху; квитанцію про сплату зборів; повістки; протокол публічного судового засідання за головування Мельникова В. А. з членами палати Г. А. Пахаловичем та Д. В. Туткевичем при секретарі І. В. Абрамович; резолюцію та рішення Київської судової палати, яким рішення Чернігівського окружного суду залишалось в силі. Проте не всі архівні справи по апеляційних провадженнях Київської судової палати є повними та цілісно збереженими. Зокрема, апеляційна справа Подгорського М. до

Зайцева О. про гроші містить лише протокол судового засідання, квитанцію та рішення палати по апеляційній справі [338, арк. 8].

Як зазначалось, строки апеляційного оскарження могли бути відновлені (статті 778–782 Статуту цивільного судочинства). Право на апеляцію могло бути відновлене, якщо встановлено, що пропущено воно з вини службової особи або ж через непередбачувані обставини. У випадку відновлення строків апеляційного оскарження для подачі апеляційної скарги встановлюється новий строк, який в жодному випадку не міг перевищувати апеляційний строк, встановлений законом. Обчислювався новий строк на апеляційне оскарження з моменту проголошення судом про його відновлення.

Статут цивільного судочинства передбачав також можливість подання приватної скарги на окружний суд. Проте законом встановлювались обмеження, коли такого роду скарга не могла бути поданою (ст. 783). Строк для подання такої скарги становив 2 тижні, а подавалась вона разом з копією для надсилання іншій стороні, аби остання змогла надати пояснення по скарзі. Рішення по приватній скарзі оголошувалось в загальному порядку на засіданні судової палати та передавалось в окружний суд разом із рішенням по справі.

Вартим уваги є той факт, що виконавче провадження по цивільним справам регулювалось Статутом цивільного судочинства Російської імперії, охоплювалось Розділом 5 Про виконання судових рішень. Окремого закону по виконавчому провадженню в Російській імперії не було, а його реалізацію, очевидно, покладали на судові палати імперії. Київська судова палата винятком не була.

Виконання судового рішення супроводжувалось поданням до судового відомства письмового або усного прохання про видачу виконавчого листа. Дії щодо виконання рішення суду покладались на судового пристава. Зокрема, апеляційна справа капітана Вальковича Н. М. на рішення Київської судової палати за позовом купця Дятлова Г. І. щодо житлового будинку містить рапорт в касаційний департамент Сенату, а також виконавчий лист № 4682, виданий головою судової палати Ф. М. Шмельовим за участю членів І. С. Десницького та Ф. І. Вельца від 31 грудня 1882 р. [336].

Ґрунтуючись на даних архівних матеріалів, можемо констатувати, що на практиці дуже частими були позови та скарги на дії судових приставів в ході виконання ними рішень суду в окрузі Київської судової палати.

Варто зазначити, що судові витрати в ході цивільного провадження мали вагоме місце, а для деяких категорій населення взагалі виступали перепорою на шляху до справедливого правосуддя, зокрема, для бідного населення імперії.

Судові витрати, згідно з Статутом цивільного судочинства, поділялись на чотири види: гербове мито, судове мито, канцелярське мито, збори по провадженню справи [231]. Гербове мито включало в себе плату за гербовий папір. Гербовий папір використовувався для звернень до судових палат, видачі рішень, видачі копій рішень та довідок. Судове мито стягувалось за подання позову чи апеляційної скарги. Судове мито обраховувалось в сумі 50 копійок з кожних ста рублів ціни позову. Це стосувалось і апеляційних скарг. У позовах, де ціна була відсутня, сума мита становила від 1 до 50 рублів. Канцелярське мито включало в себе плату за видачу виконавчих листів, копій документів, довідок тощо. Канцелярське мито становило 20 копійок за аркуш, на якому вміщувалось 25 рядків, які й рахували за одну сторінку. Збір по провадженню справи стягувався на користь експертів, свідків, приставів, відрядження членів судового відомства тощо. Зокрема, експерти могли клопотати про відшкодування їм від 25 коп. до 25 рублів за свою роботу в ході судового процесу. Свідки теж отримували винагороду, коли змушені були з'явитись в судове засідання, відриваючись від основного місця роботи. Члени суду в разі відрядження отримували добові та квартирні гроші [231].

Зокрема, сплата гербового мита, як і інших різновидів судових витрат, була обов'язковою, за несплату карали в ході цивільного провадження по справі. Справа по обвинуваченню київського нотаріуса Завистовського у засвідченні довіреності без сплати гербового мита пряме тому підтвердження [334, арк. 14]. У справі містяться матеріали розгляду справи Київським окружним судом, пояснення сторін по справі, рапорт та квитанції, журнал засідань, апеляційна скарга, опис справи та рішення Київської судової палати про закриття справи та залишення в силі рішення окружного суду.

Право бідності – право, що надавалось державою для бідного населення, яке не в змозі було нести тягар судових витрат, полягало в тому, що у випадку виграшу справи, судові витрати стягувались з обвинуваченого, а у випадку програшу – з присудженого майна. Скористатись таким, на перший погляд, гуманним правом могли лише громадяни одноосібно. А особливістю Південно-Західного регіону імперії було саме колективне звернення селян за захистом своїх порушених

прав, що, в свою чергу, унеможлиблювало їх скористатись правом бідності.

У Статуті цивільного судочинства окрема Книга 3 присвячена виняткам із загального порядку цивільного провадження по справам. Ці винятки стосуються справ щодо здійснення державного управління; справ щодо відшкодування шкоди за збитки, спричинені діями посадових осіб; справ шлюбних та справ щодо законності народження дітей; справ щодо примирення сторін. Тобто, справи, де однією із сторін виступає посадова особа чи орган державної влади, - справи адміністративної юстиції, в часи Російської імперії розглядались судами в цивільних провадженнях. Окремих адміністративних судів для розгляду такого кола справ не виділяли. Це стосується і справ сімейного права. Їх юрисдикція охоплюється цивільними провадженнями і в наш час. Зокрема, апеляційна справа генерал-майора Зиріна В. В. на рішення Київської судової палати за позовом дружини Зиріної В. І. про виплату їй коштів на утримання в сумі 9000 рублів розглядалась III Департаментом цивільного відділу Київської судової палати у 1915–1916 роках [340, арк. 3]. У справі міститься також касаційна скарга та протокол публічного судового засідання.

Окремих третейських судів Російська імперія, очевидно, теж не знала, оскільки і такі справи розглядались в ході цивільного провадження по справам.

Оскільки судові палати перевіряли рішення, винесені окружними судами тільки в частині, що оскаржувалась тією чи іншою стороною, а зміна позовних вимог не допускалась, суть і мета апеляційного провадження полягала в тому, що сторони отримували додаткову гарантію забезпечення дотримання своїх прав: можливість перевірити правильність прийняття рішення окружним судом у судовій палаті, судді якої були юридично більш грамотними, мали більший досвід, були вільні від місцевих впливів тощо.

Варто зазначити, що Центральний державний історичний архів у місті Києві, зокрема фонд 318, що зберігає дані по Київській судовій палаті, налічує 265 одиниць (опис 2) по цивільному департаменту палати за 1880–1917 роки [335]. Серед них зустрічаємо безліч апеляційних проваджень по цивільним справам, хоча в описі наявні й провадження кримінальні. Предметом спору більшості з них є грошові кошти, земля та інше нерухоме майно: апеляційна справа за позовом повіреного барона Таубе І. П. до графині Млодицької Д. А. [318]; справа по звинуваченню міщанина Залкінда Х. у підробці документів [319]; справа за позовом

повіреного Київського приватного комерційного банку Подзняка К. до дворян Чеховського А. Н. та Чеховського Н. Н. по грошам [320]; справа за позовом Беркова Г. А. до Берковця А. А. по землі [321]; справа за позовом Пухилія А. К. до Рипняка по землі [322]; справа за позовом Семенченко Л. Н. до Пещева В. Є. по грошам [323]; апеляційна справа за позовом Тарнавського І. А. до селян Божкоа Д. М. та Строкача А. Г. по нерухомому майну [324]; апеляційна справа повіреного Бродського М. на рішення Київської судової палати за його позовом до графині Млодицької Д. по грошам [325]; справа про визнання права власності на нерухоме майно за селянином Загорним А. К. [326], апеляційна справа селянки Месяцевої А. П. на рішення Київської судової палати за позовом Сапожникової А. Н. про духовний заповіт [342], апеляційна справа капітана Васильєва Н. М. на рішення Київської судової палати за позовом купця Дятлова про майно [343], апеляційна справа повіреного міста Києва Бакалинського на рішення судової палати за позовом міста Києва до міщанина Бондаренко А. С. про землю [344] тощо.

Як згадувалось вище, серед одиниць зберігання в цивільному департаменті Київської судової палати знаходимо і справи, що підлягають розгляду в порядку адміністративної юстиції, зокрема справа за позовом міщанина Казанського М. І. до штабу Київського воєнного округу по будівництву Дубно-Луцького шосе [327]; апеляційна справа селян Мельниченка Н. С. та Нікітенко І. П. на рішення Київської судової палати за позовом Києво-Подільського управління державним майном по грошам [328]; апеляційна справа повіреного Південно-Західного краю на рішення Київської судової палати за позовом Фукса М. до Управління Південно-Західного краю по грошам [329], справа за позовом Епимекина В. В. до Київського окружного управління про здійснення робіт по договору від 1884 р. [339] тощо. У вищезгаданих справах однією зі сторін спору виступає орган державної влади чи місцевого врядування, що свідчить про необхідність розгляду справи в порядку адміністративної юстиції. Звідси, оперуючи фактами, робимо висновок, що даний порядок розгляду справ на той час в Російській імперії був відсутній, а така категорія справ розглядалась в порядку цивільного провадження.

У 1876 р. А. Д. Градовський вперше розглядав адміністративну юстицію як складову частину російського державного права, дав диференціацію прав особистості в державі, а також визначення адміністративної юстиції. Під предметом адміністративної юстиції вбачав справи, що виникали із порушеного чи спірного права, що не підлягали

розгляду загальним судовим установам, а відносились до адміністративного відомства:

1. Справи, що виникали в ході виконання своїх обов'язків адміністрацією;

2. Справи, що виникали із специфічних відносин приватних осіб до адміністрації;

3. Справи, що виникали при здійсненні цілей та завдань держави органами державної влади, коли такі дії, зіштовхуючись з діями приватних осіб, що не містили в собі ознак злочину, тобто не підлягали кримінальному розслідуванню, здатні завдати шкоди інтересам скарбниці або порушити порядок управління [249, с. 130].

Варто зазначити, що в дореволюційній Росії другої половини XIX ст. першою судовою інстанцією в спорах з приводу державного управління були спеціально створювані органи – змішані губернські «присутствія», до складу яких входили чиновники і представники дворянського, земського і міського самоврядування. Функціонування даних органів, за відсутності процесуальних основ, не було регулярним і постійним.

Губернські «присутствія» були колегіальними органами і називалися присутствіями змішаного складу, тому що до них входили губернатор, віце-губернатор, «предводитель дворянства», голова окружного суду, депутати міських чи земських зборів, а також посадові особи, що були фахівцями у тій галузі, якою займалися «присутствія».

Чиновницький елемент в «присутствіях» за кількістю переважав над виборним. Губернатор, що головував у більшості присутствій, користувався в них таким великим впливом, що багато з членів присутствія, будучи пов'язаними своїми службовими обов'язками, як правило, не брали активної участі в засіданнях. Вершителями справ у багатьох присутствіях ставали губернатори і так звані незмінні члени, що відповідали за діловодство присутствій. Таким чином, не будучи незалежними, змішані присутствія не відповідали основній умові правильного устрою адміністративної юстиції. Із функціями нагляду і юрисдикції в діяльності змішаних присутствій перемішувалися завдання активного управління. Яких-небудь процесуальних гарантій для зацікавлених осіб при вирішенні їх справ за скаргами не встановлювалося, якщо не враховувати дозволеного в деяких присутствіях скромного права осіб давати свої пояснення [250, с. 227].

Змішані губернські «присутствія» виступали першою інстанцією і розглядали суперечки щодо селянських, земських, міських справ, військової повинності, податків, дорожньої повинності, промислових і

гірничозаводських справ, а також спори, пов'язані з порушенням поліцейських постанов, незаконним затриманням та ін. Другою інстанцією служив перший департамент Сенату, який, не будучи судовим органом як таким, наділявся функціями контролю за діяльністю органів адміністрації та в деяких випадках навіть розбирав певні справи (спори) без їх первісного розгляду в першій інстанції [251, с. 30].

Судового процесуального порядку в органах адміністративної юстиції не було. Панував письмовий принцип, сенатори призначалися з «осіб перших трьох класів», причому наявність у них практичного стажу й освіти не було потрібним. Слухання справи, як правило, відбувалося за участю представника зацікавленого міністерства (сторони), якому нарівні із суддями належало право вирішального голосу. Варто звернути увагу на недостатність, в той період часу, законодавчої регламентації процесуальних форм оскарження рішень і дій адміністративних органів, порядку розгляду даної категорії справ. Деякі нормативні положення свідчать про тенденції найбільшого сприяння адміністративним органам у випадках, коли вони виступали стороною у справі. Наприклад, скарги на постанови адміністративних установ повинні були передаватися до вищих інстанцій через ті нижчі інстанції, дії яких оскаржувались. Наприклад, скарги на розпорядження міністрів передавалися в 1-й Департамент Сенату тільки через дані міністерства [252, с.81].

І. Т. Тарасов, критично оцінював систему органів адміністративної юстиції у імперській Росії: «Крім Першого Департаменту Сенату у нас, по-суті, є тільки подоби таких, причому одні з них мають в цьому відношенні менше, а інші більше значення ... Перший Департамент Сенату як вищий адміністративний суд в імперії є в нашому законодавстві як би куполом без будівлі і фундаменту, бо ні середніх, ні нижчих громад судово-адміністративних інстанцій або адміністративних судів не існує, а ... слабкі подоби цих судів, звичайно, не можуть відшкодувати цього істотного пробілу» [253, с. 240–241].

Втім, певні зміни у галузі державного управління, а також в сфері його правового забезпечення, зокрема, й в сфері адміністративної юстиції спостерігалися у Російській імперії уже після революційних подій 1905 р.

В цивільному відділі Луцького окружного суду як структурному підрозділі Київської судової палати в порядку цивільного судочинства було розглянуто безліч справ. Це справи про землю, про гроші, про накладення арешту на власність, про зняття арешту з власності, спадкові справи, справи про виконання заповітів, про розподіл власності,

про продаж власності за борги, про встановлення факту народження, про встановлення факту смерті, про відшкодування збитків, про сплату аліментів тощо. Зокрема, це справа по позову Ковельського міського управління до міщанина Гевата Янкеля про землю [330]; справа за позовом міщанина Пика Михайла до графа Потоцького про гроші [331]; справа про виконання рішення Київської судової палати про заборону випасання скота у маєтках дворянина Миколи Слесаревського у селі Пиликово Рівненського повіту [332].

Практика подання апеляційних скарг була розповсюдженою і в Житомирському окружному суді. Такі скарги на рішення суду переважно надходили від незадоволених рішенням суду поміщиків. Незаможні верстви населення, як правило, рідко йшли на апеляцію, оскільки це тягнуло за собою потенційно великі витрати і в подальшому. Для прикладу, повірений Казимира Савицького подав до Київської судової палати апеляційну скаргу, де вона була зареєстрована та призначено дату розгляду справи. Очікування розгляду справи становило 9 місяців, що давало право поміщику і далі використовувати землі, які де-факто йому не належали. Апеляційна скарга Савицького, в результаті, задоволена Київською судовою палатою не була [333].

Опісля апеляційної інстанції існувала можливість касаційного перегляду рішення по справі. Усі документи подавались до Касаційного відділу Сенату. Строк для подачі обмежувався чотирма місяцями, що, на наш погляд, знову ж таки було занадто громіздким та безпідставним. Доповідь справи відбувалась публічно сенатором. Перегляд справи відбувався лише у зв'язку із нововиявленими обставинами чи фальсифікацією, що вплинула на суть справи. У випадку відміни оскаржуваного рішення Сенат направляв справу на новий розгляд, втім уже в іншу, найближчу до Київської, судову палату.

Для прикладу, справа того ж Савицького була направлена до Сенату для касації. Касаційний розгляд відбувся аж у 1888 р., при тому, що рішення по апеляції було прийняте палатою ще у 1886 році. Дана справа є винятковою, оскільки касація задовольнила скаргу, а селяни виграли справу. Проте в силу затягування судового процесу, що так і не було скориговано Судовими статутами 1864 р., розгляд даної справи затягнувся на 13 років. Деякі позивачі навіть не дожили до того моменту, а поміщик протягом всього часу користувався землею, вирубуючи ліс та отримуючи прибуток. Проте були й такі справи, розгляд яких вкладався в розумні строки та тягнувся протягом одного року, зокрема, такою була згадана вище справа капітана Вальковича Н. М. на рішення Київської

судової палати за позовом купця Дятлова Г. І. про житловий будинок [336], її розгляд, включно з апеляцією та касацією, тривав з 8 листопада 1881 р. до 31 грудня 1882 р.

Аналізуючи архівний матеріал, ми приходимо до висновку, що касаційний перегляд справ таки мав місце в ході судового розгляду, хоча був доступний заможному населенню в більшості випадків через значні витрати, як ми вказували вище, а також тривав зазвичай довше розумних строків оскарження судових рішень. Про це свідчать чисельні касаційні скарги на апеляційні рішення Київської судової палати [354, 355, 356, 357, 358].

Судова тяганина наносила надзвичайно велику шкоду цивільному процесу. Зазвичай судовий процес коштував дорожче, аніж ціна позову. Бідна категорія населення, як правило, зупиняла процес, бо банкрутувала. Заможні громадяни вели процес роками. Справа за позовом Єпимекина В. В. до Київського окружного управління про здійснення робіт по договору від 1884 р. [339] на суму 5639 рублів 85 коп. пряме тому підтвердження. Наявність тяганини свідчила про збереження старих порядків у судових відомствах нового зразка. Принцип рівності, в тому числі, виявився фікцією.

Отже, до Київської судової палати як апеляційної інстанції щодо цивільної підсудності в переважній більшості випадків доходили, виходячи з архівних даних, справи про гроші, землю та інше нерухоме майно. Вони також зазвичай відправлялись і на касацію, беручи до уваги матеріали справ, що збереглись донині в архівах. Втім, касаційну скаргу могла собі дозволити лише заможна верства населення. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати свідчить про бурхливий розвиток відносин в сфері грошових коштів, земельних ділянок та іншого нерухомого майна. При цьому варто зазначити, що розглядали суди округу та Київська судова палата і справи сімейного характеру, справи адміністративного провадження та адміністративної юстиції, а також справи щодо примирення сторін (третейські) як винятки із загального порядку, передбаченого Статутом цивільного судочинства.

При цьому варто зауважити, що судова реформа 1864 року, проголошуючи суд скорий, рівний та справедливий, у сфері цивільного судочинства в окрузі Київської судової палати забезпечити його повною мірою, попри позитивні моменти, так і не змогла. Доказами цьому слугують громіздкі та тривалі строки розгляду судових справ Київської судовою палатою, судова тяганина в судах округу та в Київській судовій

палаті в тому числі, значний та непосильний для бідного населення розмір судових витрат тощо.

3.2. Діяльність Київської судової палати з розгляду кримінальних справ

Як уже зазначалось, судові палати Російської імперії наділялись широкою родовою та територіальною підсудністю, правом здійснення контролю за нижчестоячими судами (окружними та мировими), адвокатурою, слідством, нотаріатом.

Саме дослідження архівних матеріалів демонструє надзвичайно важливу роль Київської судової палати у реалізації судової реформи на Правобережній Україні. Керівна роль судової палати проявлялась, перш за все, у кримінальних провадженнях, які вона здійснювала в ході своєї діяльності як суд першої інстанції у законодавчо визначених категоріях справ, та як апеляційна інстанція для підзвітних їй окружних судів Житомира, Луцька, Києва, Черкас, Чернігова, Умані, Стародуба, Могильова, Ніжина. Як суд першої інстанції Київська судова палата розглядала справи політичного характеру, державні злочини, справи про службові злочини та справи щодо порушення законів про друк тощо.

За перших тринадцять років діяльності у Київську судову палату поступило більше 24 тис. справ, що становило біля 1500 справ на рік. Станом на 1881 р. на одного члена палати припадало 800 справ [60, с.124]. Зведені відомості по діяльності судових установ з розгляду кримінальних справ округу Київської судової палати за 1916 р., які судова палата готувала та передавала в міністерство юстиції в кінці кожного року, свідчать про значну завантаженість палати, зокрема, із 24 313 справ, що поступили в округ палати протягом 1916 р., 2858 залишилось не розглянутими по першій інстанції та 78 по апеляції. 3262 особи засуджено, 1491 – оправдано, а 230 – звільнено від відбування покарання [527, арк. 3]. З архівного матеріалу також відомо, що за 24 313 злочинів до відповідальності притягнуто 27 101 особу по округу Київської судової палати, зокрема, за релігійні злочини 115 осіб, за святотатство та розриття могил – 65, за лжесвідчення – 1200 осіб, за державні злочини – 74, за порушення порядку управління – 491 особа, за службові злочини – 661 особа, за підпал та крадіжку урядових актів – 214 осіб, за підробку монет – 22 особи, за порушення законів про військову повинність – 848 осіб, за порушення уставів про державне

управління – 499 осіб, за порушення правил продовольства та охорони здоров'я – 21 особа, за бродяжництво – 53 особи, за порушення законів про суспільний спокій та безпеку – 53 особи, за порушення законів про друк – 36 осіб, за порушення уставів торгівлі та підприємництва – 294 особи, за вбивство – 1483 особи, за порушення законів щодо тілесної недоторканості – 1058 осіб, за порушення законів честі і гідності – 1306 осіб, за підпали – 1212 осіб, за грабежі – 1249 осіб, за крадіжку коней – 2316 осіб, за інші крадіжки – 9432 особи тощо[527, арк. 4-7].

У 1885 р. в Санкт-Петербурзьку палату надійшло на розгляд 2 717 кримінальних справ (з них на розгляд в якості суду першої інстанції лише 28). Надалі число справ, що надходили на розгляд палати, неухильно зростало, судді не встигали їх вирішувати у встановлені законом терміни. У 1891 р. в палату надійшло вже 4 420 кримінальних справ, залишилися невирішеними до кінця року 8496. У 1900 р. в палату надійшло 5 360 кримінальних справ, в 1905 р. – 6 512, з них 404 – справи про державні злочини для розгляду по першій інстанції. Як підкреслив міністр юстиції в «Пояснювальній записці до проекту про збільшення штатів деяких судових установ», члени кримінальних департаментів судових палат встигали розглянути протягом року близько 500 справ ретельно, з них близько 100 справ найважливіших категорій. Незважаючи на те, що число справ на кожного з членів кримінальних департаментів Санкт-Петербурзької палати перевищувало встановлену норму, залишок незакінчених справ, на думку міністра, не був надмірним. Так, за період з 1906 по 1908 р. середнє щорічне надходження кримінальних справ склало 8 977 (найважливіших категорій – 1 575). В середньому у кожного члена палати було 748 справ (найважливіших категорій – 131), залишок справ на 1 січня 1909 р. становив 812 (найважливіших категорій – 634). Крім того, міністр вважав, що у міру політичного спокою в державі має скоротитися і число справ про державні злочини в палаті, які становили для неї велику частину всіх кримінальних справ [171, с. 170].

Надалі кількість справ про державні злочини, що надходили на розгляд Санкт-Петербурзької палати, дійсно зменшилася, однак загальна кількість кримінальних справ залишалася високою. Так, в 1910 р. в палату надійшло 10 860 кримінальних справ, з них 1 040 справ найважливіших категорій. У 1914 р. це число було майже таким же – 10 668, число справ про державні злочини зменшилося до 9082. Таким чином, особливістю діяльності членів кримінального

департаменту палати був високий відсоток справ про державні злочини, що обумовлювалось високою концентрацією революційного руху саме на території Санкт-Петербурзького судового округу. Незважаючи на те що міністр юстиції визнав ситуацію в кримінальних департаментах відносно сприятливою, об'єктивно мала місце перевантаженість членів суду в порівнянні з прийнятими нормативами на законодавчому рівні.

Фонд 318 «Київська судова палата» ЦДІАК України містить опис 1, що стосується безпосередньо діяльності Київської судової палати з розгляду кримінальних справ. Опис, в свою чергу, в силу великої кількості справ, порівняно з цивільними провадженнями палати, містить дві частини: I частина (том) охоплює 1880–1906 роки та налічує 1161 одиницю зберігання, II частина (том) – за 1907–1917 роки налічує 1602 одиниці зберігання, що в загальній сукупності становить 2763 справи по кримінальному провадженню Київської судової палати.

Щоправда, кримінальні справи (повістки, протоколи, скарги, супровідні листи окружних судів тощо) наявні і в описі 2 318 фонду ЦДІАК України. В свою чергу, опис 5, що налічує всього 26 документів, також містить кримінальні справи палати, втім з 1917 по 1919 роки. Опис 3 під назвою «Центральний архів революції» містить 13 документів, а 4 опис 318 фонду – 4 одиниці зберігання та називається «Канцелярія голови Київської судової палати».

Якщо проаналізувати статистику архівних матеріалів, то можна дійти висновку, що в ході кримінальних проваджень Київської судової палати протягом 1880-х – 1890-х років розглядались головним чином аграрні справи, що відносились до злочинів проти порядку управління: по звинуваченню громадян у супротиві поліції [359, 360], у непокорі місцевій владі [361], за підозрою у порубці лісу [102], у нанесенні побоїв поліцейському [103], у знятті урожаю з сусідніх земель [364], у супротиві при знятті штрафу за випас скота [365], у супротиві при конфіскації скота для уплати штрафу [366], у супротиві судовому приставу при описі майна для погашення боргу [367], у непокорі старшині при межуванні землі [368], у супротиві поліції при конфіскації майна за відмову сплатити кошти на побудову училища [369], у супротиві приставу при описі майна за погашення боргів [370], у супротиві судовому приставу при відчуженні частини землі на користь спадкоємця [371], у відкритті школи без дозволу та супротиві при конфіскації книг [372], у супротиві землеміру при розподілі землі між селянами та поміщиком [373] тощо. Тобто, специфіка справ кримінального провадження Київської судової палати була залежною від економічної, політичної та соціальної ситуації в

регіоні, зокрема, в більшості випадків до суду доходили справи, зумовлені ситуацією, що виникла після скасування кріпосного права 1861 року: спори внаслідок розмежування земель поміщиків та селян, справи щодо супротиву поліції та судовим приставам, щодо непокорі місцевій владі тощо. Виникали такі справи в результаті боротьби селян з поміщиками за землю, за сервітути, на основі відбування селянами повинностей та виплати викупних платежів. Варто зазначити, що у випадках, коли справи набували характеру масового селянського повстання та озброєного супротиву землемірам, приставам, поміщикам, поліції, вони передавались безпосередньо на розгляд судової палати, а її вироки в таких випадках носили різко виражений класовий характер.

Для прикладу, справа по звинуваченню дворянина Киселя М. Я. в агітації селян Автуничів Городницького повіту Чернігівської губернії у непокорі місцевій владі при межуванні землі 23.09 – 07.11. 1880 р. [472] була розглянута Київської судовою палатою протягом 6 тижнів на користь дворянина, що отримав виправдовувальний вирок. Адже суддя-дворянин завжди поблажливо відносився до підсудного-дворянина, що ще раз підтверджує особливий підхід до здійснення правосуддя судовими палатами та їх удаваний лібералізм.

В той же час судові палати, зокрема і Київська, по аграрним справам суворо карала селян за найменше протистояння представникам влади та службовим особам, що захищали інтереси дворянства та царату. Про це свідчать інші справи, розглянуті Київською судовою палатою: справа по звинуваченню селян Горбильова Радомишльського повіту Київської губернії Битюка К. К., Тимошенко Е. С. та ін. у протистоянні судовому приставу при описі їх майна на запит їх орендодавця за 31.03.1890 – 07.12.1890 рр. з матеріалами слідства [473], справа по звинуваченню селян Оздова Луцького повіту Волинської губернії Семенюка М. П., Слинчука І. К. та ін. в супротиві судовому приставу та землеміру при відчуженні земельного участка селян на користь поміщика Стецького за 1896–1897 рр. [474] тощо.

Такий же підхід зберігався у судових палат по справам про земельні сервітути. Тут характерною була справа про озброєне протистояння владі [365]. Селяни села Куцівка Черкаського повіту Київської губернії на основі сервітуту пасли свій скот на землях та сінокосах поміщика після зняття урожаю та прибирання сіна. Поміщик Терещенко наказав своїм сторожам не допускати випас скота селян на його землях. Селяни не підкорились цьому наказу. Тому 4 червня 1888 р. київський генерал-губернатор видав спеціальний циркуляр, який

заборонив селянам випасати скот на землях поміщиків. Для виконання цього циркуляру було залучено поліцейських та поміщицьких сторожів, які зобов'язувались затримати скот. 21 червня 1888 р. поліцейські приступили до виконання, на що селяни зреагували масовими нападами. Брати Кулиничі почали бити поліцейських. Побої були нанесені й старості села, становому приставу. З цього приводу сам міністр внутрішніх справ видав циркуляр, що уповноважив київську поліцію приймати будь-які міри у подавленні насильницьких дій з боку селян. В даному випадку судова палата стала на сторону поміщика, а права селян на сервітути перетворились на фікцію.

Про класовий підхід судової палати та підзвітних їй окружних судів свідчить і статистика діяльності судових установ Волинської губернії за 1883 р., де говориться про те, що станово саме селяни вчинили найбільшу кількість злочинів – 465 селян, 355 міщан, 71 військовий, лише 11 дворян, 5 купців та 40 інших осіб. При чому 61,16 % або 586 злочинів були злочинами проти власності [525, арк. 41]. У 1885 р. 497 селян та 2 дворян вчинило кримінальні злочини по Волинській губернії [526, арк. 36].

При цьому справи про злочини проти порядку управління розглядались з обмеженням гласності та порушенням процесуальних норм, що проголошувались Судовими статутами 1864 р.

Удаваний лібералізм судових палат проявлявся у їх відношенні до хабарників, розтратників державних коштів та власності, чиновників, що зловживали владою та своїм службовим становищем, про що свідчать чисельні судові справи, що збереглись в архівних матеріалах.

У 1884 р. в Київській судовій палаті розглядалась справа чиновника Меленевського за участю присяжних. В обвинувальному акті йшлося про те, що чиновник присвоїв собі 436 рублів державних коштів та брав хліб та муку безоплатно з Житомирської тюрми у економа Сагайдачного. Так як волинський губернатор прихильно відносився до Меленевського, судова палата винесла оправдувальний вирок на його користь, зазначивши, що хліб та муку чиновник купував за свої гроші, а 436 рублів, що він наче б то присвоїв, були взяті ним з банку для відправки в Острозько-Кременецький з'їзд мирових суддів, але помилково туди не дійшли протягом півторарічного терміну.

Для прикладу, справа судового слідчого Стародубського окружного суду по звинуваченню купців Гладкова Т. С. та Коновалова А. К., селян Подоляк та ін. в організації та участі в єврейських погромах в Стародубі

Чернігівської губернії за 29.09.1881 – 28.10.1884 рр. була закрита за недостатністю доказів [476].

1900-ті, особливо 1905–1906 рр. характеризуються поживавленням антиімперських рухів, що мали на меті повалення царської влади, чим і зумовлюється специфіка кримінальних проваджень Київської судової палати, що носять суто політичний характер (службові та державні злочини, злочини щодо порушення законів про друк). Це справи, що розглядала Київська судова палата як суд першої інстанції: за поширення брошур та прокламацій [374, 375], за поширення прокламацій та іншої нелегальної літератури, за її зберігання [376-401], за приналежність до РСДРП та зберігання прокламаційної літератури [402], за участь в демонстраціях проти царя [403-404], за висказування проти цариці [405], за висказування проти царя [406-428], за агітацію повалення царського режиму [429-439], за агітацію про захват поміщицьких земель та повалення царської влади [440- 444], за участь в єврейських погромах [445-460], за замах на вбивство [461-466], за напад на поліцію та вигнання робочих зі спірного ставка поміщиці при ловлі риби [467], за участь в забастовках з метою підвищення заробітної плати для робітників [468-471].

Варто зазначити, що апеляційний порядок перегляду судових рішень за судовою реформою 1864 р. поширювався:

- на всі вироки мирових суддів, крім остаточних (остаточним вирок вважався, якщо в ньому встановлювалося покарання у вигляді штрафу на суму 15 р. або у вигляді трьох днів арешту);

- на всі не остаточні вироки і рішення, винесені і прийняті окружними судами в якості судів першої інстанції, які не набрали законної сили.

Якщо апеляційне оскарження по мировій юстиції було підзвітне з'їздам мирових суддів, то таке оскарження по рішенням окружних судів було підзвітним судовим палатам.

Основними ланками загальних судових відомств були окружні суди, судові палати і Сенат. Залежно від особливостей конкретної кримінальної справи, небезпеки і складності злочину закон передбачав можливість утворення колегій у різних складах.

В одних встановлених законом випадках справи розглядалися в окружних судах колегіями у складі трьох професійних суддів, в інших – професійними суддями за участю станових представників, або ж професійними суддями за участю присяжних засідателів. Процедура

винесення вироку спрощувалася в окружному суді без присяжних засідателів або в судовій палаті з становими представниками.

Суд за участю станових представників – суд станових представників – був одним із наочних проявів непослідовності реформи 1864 р.. Влада не хотіла повністю ізолювати суди від впливу станових інтересів. Були виділені категорії злочинів, розгляд справ яких ставився під контроль представників основних станів. До таких злочинів відносили, наприклад, справи про державні злочини, про службові злочини. При їх розгляді до професійних суддів приєднувалися чотири станових представника – губернський і повітовий голови дворянства, міський голова і волосний старшина. Станові представники брали участь у винесенні вироків, користуючись тими ж правами, що і професійні судді: при постановленні вироків вони засідали всі разом та вирішували питання про те, чи винен даний підсудний у вчиненні злочину, в якому його звинуватили, а також про те, чи підлягає він покаранню, а якщо підлягає, то якому. Розгляд кримінальних справ за участю станових представників здійснювався не тільки в окружних судах, а й в судових палатах і Сенаті.

Книга друга Статуту кримінального судочинства регламентувала порядок провадження, в тому числі й апеляційного, в загальних судових відомствах. Стаття 204 Статуту встановлювала виняток із загальних правил підсудності справ окружним судам. Мається на увазі, що державні злочини, службові злочини та злочини щодо порушення законів про друк були підзвітні розгляду судовим палатам як судам першої інстанції. Варто зазначити, що Статут кримінального судочинства уже виділяв три роди підсудності: територіальну, родову та виключну.

Попереднє слідство щодо злочинів та проступків, підсудних окружним судам, що здійснювалось судовими слідчими за сприяння поліції та під наглядом прокурорів, регламентувалось Статутом кримінального судочинства в тому числі. Варто зазначити, що слідчі дії могли також бути оскаржені в окружний суд чи в судову палату відповідно.

Судова палата, згідно з ст. 529 Статуту кримінального судочинства, могла приступати до розгляду обвинувальних актів чи постанов про зупинення чи призупинення кримінального переслідування не інакше, як за письмовою пропозицією прокурора палати [230, ст. 66]. Один із членів палати здійснював доповідь, чим і розпочинав попереднє слідство. Висновок по закінченню доповіді давав прокурор палати. Судова палата також зобов'язувалась самостійно обговорити дані питання без участі в

засіданні прокурора (ст. 533), після чого давала висновок по справі: у вигляді постанови про відкриття провадження чи про його закриття. Зокрема, справа по звинуваченню селян Оздова Луцького повіту Волинської губернії Семенюка М. П., Слинчука І. К. та ін. в супротиві судовому приставу та землеміру при відчуженні земельного участка селян на користь поміщика Стецького за 1896–1897 рр. [474] містить опис матеріалів справи, що ілюструє хід кримінального провадження: обвинувальний акт від прокурора палати № 3239 від 01.12.1896 р. за ст. 201 СКС; список осіб, що підлягають виклику в судове засідання (обвинувачувані, свідки); постанова суду про відкриття провадження; пояснення сторін по справі; рапорти; протокол судового засідання; опитувальні листи; резолюція по справі; вирок від 07.05.1897 року та копія вироку.

Розділ 5 Книги 2 Статуту кримінального судочинства регламентував порядок оскарження рішень загальних судових установ. Правом на апеляційне оскарження рішень окружних судів наділялись обвинувачений, приватний обвинувач, цивільний позивач. Апеляційний протест подавався прокурорами окружних судів тільки в тому випадку, якщо вирок було винесено не у відповідності з поданими висновками і лише з питань, з яких їх вимоги не були задоволені судом. При цьому обвинувачений мав право апеляційного оскарження вироку з приводу предмета спору, в тому числі з приводу неправильності в процедурі провадження по справі. Приватний обвинувач користувався тими ж правами, що й обвинувачений, але не міг вийти за рамки позову по першій інстанції. Цивільний позивач мав право відзиву лише щодо випадків, які стосувались винагороди за шкоду чи збитки.

Апеляційні відгуки і протести мали подаватися до окружного суду, який виніс вирок, не пізніше двотижневого терміну (ст. 865 СКС). У випадку пропущення строків на подання апеляційної скарги суд на свій розсуд за наявності поважних причин міг поновити строки оскарження. Після надходження в установлений термін до окружного суду відгуку або протесту на вирок все провадження у справі слід було негайно направляти в судову палату. При провадженні справи в апеляційній інстанції діяли ті ж принципи судочинства, які були встановлені для окружних судів. Однак участь обвинуваченого не була обов'язковою, що призводило до обмеження принципу безпосередності і змагальності на цій стадії кримінального процесу. Наявність захисника визнавалася обов'язковою, але, як правило, його участь була не настільки активною, як при первинному розгляді справи [254, с. 21].

При цьому ст. 870 СКС вказувала на необхідність сповіщення обвинуваченого, який знаходився під вартою, про кожен відгук чи протест, що надійшов по його справі [230, с. 106]. Цікавою є норма щодо оплатності копій відгуків та протестів для приватних обвинувачів та цивільних позивачів.

Статут кримінального судочинства передбачав можливість застави для обвинуваченого або поруки (ст. 875). Відгуки чи протести по справі, якими встановлювалось звільнити обвинуваченого з-під варти, не зупиняли виконання судового рішення.

До розгляду справи сторони могли подати свої пояснення по справі чи заперечення по справі. Неприбуття у судову палату осіб, що беруть участь у справі в день її розгляду, а також неподання заперечень проти відгуків або протестів не тягло за собою відкладення розгляду і прийняття рішення по справі (ст. 883 СКС). Судова палата розглядала кримінальні справи в межах відклику або протесту (ст. 889 СКС). Такий стан виключав ревізійний порядок перевірки судового рішення. Ця норма закону піддавалася критиці, оскільки дослідники того періоду вважали, що даний порядок позбавляв палату, яка розглядала справу в апеляційній інстанції, можливості обговорювати ті порушення закону, допущені окружним судом, на які не було вказано в апеляційному відклику або протесті [255, с. 45].

Підсудні та інші особи, що брали участь у справі, закликались в судову палату лише тоді, коли палата визнавала це за необхідне, або коли про це клопотали сторони, а їх клопотання підлягало задоволенню. Голова палати призначав день розгляду справи, про що вивішували оголошення на дверях палати. У випадку, коли обвинувачений не обрав собі захисника у справі, то такий призначався головою палати.

Доповідь по суті справи за загальним правилом відбувалась публічно. Доповідь оголошувалась усно, втім матеріали справи повинні були бути укомплектованими усіма важливими документами по справі, що розглядалась. Доповідь складалась із виголошення:

- обставин по суті справи;
- вироку, винесеного окружним судом;
- відгуку або протесту відповідача;
- законів, що відносились до справи.

Якщо сторона не з'явилась на розгляд справи, то її пояснення чи відзив по справі повинен був бути зачитаним повністю доповідачем в ході його доповіді.

Після виголошення доповіді сторони переходили до судових дебатів, за чим слідував розгляд справи по суті в апеляції.

Необхідно зазначити, що виділяли дві підстави для оскарження вироків окружних судів. По-перше, особа, що подавала скаргу могла вказувати на невірну оцінку будь-яких обставин судом першої інстанції; по-друге, вона могла посилатися на нові обставини. При цьому в законі не містився перелік тих випадків, в яких сторони могли посилатися на нові обставини і приводити нові докази. Це відкривало можливість для зловживань з боку зацікавлених осіб, які представляли докази не в суд першої інстанції, а в апеляційний суд і тим самим затягували процес. Крім того, хоча закон і надавав судовим палатам право викликати свідків і підсудних та допитувати їх у судовому засіданні, апеляційні суди намагалися таким правом користуватися якомога рідше. Пояснювалося це тим, що виклик свідків був пов'язаний з великими витратами для державної скарбниці і незручностями для осіб, що викликались. Оскільки дана норма формулювалася як право, а не як обов'язок судових палат, то і участь в судовому засіданні обвинувачених була необов'язковою [254, с. 21]. Таким чином, на практиці апеляційне провадження в судових палатах обмежувалося переглядом матеріалів справи.

У зв'язку з викладеними недоліками в апеляційному провадженні в дореволюційний період подібний порядок піддавався критиці, тому пропонувалося або скасувати апеляцію, або її видозмінити [256]. Проблема полягала в тому, що існувала невизначеність та прогалини в законі щодо розгляду справ апеляційною інстанцією, що, в свою чергу, призводило до недоліків в роботі судових органів. Бажано було, на думку більшості юристів, ввести неповну апеляцію в пореформеній Росії з тим, щоб окружні суди при розгляді справ в якості судів першої інстанції досліджували весь фактичний матеріал і всі наявні докази по справі, а судові палати оцінювали законність і обґрунтованість судових рішень, не приймаючи, як правило, нові докази до розгляду [257, с. 51]. Законодавцю, в тому числі, необхідно було визначити, в яких випадках сторони все ж могли посилатися на нові обставини і представляти нові докази при зверненні до апеляційної інстанції. Крім того, в законі потрібно було б встановити випадки, коли виклик підсудних був необхідний, і тим самим забезпечити процесуальні права даних осіб.

За підсумками розгляду справи судова палата, відповідно до закону, могла прийняти одне з таких рішень:

- залишити відгук або протест без задоволення, а вирок без зміни;

- скасувати обвинувальний вирок окружного суду і винести виправдувальний вирок;

- змінити вирок: пом'якшити покарання, призначене окружним судом;

- скасувати виправдувальний вирок окружного суду і винести обвинувальний вирок або змінити вирок в бік посилення покарання, але все це допускалося тільки в тому випадку, якщо був протест прокурора або відгук приватного обвинувача;

- скасувати вирок і припинити провадження у справі [258, с. 793].

Варто враховувати, що вироки, винесені окружними судами за участі присяжних, та судовими палатами вважалися остаточними та такими, що оскарженню не підлягали (ст. 854 СКС). Остаточні вироки могли бути скасовані касаційною інстанцією за скаргами осіб, що брали участь у справі та протестами прокурора (ст. 855 СКС).

Статут кримінального судочинства передбачав також можливість подання приватних скарг та протестів в кримінальному процесі, як і в цивільному процесі. Приватні скарги та протести могли бути поданими до винесення остаточного рішення по справі на предмет:

- визначення підсудності справи;

- допуску переслідування прокурорами замість приватного обвинувачення чи навпаки;

- прийняття міри запобігання підсудному уникнути слідства та суду;

- прийняття міри забезпечення позову за винагороду за збитки чи шкоду.

Приватні скарги та протести також могли подаватись на накладення стягнень за неявку в суд присяжних, свідків тощо, на неприйняття апеляційних відгуків та касаційних скарг та на неправильне виконання рішень.

Виконання судових рішень по кримінальним справам регламентувалось Статутом кримінального судочинства та покладалось на суд, прокуратуру та поліцію, губернське правління, судових приставів. Зокрема, суд уповноважувався на оголошення обвинуваченого винним чи невинним; прокуратура уповноважувалась на виконання усіх дій по протоколу про обвинувальний вирок, що видавався судом; поліція – на взяття під варту чи відправку в місця ув'язнення; губернське правління – на висилку на каторжні роботи, до Сибіру, на військову службу тощо; судові пристави – на виконання вироків у межах грошових стягнень.

За ст. 976 СКС усі судові витрати по кримінальним справам оплачувались з сум, якими розпоряджався уряд імперії. У деяких

випадках судові витрати оплачували обвинувачені, а коли вони були не в змозі це зробити у зв'язку з фінансовим становищем, судові витрати компенсувались за рахунок державної казни. До судових витрат відносили суми на дорожні витрати в ході здійснення слідства, винагороду свідкам, суми на витрати пересилки речових доказів та їх зберігання, на проведення хімічних та технічних досліджень та на друк оголошень. Зокрема, у справі по звинуваченню селян Горбилюва Радомишльського повіту Київської губернії Битюка К. К., Тимошенко Е. С. та ін. у протистоянні судовому приставу при описі їх майна на запит їх орендодавця за 31.03.1890 – 07.12.1890 рр. [473] міститься постанова по судовим витратам, з якої очевидно, що добові та проїзні гроші для свідків по справі, а саме по 8 рублів 57 коп., що в загальному становить 25 рублів 71 коп., покладались на обвинувачених.

Статут кримінального судочинства виділяв певні винятки із загального порядку розгляду кримінальних проваджень. Зокрема, ст. 1000 СКС відносила сюди кримінальні справи проти віри та інші порушення церковних правил духовенством, а також і злочини, вчинені духовенством; державні злочини, службові злочини, злочини проти адміністративного порядку управління (злочини проти доходів казни та власності держави); злочини проти суспільного благоустрою та благочинства; злочини змішаної цивільної та військової підсудності [230, с. 123].

Так, злочини проти віри та інші злочини, вчинені духовенством, підлягали розгляду спеціальним судам, кримінальним судам, або й цивільним, коли мова йшла про відшкодування збитків.

Державні злочини розглядалися судовими палатами, за загальним правилом, або Верховним кримінальним судом лише у випадку, коли була підозра у змові проти верховної влади імперії, проти порядку управління чи наслідування престолу. Верховний суд організовується по особливому наказу імператора з членів касаційного відділу Сенату.

В таких випадках судова палата діяла як суд першої інстанції, розглядаючи справу в загальному порядку кримінального провадження. Справи про державні злочини розглядалися палатою без участі присяжних, але за участю губернського та повітового голови дворянства, міського та волосного голови чи старшини. Варто зазначити, що слідство по таким справам вели члени палати за призначенням голови палати при особистій присутності прокурора палати.

Особа, що підозрювалася у вчиненні державного злочину, утримувалася в тюрмі. Обвинувачувальний акт прокурора по завершенні

слідства передавався спершу в цивільний департамент судової палати, яка виносила рішення про передачу його в кримінальний департамент, де уже безпосередньо відбувався розгляд справи по суті, або рішення про закриття справи. У випадку рішення про закриття справи, таке рішення йшло в Сенат на перегляд та схвалення.

У зв'язку з посиленням революційного руху на кінець XIX ст. російське самодержавство, прагнучи придушити його, потрапило в непросту ситуацію. Справа в тому, що методи минулого часу, коли можна було не турбуватися про прийоми слідства і суду щодо осіб, які вчинили злочини проти держави, пішли в минуле – досягнутий рівень цивілізованих держав, до яких Росія безумовно зараховувала себе, припускав дотримання прав обвинувачених та підсудних. Однак відповідні акти, і перш за все Статут кримінального судочинства, для влади виявилися занадто ліберальними. Самодержавство було стурбованим створенням слухняного суду, який би гарантував жорстку і невідворотну репресію стосовно політичних супротивників-революціонерів. Ідеалом для царизму був суд, який би, за висловом одного з міністрів юстиції К. І. Палена, «вирішував за наказом начальства». В результаті такого оригінального розуміння принципу незалежності суду вся друга половина XIX ст. ознаменувалася пошуком найбільш «зручного» судового механізму розправи з політичними противниками. Уряду з самого початку було ясно, яким не повинен бути суд над революціонерами – в ньому не повинно бути «народного елемента», і тому у суду присяжних з самого початку вилучили з підсудності дану категорію справ [259, с. 182]. 7 червня 1904 р. Миколою II був підписаний закон про внесення змін і доповнень до діючого Статуту кримінального судочинства. Головним в Законі було не введення чогось нового, а скасування положень Закону 19 травня 1871 р., що передбачали можливість вирішення справ про державні злочини позасудовим, адміністративним порядком. Що ж стосується питань провадження дізнання, попереднього слідства, порядку розгляду справ в суді, то ніяких принципових змін не відбулося: до судочинства могли приступити і без попереднього слідства, якщо прокурор палати по доказам, встановленим дізнанням, визнавав за можливе запропонувати палаті обвинувальний акт [259, с. 183].

Аналіз документів ЦДІАК України свідчить про перенасиченість фондів 317 та 318 справами політичного характеру.

У фонді прокурора Київської судової палати (№ 317) зберігається 4751 судових справ. Інформація про них міститься в першому і другому

описах. Перший опис поділений на чотири томи та охоплює період з 1879 до 1899 р. Другий – з 1900 до 1905, третій – 1906 і 1907 рр., четвертий починається 1908 роком і завершується 1917-им. У першому томі опису міститься інформація про 1517 судових справ. Далі до 1895 р. кількість справ на рік складає кілька десятків і лише за 1890 і 1892 рр. їх більше ста – 108 і 114. Після 1894 р. і до 1899 справ на рік завжди більше ста – найбільше їх було в 1896-му – 137. У другому томі описано 1249 справ. Не дивлячись на те, що цей опис охоплює лише 6 років, справ, як бачимо, у ньому не набагато менше. На кожен рік припадає близько 200 справ. Найменше за 1902 р. – 148 справ. Найбільше справ зібрано в рамках 1905 р. – 372. Третій том опису, охоплюючи всього лише два роки, переважає усі інші томи по кількості справ на один рік – 667 у 1906-му р. і 445 у 1907-му, разом 1112. У четвертому томі описано найменше судових справ – 816. При цьому лише за 1908 р. кількість справ перевищує сотню – тут їх збережено 178. У решту років справ завжди більше півсотні, але менше ста. Лише за 1909 і 1915 рр. кількість справ перевищує 90 – 92 і 94 відповідно [120, с. 111].

Відповідно до цих архівних даних, можна дійти висновку, що основною ареною антиурядових виступів у районі юрисдикції Київської судової палати були Київська і Чернігівська губернії. У Волинській та Могильовській губерніях кількість справ такого роду була значно меншою. Тому це вказує на географічну активність революціонерських дій.

Досліджуючи назви справ фонду 317, можна встановити, які протиправні дії були найбільш поширені в різні часові рамки. У 1879–1899 рр. найбільш поширеним злочином було розповсюдження листівок, приналежність до революційних організацій та висловлювання проти царя і самодержавства. У 1900–1905 рр. кількість справ такого роду збільшується. До них додаються народні заворушення. При цьому, в справах вже є назви конкретних партій і організацій, найчастіше Російська соціал-демократична партія чи Бунд. Така ж статистика спостерігається і по справах фонду 318, про що ми зазначали вище.

У справах за 1906 і 1907 рр. до розповсюдження листівок і народних виступів додаються поодинокі справи про зберігання зброї та збройні напади на чиновників, жандармів чи установи. Наприклад, справа по звинуваченню Абуладзе С. Ф. в причетності до партії есерів і збройному нападі на винну лавку в місті Житомирі, Волинської губернії або справа по обвинуваченню Караєва А. З., Войовського А. Н. та інших

в приналежності до Київської групи анархістів – комуністів і зберіганні зброї [120, с. 112]. Найбільш буремними є справи з 1908 до 1917 рр. У них містяться документи про розповсюдження прокламацій, селянські бунти, арешти солдатів за антиурядову пропаганду. Окрім того, є справи, що стосуються бойових дій українізованих полків російської армії проти полків, у яких служили росіяни. Наприклад, справа про обстріл казарм Кирасирського полку бійцями 1-го українського полку імені Богдана Хмельницького [120, с. 112].

У другому описі 317 фонду міститься 75 судових справ: 7 – за 1917, 50 – за 1918 та 18 – за 1919 рік [120, с. 112]. Вони стосуються арештів прихильників і спільників більшовиків. Документація стосується переважно періоду гетьманату Павла Скоропадського. Є і справи, що розповідають про відомі події, такі як, наприклад, справа про підготовку повстання Київським революційним комітетом РСДРП (більшовиків), де ідеться про бунт на заводі «Арсенал» [120, с. 112].

Хід справ про державні злочини яскраво ілюструють архівні матеріали. Зокрема, справа по звинуваченню міщан Шварцмана Д. М. та Ейсмоїта Л. Л. у поширенні прокламацій та брошур дрібнобуржуазної партії есерів серед селян хутора Жукова Київського повіту Київської губернії включно з матеріалами слідства за 05.06.1902 – 17.08.1902 рр. [477] розглядалась секретно в закритому судовому засіданні. Серед доказів по справі були цікавого роду брошури «Друга воля», «Про податки та збори».

Справа по звинуваченню політичного в'язня Київської тюрми Фрумкіної Ф. М. у замаху на вбивство начальника Київського губернського жандармського управління Новицького В. Д., том 1 за 02.06.1903 – 05.06.1907 рр. [478] мала всі ознаки державного злочину, тому розглядалась Київською судовою палатою як судом першої інстанції за участю суддів І. А. Мальте, П. І. Карпенка, В. Ф. Соловійова та за участю станових представників – представника дворянства Г. І. Вишневського, київського міського голови – В. Н. Проценка, волосного старшини – Е. Г. Чміля, помічника прокурора – Навроцького Л. А., при секретарі Н. П. Блонському по обвинуваченні за ст. 9 і 1454 Уложення про покарання. У справі міститься і протокол судового засідання від 14.03.1903 р.

Протокол судового засідання є основним джерелом, яке розповідає, що відбувалося у залі суду. Документ надзвичайно докладний та інформативний. У ньому фіксували о котрій годині увійшов суддя і члени палати, обвинувачуваний та його захисник, хід

провадження. Протокол вівся секретарем від руки, тому дослідження протоколів судової палати загалом залежить від почерку секретаря. У друкованому вигляді подавалися бланки документів, наприклад: «Виступ захисника» чи «Слово підсудного», після яких сказані учасниками процесу промови вписувались від руки, що знову ж таки створює проблеми у дослідженні цих матеріалів.

Коли підсудні відмовлялися від захисника, рядки, в які мали вписуватися промови захисника, залишали порожніми і перекресленими великою літерою Z. Траплялися випадки, коли не приходив котрийсь із свідків. У такому разі безпосередньо під час засідання відбувалися дебати між членами судової палати щодо того, чи є необхідним дочекатися приходу цього свідка чи можна обійтися без нього. Крім того, вирішувалося чи варто притягнути його до відповідальності за відсутність на засіданні. Завершувалося судове засідання останнім словом підсудного. У разі, якщо він від нього відмовлявся, то так і занотовувалося «Від останнього слова відмовився» [120, с. 113]. Після протоколу засідання слідував «Запитальний лист», в який вносили лише два питання: чи винен підсудний і, якщо «так», то якого покарання він заслуговує. У разі, якщо підсудних було кілька, то ці питання задавалися відносно кожного з них окремо. З цим пов'язаний розмір запитального листа – кількість аркушів у ньому залежала від кількості підсудних. У справі також була резолюція присяжних засідателів. Ними виступали представники дворянства, міський голова та повітовий старшина. Вони писали у резолюції своє бачення даної справи: винен чи не винен підсудний.

Вирок по даній справі палата винесла такий: міщанку Фрумкіну позбавити всіх прав на майно, заслати на каторжні роботи на 11 років, судові витрати покласти на неї, а при її незмозі – на казну, докази по справі знищити, а вилку (як один з речових доказів по справі) повернути їй. Як правило, вирок займав декілька аркушів та являв собою скорочений обвинувачувальний акт, де знову описувалося, що скоїв підсудний. У кінці документа – посилання на статті Кримінального уложення, за якими було вирішено притягнути підсудного до відповідальності. Завершується справа актом про вступ вироку в дію [478].

Справа по звинуваченню міщанки Галкіної, затриманої на митному пункті Волошки Волинської губернії, у перевезенні з-за кордону в Росію брошур, газет, журналів дрібнобуржуазної партії есерів та ін. нелегальної літератури (том 1) за 10.11.1904 – 30.07.1906 рр. [479], справа по

звинуваченню портної Жуковської Л. Г. у розповсюдженні прокламацій Житомирської організації РСДРП «До всіх робочих» в місті Житомир за 24.01 – 24.10. 1905 р. [480], справа по звинуваченню маляра Локшина М. С. у розповсюдженні прокламацій Поліського комітету РСДРП «Пролетарії всіх країн, об'єднуйтесь» серед жителів Клинець Суразького повіту Чернігівської губернії за 23.03.1905 – 9.11.1905 р. [481], справа по звинуваченню міщанина Баламутова Г. І. у розповсюдженні прокламацій Київського комітету РСДРП «Нова мобілізація» в місті Києві за 9.08-7.10.1905 р. [482], справа по звинуваченню портного Егудкіна М. М., затриманого в Гомелі, за наявність в нього робіт К. Маркса «Маніфест комуністичної партії», В. Леніна «До селянської бідноти» та ін. нелегальної літератури включно з матеріалами слідства за 11.08.1905 – 25.11.1905 р. [483], справа по звинуваченню студента Київського університету Галагана Н. М. та козака Кагарлика К. А. в розповсюдженні прокламацій української буржуазної націоналістичної партії «РУП» та іншої нелегальної літератури серед жителів міста Гоголево Остерського повіту Чернігівської губернії за 13.10.1905 – 31.01.1911 рр. [484], справа по звинуваченню чорноробочого Нестера І. Ф. у розповсюдженні прокламацій «Скликання Гомельського районного комітету РСДРП» та брошури Толстого Л. М. «Солдатська пам'ятка» серед селян села Мартинівка Овруцького повіту Волинської губернії за 13.10.1906 – 13.09.1907 рр. [485], справа по звинуваченню слюсара Хохолова Б. Л. у розповсюдженні прокламацій української дрібнобуржуазної партії УСДРП серед жителів Умані Київської губернії за 12.07.1906 – 24.03.1907 рр. [486], справа по звинуваченню студента Київського політехнічного інституту Фрумкіна М. Є., акушерки Балабин Р. Х. в участі в демонстраціях проти царського самодержавства 18.10.1905 р. та у звільненні з тюрми в'язнів у 1907–1910 рр. [487], справа по звинуваченню селянина села Вигинки Дубенського повіту Волинської губернії Шварца І. К. у висловлюваннях проти царя за 18.02.1916 – 6.03.1916 р. [493] та інші справи такої ж підсудності [488-492] мають певну структуру. Зокрема, вони починаються описом справи, де подано перелік усіх наявних матеріалів по справі. Далі міститься обвинувачувальний акт на кілька сторінок. У ньому коротко подано всі обставини справи – що і ким було скоєно, де саме, за яких обставин обвинувачуваний був затриманий жандармами, і за якими статтями пропонується інкримінувати злочин. Завершується обвинувачувальний акт списком усіх осіб, яких необхідно викликати у суд – обвинувачуваних і свідків.

Далі на порядку денному стоїть питання щодо надання справі подальшого ходу, воно вирішується прокурором, секретарем і одним з членів судової палати, які керуються 547 статтею Статуту Кримінального судочинства. У документі містяться питання, відповідей на які стане зрозуміло матиме справа продовження чи ні. Зокрема, чи підлягає справа компетенції судової палати, чи немає необхідності збирати довідки про судимість (мається на увазі особиста справа підсудного і листування), чи не треба збирати довідки про підсудного, чи варто з'ясувати місце роботи підсудного. З'ясовується також наявність речових доказів та їх місцезнаходження, чи пред'явлено цивільний позов та чи не було затримок під час попереднього слідства. У разі, якщо прокурор і його помічники приходять до висновку, що варто продовжувати справу, то призначається дата і час судового засідання [120, с. 113].

Таку ж структуру розгляду мали справи про порушення законів про друк, що в тому числі розглядалися судовою палатою по першій інстанції. Зокрема, справа по звинуваченню редактора-видавця газети «Боротьба» Стаховського Н. А. в опублікуванні статей, спрямованих проти царського уряду (том 1) за 10.07.1906 – 03.10.1909 рр. [494], справа по звинуваченню редактора газети «Київські відгуки» Василенко Н. П. в опублікуванні «Контури по містам Подолу», спрямованих проти царського режиму за 27.06.1906 – 15.01.1907 рр. [495], справа по звинуваченню портного Левинсона І. Д. та Левинсон М. С. в приналежності до Київської організації РСДРП, облаштуванні нелегальної типографії та друці прокламацій з матеріалами слідства за 1907–1908 рр. [513] та інші справи Київської судової палати [496–512; 514–524].

Службові злочини могли розглядатись як окружними судами, так і судовими палатами, так і Сенатом чи Верховним кримінальним судом. Стаття 1073 СКС до відання судових палат відносить справи, вчинені службовими особами губернських та державних установ та особами, що займали виборні посади від восьмого до п'ятого класу включно, а також справи голови та членів повітових земських управ та зібрань, справи присяжних засідателів, що брали участь у справах окружних судів та палати безпосередньо. При чому присяжні засідателі палати судились в цивільному департаменті палати [230, с. 134].

Зокрема, справа по звинуваченню старости міста Острожець Дубенського повіту Волинської губернії Кесельмана Г. В. у незаконній видачі паспортів Іцку та Лейбгину Горіним за 09.11.1888 р. –

21.06.1890 р. [475] була розглянута Київською судовою палатою у 1888–1890 роках, що демонструє реалізацію правил підсудності згідно з Статом кримінального судочинства по службовим злочинам. СКС передбачав необхідність попереднього слідства для службових злочинів, у справі наявні протоколи допиту обвинуваченого та рапорти слідчого по справі. В описі справи міститься і обвинувальний акт прокурора, який він зобов'язувався виносити по матеріалам слідства. З постанови про відкриття провадження по справі щодо незаконної видачі паспортів Іцку та Лейбгину Горіним зрозуміло, що судовий розгляд відбувався в порядку кримінального провадження судової палати в складі 3-х її членів та присяжних, за участю прокурора та секретаря.

Злочини проти адміністративного порядку управління (злочини проти доходів казни та власності держави) були підсудні безпосередньо відділу державного управління даної установи або розглядалися в загальному порядку кримінального провадження.

Злочини проти суспільного благоустрою та благочинства підлягали розгляду безпосередньо в адміністративних установах або розглядалися в загальному порядку кримінального провадження судовими установами.

Злочини змішаної цивільної та військової підсудності за загальним правилом підлягали розгляду в мирових суддів або ж в інших судових установ цивільного відомства, у військових судах тощо.

Таким чином, в дореволюційній Росії в якості апеляційної інстанції виступали для окружних судів – судові палати. Перевірці підлягали вироки, які не набрали законної сили. Рішення, прийняте апеляційною інстанцією, можна було оскаржити в касаційному порядку в Сенаті. Відсутність чіткого закріплення в Статуті кримінального судочинства правила про провадження в судах першої інстанції справ з належною повнотою і послідовністю привело до того, що процесуальне становище сторін щодо забезпечення можливості представляти нові аргументи та докази в апеляційну інстанцію отримало своє вираження, тобто йшлося про повну апеляцію. Щодо меж судового контролю в СКС було закріплено правило про те, що суд апеляційної інстанції здійснює перевірку не справи, а вироку суду першої інстанції і не має права виходити за межі апеляційної скарги під час перевірки обґрунтованості рішення суду першої інстанції. Позитивним моментом можна було назвати одноманітність в порядку перегляду вироків судів першої інстанції. Однак закріплені правила апеляційного провадження про можливість подання в апеляційну інстанцію нових доказів або встановлення нових фактів, а також перевірки обґрунтованості вироку

суду першої інстанції в межах апеляційної скарги піддавалися серйозній критиці з боку як практиків, так і вчених.

Отже, до Київської судової палати доходили, виходячи з архівних даних, справи про державні злочини, службові злочини, справи про порушення законів про друк, справи щодо порушення порядку управління тощо. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати залежала від економічної, політичної та соціальної ситуації в регіоні, зокрема, в більшості випадків до суду доходили справи, зумовлені ситуацією, що виникла після скасування кріпосного права 1861 р.: спори внаслідок розмежування земель поміщиків та селян, справи щодо супротиву поліції та судовим приставам, щодо непокорі місцевій владі тощо. Виникали такі справи в результаті боротьби селян з поміщиками за землю, за сервітути, на основі відбування селянами повинностей та виплати викупних платежів. Варто зазначити, що у випадках, коли справи набували характеру масового селянського повстання та озброєного супротиву землемірам, приставам, поміщикам, поліції, вони передавались безпосередньо на розгляд судової палати, а не окружного суду. При цьому варто зазначити, що розглядали суди округу та Київська судова палата і справи про власність та доходи казни, про суспільний благоустрій, справи про злочини проти життя, здоров'я та свободи, справи про вбивства тощо.

При цьому варто зауважити, що судова реформа 1864 р., проголошуючи суд скорий, рівний та справедливий, у сфері кримінального судочинства в окрузі Київської судової палати забезпечити його повною мірою, попри позитивні моменти, так і не змогла. Доказами цьому слугує, перш за все, класовий підхід до розгляду різних категорій судових справ на території округу Київської судової палати, що проявлявся у різних підходах до вирішення судових справ селян та поміщиків чи державних службовців, розгляд державних, службових злочинів із політичним елементом не окружними судами, а судовою палатою, як судом першої інстанції, участь станових представників у відправленні правосуддя, а тому і взаємозв'язок судової та адміністративної влади, громіздкі та тривалі строки розгляду лише деякого кола судових справ Київської судовою палатою, натомість короткі строки розгляду серйозних політичних злочинів, судова тяганина в судах округу та в Київській судовій палаті в тому числі, тощо.

3.3. Нагляд за судами і посадовими особами Київської судової палати

Перш за все, варто зазначити, що Судові статuti 1864 року вперше в історії російської судової влади нормативно закріпили принцип незалежності суддів, створивши комплекс його гарантій, серед яких чітко врегульований законом порядок призначення на посади суддів, їх незмінюваність і особливий порядок притягнення до відповідальності, матеріальне та соціальне забезпечення суддів.

Закон встановлював доволі високі вимоги до осіб, які призначаються на посади суддів, прокурорів та їхніх помічників, а також закріплював складну процедуру їх призначення і звільнення з посади [174, с. 165].

При цьому влада імперії могла на свій розсуд переміщати членів судового відомства з однієї судової установи в іншу, обґрунтовуючи це доцільністю та необхідністю для злагодженого та безперешкодного функціонування системи судів.

При цьому, аби унеможливити переростання проголошеного принципу незалежності суддів у безконтрольність, влада імперії здійснювала нагляд за судами.

Нагляд – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності. Згідно з главою 1 розділом 8 Заснування судових установ, нагляд за посадовими особами судового відомства, крім чинів прокурорського корпусу, належав вищим в порядку підзвітності судам. Сенат, зокрема, його касаційні департаменти наглядали за всіма судовими палатами і окружними судами та їх посадовими особами і надавали відповідні роз'яснення з цього приводу; судові палати – за окружними судами їх округу та посадовими особами, окрім мирових суддів та їх з'їздів; окружні суди – за їх посадовими особами [229, с. 34].

Окремо виділяли Судові статuti і прокурорський нагляд (ст. 124-136 Розділу 3 Заснування судових установ). Зокрема, прокурорський нагляд доручався обер-прокурорам Сенату, прокурорам палат і окружних судів та їх поміщикам під загальним керівництвом міністра юстиції як генерального прокурора. Стаття 130 встановлювала необхідність для прокурорів в ході реалізації ними своїх функцій керуватись власним розсудом та переконаннями на основі діючих в імперії законів. Прокурори діяли в межах свого судового відомства.

Цікавим був той факт, що при розгляді справи, коли прокурором окружного суду помічена та заявлена неповнота закону, він зобов'язувався підняти законодавче питання щодо вирішення його в подальшому в судовій палаті, яка, в свою чергу, передавала це подання до міністра юстиції. Тобто, міністр юстиції в особі генерального прокурора Російської імперії, фактично, одноосібно вирішував питання прокурорського нагляду в даному випадку, а прокурори окружних судів та судових палат просто передавали справи «на гору».

Міністру юстиції підпорядковувались усі прокурорські чини країни, зокрема, обер-прокурори касаційних департаментів Сенату, прокурори судових палат та прокурори окружних судів відповідно. Міністр юстиції уповноважувався на основі особистих чи циркулярних приписів доручати прокурорам при судових місцях приймати законні міри по встановленню законності у внутрішньому устрої та діловодстві судових відомств.

Згідно з положеннями судової реформи 1864 року, існувало дві сторони в діяльності прокуратури: законоохороняюча і обвинувачувальна. До першої відносилась участь прокурора в розгляді кримінальних і цивільних справ в касаційних департаментах Сенату. У мирових та окружних судах прокуратура давала висновок про правильність застосування закону. Прокурорський нагляд також займався наглядом за виконанням вироку. Обвинувачувальна сторона діяльності прокурорів виявлялася в їх участі в усіх кримінальних справах в якості державних обвинувачів. Функціями прокурорів було керівництво поліцією по провадженню дізнання, спостереження за процесом попереднього слідства, порушення кримінального переслідування і складання обвинувачувального акта.

До судово-адміністративних і адміністративних функцій прокуратури відносили нагляд за правильним перебігом справ в судових місцях, нагляд за в'язницями. Важливу роль в дотриманні законності судочинства відігравали прокурорські протести проти вироків суду [260, с. 158].

Особлива роль належала прокурорському нагляду в розслідуванні і судочинстві політичних злочинів.

Після введення Судових статутів 1864 р. прокуратура стала однією з головних ланок в державному апараті боротьби з революційним рухом в країні. Відповідно до положень Статуту кримінального судочинства, судове переслідування за державні злочини покладалося на прокурорів судових палат, яким посадові і приватні особи повинні були негайно повідомляти відомості про всі прояви антиурядової діяльності.

Складати обвинувальний акт і підтримувати обвинувачення в суді за державні злочини повинні були прокурори судових палат, обер-прокурори Сенату, міністр юстиції або його товариш. Попереднє слідство за державні злочини проводилось одним з членів судової палати при обов'язковій особистій присутності прокурора палати або його товариша. Ці особи при провадженні слідства володіли тими ж правами, які були надані судовому слідчому і прокурору окружного суду в загальному порядку судочинства. Крім того, прокурор судової палати мав право до початку слідства доручити дізнання по цим справам прокурору окружного суду, або його товаришеві, або поліції. Таким чином, саме прокуратурі належало керівництво розслідуванням державних злочинів [260, с. 160].

Серед архівних матеріалів містяться справи щодо участі прокурорів у провадженнях по справам про державні злочини. Так, серед циркулярів міністерства юстиції містяться правила про систему покарань щодо осіб, які звинувачуються у вчиненні державних злочинів, під грифом «цілком секретно» по канцелярії прокурора Київської судової палати до начальника Київського губернського жандармського управління від департаменту поліції МВС щодо провадження слідства по даній категорії справ.

За циркулярним розпорядженням міністерства юстиції №1027 від 23.06.1887 р. необхідно було при проведенні дізнання по державним злочинам відібрані у обвинувачуваних документи, що не становили собою речові докази по справам, підшивати до справ у запечатаних конвертах по томах справи, а також у зв'язку з плутаниною доказів в судових палатах копії таких документів необхідно було передавати в міністерство юстиції, а оригінали – в департамент поліції [528, арк. 5].

Із документів справи дізнаємось і про міри покарань, що застосовувались до осіб, обвинувачуваних у вчиненні державних злочинів, що адресувались прокурору Київської судової палати супровідним листом №1228 від 16.05.1887 р. Зокрема, це заслання строком до 10 років у місцевості Східного Сибіру та на острів Сахалін; заслання строком до 5 років в губернії Західного Сибіру; заслання строком до 5 років в Архангельську губернію та північно-східні повіти Волгоградської губернії. Даний документ передбачав і посилення міри покарання шляхом збільшення строку заслання до 2-х років відбування покарання в одиночних камерах, що передувало б засланню. Також встановлювалось правило поселення засуджених строго по географічним локаціям, що вважались найменш придатними для відбування покарання, тобто там, де місцеве населення не піддавалось

би революційним рухам та настроям, там, де не було навчальних закладів тощо. Особливо необхідним було уникнення групування засуджених, зокрема, тих, що вчинили такий самий вид кримінального злочину [528, арк. 15].

За Судовими статутами 1864 р. прокуратура повинна була строго контролювати дотримання законності. Розслідування державних злочинів продемонструвало, що дотримання положень судової реформи ускладнювало слідство, а іноді не дозволяло довести підозрюваних до суду. В результаті, прокурори фактично втратили роль охоронців законності, вони або ставали лише пасивними спостерігачами, або самі керували слідством, порушуючи при цьому закон, дотримання якого повинні були охороняти [260, с. 162]. У розслідуванні державних злочинів роль прокурорського нагляду була досить неоднозначною. Опинившись на чолі слідства, вони мали можливість здійснювати свою основну функцію – контролювати дотримання законності, але не мали такої мети, оскільки виконували замовлення влади – якомога ефективніше розслідувати політичні злочини, доводити підслідних до суду, створюючи всі умови для винесення обвинувального вироку.

Нагляд за судовими відомствами полягав і в необхідності щорічної звітності окружних судів, судових палат, касаційних відділів Сенату та прокурорів даних відомств міністерству юстиції щодо руху справ за поточний рік. Такі звіти виконувались по формі та у строки, що встановлювались мін'юстом. Проте звіти окружних судів на розгляд міністерству не подавались, їх передавали в судову палату, яка узагальнювала звіти підзвітних їй окружних судів, та виконувала загальний звіт по своєму округу. Така ж ситуацію була і зі звітами прокурорів окружних судів, які узагальнювались і подавались на розгляд міністерства безпосередньо прокурором судової палати. Міністерство юстиції по отриманню звітів від усіх судових палат імперії зобов'язувалось виконати загальний імперський звіт та передати його імператору. Згідно зі ст. 183 Заснування судових установ такі звіти щорічно публікувались для громадськості.

Таким чином, Київська судова палата контролювала діяльність Київського, Житомирського, Луцького, Могильовського, Ніжинського, Стародубського, Уманського, Черкаського та Чернігівського окружних судів і їх посадових осіб, крім голови палати та голів її департаментів. Окружні суди, в свою чергу, наглядали за усіма посадовими особами, що входили до їх складу, крім голів цих судів. Відповідно до ст. 251 Заснування судових установ в кожному суді нагляд за своєчасним і

правильним ходом справ і за точним виконанням посадовими особами своїх обов'язків здійснював голова [229, с. 34]. При виявленні порушень голова повинен був своїм розпорядженням приймати міри по встановленню порушеного стану речей, зокрема, й починати дисциплінарне провадження щодо порушника. Втім, судова палата та її посадові особи не брали участь в обговореннях протиправних чи неправильних дій осіб прокурорського корпусу, а лише зобов'язувались донести про такі дії вищим чинам прокурорського нагляду або безпосередньо міністру юстиції (ст. 252 Заснування судових установ). В той же час прокурорські чини, володіючи правом нагляду за охороною законів, повинні були повідомляти про помічені недопрацювання судових відомств та їх посадових осіб голові судової палати або ж доносити прокурору палати, які, в свою чергу, передавали інформацію міністру юстиції.

Загальний нагляд за всіма судами і посадовими особами судового відомства в Російській імперії, зокрема, й за Київською судовою палатою, здійснював міністр юстиції, він же генеральний прокурор Російської імперії. Він мав право вимагати від посадових осіб надання необхідної інформації і пояснень. Угледівши в будь-якому суді накопичення справ, затягування процесу їх розгляду чи інші порушення закону, міністр міг запропонувати голові вжити відповідних заходів і надати пояснення про причини порушень. Крім того, міністр мав право робити зауваження до винних осіб, а в разі необхідності – залучати їх до відповідальності [229, с. 35]. Міністр мав право проводити особисті ревізії судових відомств або доручати це головам судових відомств.

Міністр юстиції мав безпосереднє право порушувати дисциплінарне провадження щодо судових відомств, які працювали несправно чи з певними порушеннями. Як варіант, міністр міг доручати відновлення порушеного стану судових відомств і прокурорам касаційного відділу Сенату, і прокурорам судових палат своїми циркулярними розпорядженнями.

Згідно з Судовими статутами, нагляд за діяльністю канцелярії (за веденням діловодства та працівниками канцелярії) судового відомства здійснював голова цього судового відомства.

Основною метою нагляду було забезпечення законності і єдності судової практики, попередження порушень закону з боку посадових осіб судового відомства, а у випадках їх виявлення – дача відповідних роз'яснень, спрямованих на попередження вчинення подібних порушень в майбутньому. При виявленні серйозних порушень закону службовці

судів могли бути притягнуті до дисциплінарної, кримінальної та цивільної відповідальності.

Як зазначалось вище, у розділі 8 главі 2 (статтях 261–296) Заснування судових установ законодавцем прописувались правові аспекти відповідальності службових осіб судових установ. Зокрема, службові особи підлягали відповідальності або в порядку дисциплінарного провадження, або в порядку кримінального провадження [229, с. 36].

Таким чином, Київська судова палата, створена у 1880 році, згідно з Судовими статутами 1864 року, наділялась функцією нагляду за посадовими особами Київського, Житомирського, Луцького, Могильовського, Ніжинського, Стародубського, Уманського, Черкаського та Чернігівського окружних судів, що були їй підзвітними. В свою чергу, нагляд за посадовими особами Київської судової палати здійснював Сенат та міністр юстиції Російської імперії. Окремо Судові статuti виділяли прокурорський нагляд.

Нагляд, що здійснювався в окрузі Київської судової палати, з одного боку, сприяв забезпеченню законності та єдності судової практики, а з іншого – давав можливість державі й надалі втручатись в хід відправлення судочинства та формування судового корпусу, зокрема, нівелюючи проголошений реформою принцип незалежності суддів та відокремлення судової влади від адміністративної.

ВИСНОВКИ

Пропонована читачам монографія щодо організаційно-правових аспектів функціонування та напрямів діяльності Київської судової палати у державному механізмі Російської імперії з 1880 р. по 1917 р. з використанням ретроспективного аналізу широкого кола архівних матеріалів, законодавства імперського періоду та інших історико-правових джерел дає підстави сформулювати пропозиції та рекомендації по вдосконаленню судової системи України в сучасний період. Ці пропозиції можуть бути цікавими не тільки теоретикам та історикам права, а й працівникам судової гілки влади та законодавцям. Вони полягають у наступному:

1. Беручи за основу змінність історичних формацій на українських землях виділяємо дореволюційний (імперський), радянський та пострадянський (сучасний) етапи в періодизації історіографії дослідження судової реформи 1864 р. Окремо виділяємо зарубіжну історіографію.

Дореволюційний період досліджень судової реформи розпочався з часу її проведення та закінчився у 1917 р. з припиненням її впровадження. Даний етап характеризується тим, що судова реформа стала об'єктом дослідження в основному сучасниками реформи, безпосередніми свідками її впровадження в Російській імперії, а також відкритістю та можливістю здійснювати дослідження та висвітлювати їх результати.

Судова реформа 1864 року у радянській історико-правовій літературі до середини 1950-х років фактично фундаментально не розроблялася науковцями. Деякі відомості про реформу в контексті організації суду і прокуратури, судоустрою в СРСР містилися в навчальній літературі, яка була видана в 1930–1940-х роках, а також в контексті історії держави і права СРСР. В переважній більшості радянська історіографія це намагання дослідників продемонструвати увесь негатив проведеної судової реформи. Даний факт пояснюється пануванням в радянській історичній та історико-правовій науці догматичного марксистсько-ленінського вчення та методології досліджень, що базувалась на такому вченні. Такий підхід вимагав висвітлювати історію державного будівництва дорадянського періоду в негативному світлі.

На сучасному етапі в історіографії судової реформи ключовою ідеєю стає, на відміну від радянської історіографії, яка тлумачила реформи як вимушені, відмова від концепції «революційної ситуації» та визнання

того, що реформи проводилися з ініціативи царського уряду. Сучасна історіографія проблеми в силу спільного минулого представлена іменами як українських дослідників, так і російських.

Вивчення діяльності Київської судової палати в ході дослідження стало можливим завдяки використанню широкого кола опублікованих та неопублікованих (в т. ч. вперше введених до наукового обігу) джерел, які становлять собою джерельну базу дослідження. Залучення широкого обсягу джерел дозволило нам максимально об'єктивно розглянути діяльність Київської судової палати. У процесі дослідження були використані різноманітні за формою (опубліковані та неопубліковані, тобто, архівні), змістом, характером та походженням джерела.

2. Шлях до проведення судової реформи 1864 р. в Російській імперії та до створення Київської судової палати зокрема, бере свій початок з кінця XVIII ст. Судова система в підросійській Україні в першій половині XIX ст. являла собою частину механізму управління і була нерозривно пов'язана з адміністративними та поліцейськими органами, діяла як система судових органів Російської імперії. Першу інстанцію судової системи займали у повітах станові повітові суди, в містах – міські станові суди – магістрати і ратуші; другу інстанцію становили об'єднані палати цивільного та кримінального судочинства, вищою інстанцією по відношенню до палат був Сенат.

Судова реформа 1864 р. була запроваджена у Південно-Західному краї лише у 1880 р. через низку об'єктивних причин, одна з яких полягала у протистоянні російської влади та польської шляхти. Беручи до уваги площу та кількість населення, а також неоднорідний етнічний склад населення Київського судового округу та його місцезосташування у Російській імперії, варто зазначити, що створення тут Київської судової палати було необхідним передусім для укріплення царського режиму. Самодержавство мало на меті обмежити права польського населення загалом, та в контексті судової сфери зокрема.

У 1877 р. було видано указ про запровадження у 9-ти західних губерніях (в тому числі і на Правобережжі: в Київській, Волинській та Подільській) Судових статутів у повному обсязі. Цей нормативно-правовий акт передбачав утворення Київської судової палати та підзвітних їй окружних судів, при чому без визначених строків. В свою чергу, указ від 1879 р. конкретно передбачав утворення палати та судів на 1880 р. На виконання цього документу 29 червня 1880 р. була урочисто відкрита Київська судова палата у складі кримінального і двох цивільних департаментів, згодом були відкриті ще два цивільних

департаменти. Діяла палата на підставі положення Заснування судових установ від 20 листопада 1864 року. До округу Київської судової палати входили Київська, Волинська, Чернігівська та Могильовська губернії.

3. Судові палати, виступаючи органом апеляційного оскарження рішень окружних судів, а також судом першої інстанції у законодавчо визначеній категорії справ, об'єднали також під своїм керівництвом слідство, прокуратуру, адвокатуру та нотаріат. Виходячи з цього твердження, палата координувала діяльність вище названих інституцій в ході реалізації ними власних функцій.

До судових та організаційних функцій Київської судової палати варто віднести:

- перевірку судових рішень та вироків окружних судів в апеляційному порядку;
- розгляд як суд першої інстанції кримінальних справ про злочини, віднесені до її відання Статутом кримінального судочинства;
- розгляд щорічних звітів голів окружних судів про їх діяльність та підготовка звітів для подачі їх вищим органам;
- вирішення спорів про підсудність між окружними судами їх округів.

4. Київська судова палата поширювала свою юрисдикцію на окружні суди, що знаходились територіально в Київській, Волинській, Чернігівській та Могильовській губерніях: Київський, Житомирський, Луцький, Могильовський, Ніжинський, Стародубський, Уманський, Черкаський та Чернігівський окружні суди. Суди організовувались на декілька повітів, функціонували у складі голови та членів суду. В залежності від особливостей суд міг ділитись на департаменти, в такому випадку цивільний та кримінальний департаменти суду очолювали відповідно заступники голови суду. Кількість окружних судів та їх департаментів, а також території округів, на які поширювалась їх юрисдикція, та кількість діляниць судових слідчих встановлювалась спеціальними приписами. А власне кількість членів суду та судових слідчих визначалась уже безпосередньо штатним розписом.

5. Питання кадрової та фінансової політики царського правління в ході проведення судової реформи в Російській імперії, мали свою специфіку в контексті реалізації положень Судових статутів на території округу Київської судової палати, що проявлялась не лише в поетапному впровадженні реформи та нівелюванні принципу виборності присяжних засідателів та мирових суддів, а й в кадровій політиці та особливостях фінансового та матеріально-технічного забезпечення судової реформи.

Відповідно до Судових статутів, на посаду судді міг претендувати

представник не тільки губернії, де територіально розташовувався суд або судова палата. Землевласники-поляки обкладалися великими митами на володіння нерухомістю, а інші національності – ні. Уряд мав на меті розорити польську шляхту, знецінити їх землеволодіння і зробити їх доступними для викупу російськими підданими. Тому росіяни скуповували їх землеволодіння і переїжджали в губернії Південно-Західного краю Російської імперії. Таким чином, відбувалося обмеження доступу до суддівської професії для інших національностей, окрім російських підданих православного віросповідання. В умовах кадрового голоду, що виник, широко залучались службовці з інших регіонів імперії.

Важливим є той факт, що призначення на посаду голів, заступників голів та суддів окружних судів, а також голів, заступників голів та суддів судових палат, судових слідчих здійснювалось за поданням міністра юстиції. Члени судових відомств наділялись широким колом прав і обов'язків.

Матеріально-технічне забезпечення судової реформи, в цілому, поряд із кадровим та фінансовим, на наш погляд, можна оцінити як достатнє. Приміщення для окружних судів та судової палати, як і кошти на ремонт та будівництво виділялись, виходячи із архівних документів. Матеріальне утримання суддівського корпусу та інших працівників судових відомств було на високому рівні – це стосується і заробітної платні, і пенсійного забезпечення, і коштів на відрядження, і відпустки тощо. Можна припустити, що саме таким чином самодержавство мало на меті здійснювати вплив на суддівство та на процес прийняття рішень. Варто констатувати, що судова гілка влади від адміністративної відокремлена належним чином так і не була, попри гасла судової реформи створити незалежний суд.

6. До Київської судової палати як апеляційної інстанції щодо цивільної підсудності в переважній більшості випадків доходили, виходячи з архівних документів, справи про землю та інше нерухоме майно. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати свідчить про бурхливий розвиток відносин в сфері грошових коштів, земельних ділянок та іншого нерухомого майна. При цьому розглядали суди округу та Київська судова палата і справи сімейного характеру, справи адміністративного провадження та адміністративної юстиції, а також справи щодо примирення сторін (третейські) як винятки із загального порядку, передбаченого Статутом цивільного судочинства.

В дореволюційній Росії в якості апеляційної інстанції виступали для окружних судів по кримінальним справа судові палати. Перевірці підлягали вироки, які не набрали законної сили. Рішення, прийняте апеляційною інстанцією, можна було оскаржити в касаційному порядку в Сенаті. Відсутність чіткого закріплення в Статуті кримінального судочинства правила про провадження в судах першої інстанції справ з належною повнотою і послідовністю призвело до того, що процесуальне становище сторін щодо забезпечення можливості представляти нові аргументи та докази в апеляційну інстанцію отримало своє вираження, тобто йшлося про повну апеляцію. Щодо меж судового контролю, в Статуті кримінального судочинства було закріплено правило про те, що суд апеляційної інстанції здійснює перевірку не справи, а вироку суду першої інстанції і не має права виходити за межі апеляційної скарги під час перевірки обґрунтованості рішення суду першої інстанції. Позитивним моментом можна було назвати одноманітність в порядку перегляду вироків судів першої інстанції. Однак закріплені правила апеляційного провадження про можливість подання в апеляційну інстанцію нових доказів або встановлення нових фактів, а також перевірки обґрунтованості вироку суду першої інстанції в межах апеляційної скарги піддавалися серйозній критиці з боку як практиків, так і вчених.

У виняткових випадках по кримінальним провадженням виступала Київська судова палата і судом першої інстанції, зокрема, виходячи з архівних даних, найбільшою мірою розглядала справи про державні злочини, службові злочини, справи про порушення законів про друк, справи щодо порушення порядку управління тощо. Поширеність даних категорій справ на території округу Київської судової палати залежала від економічної, політичної та соціальної ситуації в регіоні, зокрема, що виникла після скасування кріпосного права 1861 р.: спори внаслідок розмежування земель поміщиків та селян, справи щодо супротиву поліції та судовим приставам, щодо непокори місцевій владі тощо. Виникали такі справи в результаті боротьби селян з поміщиками за землю, за сервітути, на основі відбування селянами повинностей та виплати викупних платежів. Варто зазначити, що у випадках, коли справи набували характеру масового селянського повстання та озброєного супротиву землемірам, приставам, поміщикам, поліції, вони передавались безпосередньо на розгляд судової палати, а не окружного суду. При цьому варто зазначити, що розглядали суди округу та Київська судова палата і справи про власність та доходи казни, про суспільний

благоустрій, справи про злочини проти життя, здоров'я та свободи, справи про вбивства тощо.

Судова реформа 1864 року, проголошуючи суд скорий, рівний та справедливий, у сфері цивільного та кримінального судочинства в окрузі Київської судової палати, забезпечити його повною мірою, попри позитивні моменти, так і не змогла. Доказами цьому слугують громіздкі та тривалі строки розгляду судових справ цивільної юрисдикції Київської судовою палатою, судова тяганина в судах округу та в Київській судовій палаті в тому числі, значний та непосильний для населення розмір судових витрат, неоднозначні рішення в кримінальних справах тощо.

7. Київська судова палата контролювала діяльність підзвітних їй окружних судів та їх посадових осіб, крім голови палати та голів її департаментів. Окружні суди, в свою чергу, наглядали за усіма посадовими особами, що входили до їх складу, крім голів цих судів. В кожному суді нагляд за своєчасним і правильним ходом справ і за точним виконанням посадовими особами своїх обов'язків здійснював голова. При виявленні порушень голова повинен був своїм розпорядженням приймати міри по встановленню порушеного стану речей, зокрема, й починати дисциплінарне провадження щодо порушника. Втім, судова палата та її посадові особи не брали участь в обговореннях протиправних чи неправильних дій осіб прокурорського корпусу, а лише зобов'язувались донести про такі дії вищим чинам прокурорського нагляду або безпосередньо міністру юстиції. В той же час прокурорські чини, володіючи правом нагляду за охороною законів, повинні були повідомляти про помічені недопрацювання судових відомств та їх посадових осіб голові судової палати або ж доносити прокурору палати, які, в свою чергу, передавали інформацію міністру юстиції.

8. Особливу увагу ми приділили виявленню можливостей щодо використання та врахування історико-правового досвіду функціонування Київської судової палати. Зокрема, серед позитивних аспектів, які варто було використовувати в ході реформаційних процесів у нашій державі сьогодні, на наш погляд, виділимо створення в Російській імперії центрального організаційного та координаційного органу судової системи на регіональному рівні – Київської судової палати, яка уповноважувалась на втілення державної політики у сфері судочинства та власне здійснення судочинства безпосередньо як орган апеляційної інстанції та орган першої інстанції у визначених законодавством справах на регіональному рівні у Південно-Західному регіоні імперії, що поширювала

свою юрисдикцію на чотири губернії та 9 окружних судів. У витоках створення та функціонування судових палат у Російській імперії стояли визначні юристи, тому навіть попри значне недофінансування та штучне кадрове забезпечення системи судочинства на місцях, при наявності компетентного центрального органу на регіональному рівні досягнення компромісних рішень в організації та функціонуванні системи правосуддя можливо, що доказує історико-правовий досвід.

Позитивним моментом судової реформи 1864 року в Російській імперії є визначена штатним розписом кількість окружних судів та судових палат, а також координаційна функція палат, що проявлялась в узгодженні та керівництві діями адвокатів, нотаріусів, прокурорів, слідчих, судових приставів та кандидатів на судові посади, які функціонували у межах судової палати. Попри значну завантаженість Київської судової палати судовими справами, на чотири губернії Правобережжя функціонувало лише 9 окружних судів та одна палата як орган апеляційного оскарження рішень 9-ти окружних судів та як орган координації адвокатури, слідства, нотаріату та прокуратури. Така кількість судових органів у сучасних умовах, а також передання адвокатури, прокуратури, слідства та виконавчої служби до відання одного координаційного органу могло б значно посприяти економії коштів державного бюджету на видатки та утримання багаточисельного суддівського корпусу, прокуратури, адвокатури, нотаріату, виконавців.

З іншого боку, варто врахувати і негативні аспекти функціонування Київської судової палати в окреслений період. Зокрема, це стосується неповного розділення судової та адміністративної влади, дороговизни судового процесу, що була посиленою лише для заможної верстви населення, недофінансування судових установ, що впливало на можливість реалізації основоположного завдання системи правосуддя в державі.

Результати дослідження у поєднанні з багатим історичним досвідом реформування та вдосконалення судової системи за часів Російської імперії є цінними для коректної та об'єктивної оцінки минулого, визначення найбільш негативних факторів функціонування системи правосуддя, які можна врахувати і сьогодні з метою недопущення помилок.

Наявний досвід судової системи, виявлені й відновлені історичні факти, їх оцінка та переоцінка з позицій безперервного суспільного розвитку можуть стати основою сучасного процесу реформування

вітчизняного судового механізму в нашій державі на її шляху до утвердження європейських цінностей.

Щиро сподіваємось, що книга знайде свого читача і буде корисною як практикам так і науковцям, а також усім, хто цікавиться історією суду в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захаров В. В. Отечественная историография реформирования суда и института исполнения судебных решений по гражданским делам в России в 1832–1917 гг. / В. В. Захаров // Историко-правовые проблемы: новый ракурс : сборник научных работ. – Курск, 2009. – Вып. 2. – С. 97–116.
2. Самойленко О. О. Судова реформа 1864 року в Україні: сучасна історіографія проблеми / О. О. Самойленко // Правова держава. – Київ, 2012. – Вип. 23. – С. 54–62.
3. Поворинский А. Ф. Систематический указатель русской литературы по судоустройству и судопроизводству гражданскому и уголовному / А. Ф. Поворинский. – Санкт-Петербург : Тип. Правительствующего Сената, 1896. – 835 с.
4. Поворинский А. Ф. Систематический указатель русской литературы по судоустройству и судопроизводству гражданскому и уголовному. Т. 2 (1896–1904 гг.) / А. Ф. Поворинский. – Изд. посмертное. – Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1905. – 495 с.
5. Кавелин К. Д. Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства от Уложения до Учреждения о губерниях / К. Д. Кавелин. – Москва, 1844.
6. Дмитриев Ф. М. История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от Судебника до Учреждения о губерниях / Ф. М. Дмитриев. – Москва, 1859.
7. Линовский В. Опыт исторических розысканий в следственном уголовном судопроизводстве России / В. Линовский. – Одесса, 1849.
8. Баршев Я. И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству / Я. И. Баршев. – Санкт-Петербург, 1841.
9. Филиппов М. А. Судебная реформа в России : в 2-х т. / М. А. Филиппов. – Санкт-Петербург, 1871–1875. – Т. 1–2.
10. Кистяковский А. Ф. О значении судебной реформы в деле улучшения уголовного правосудия / А. Ф. Кистяковский. – Киев : Университетская типография, 1870.
11. Арсеньев К. К. Итоги судебной реформы / К. К. Арсеньев // Вестник Европы. – 1871. – Т. 3, кн. 5.
12. Головачев А. А. Десять лет реформ. 1861-1871. Судебная реформа / А. А. Головачев. – Санкт-Петербург : Тип. Ф. С. Сущинского, 1872. – 402 с.

13. Колмаков Н. М. Записка о судебной реформе в Западном крае вообще и в частности в Киевской губернии / Н. М. Колмаков. – Киев : Тип. М. П. Фрица, 1872.

14. Джаншиев Г. А. Основы судебной реформы (к 25-летию нового суда) : Историко-юридические этюды / Г. А. Джаншиев. – Москва : Тип. М. П. Щепкина, 1891.

15. Джаншиев Г. А. С. И. Зарудный и судебная реформа / Г. А. Джаншиев. – Москва : Тип. Е. Гербек, 1889. – 170 с.

16. Джаншиев Г. А. Из эпохи великих реформ / Г. А. Джаншиев. – Москва : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1892. – 263 с.

17. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюрьмоведением / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Тип. М-ва путей Сообщения, 1889. – 503 с. – Репринт Учение о наказании в связи с тюрьмоведением. – Москва : Городец, 2000. – 464 с.

18. Фойницкий И. Я. Защита в уголовном процессе как служение общественное. – Санкт-Петербург : Тип. А. М. Вольфа, 1885. – 66 с.

19. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1 / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Тип. М-ва путей сообщения, 1884. – 624 с. Репринт 3-го изд. СПб., 1910 – Курс уголовного судопроизводства / Общ. ред., послесловие, примечания и краткие биографические сведения А. В. Смирнова. – СПб.: Альфа, 1996. – Т. 1. – 552 с.).

20. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2 / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1897. – 400 с. Репринт 3-го изд. СПб., 1910 – Курс уголовного судопроизводства / Общ. ред., послесловие, примечания и краткие биографические сведения А. В. Смирнова. – СПб.: Альфа, 1996. – Т. 2. – 606 с.).

21. Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции / Н. С. Таганцев. – Москва : Наука, 1994. – 773 с.

22. Тимановский А. Судебные уставы императора Александра Второго с толкованиями, извлечёнными из отечественной юридической литературы / А. Тимановский. – Москва : Тип. А. И. Мамонтова и К°, 1885. – 820 с.

23. Тальберг Д. Г. Русское уголовное судопроизводство : пособие к лекциям / Д. Г. Тальберг. – Киев : Т-во печ. дела и торг. И. Н. Кушнерев и К° в Москве, Киев. отд-ние, 1889–1891.

24. Карабегов А. Н. Реформа судебных уставов в связи с современным состоянием правосудия / А. Н. Карабегов. – Санкт-Петербург, 1889.

25. Васьковский Е. В. Организация адвокатуры : в 2 ч. / Е. В. Васьковский. – Санкт-Петербург, 1893. – 2 ч.

26. Утин Б. И. Судебная реформа / Б. И. Утин // Отечественные записки. – 1892. – Ноябрь.

27. Коркунов Н. М. Проект судебного устройства 1828 г. : Из журнала М-ва юстиции / Н. М. Коркунов, М. А. Балугьянский. – Санкт-Петербург, 1895.

28. Кони А. Ф. За последние годы : Судебные речи (1888–1896) ; Юридические сообщения и заметки ; Воспоминания и биографические очерки ; Приложения / А. Ф. Кони. – 2-е изд., доп. – Санкт-Петербург, 1898.

29. Кони А. Ф. Суд - Наука – Искусство : Из воспоминаний судебного деятеля / А. Ф. Кони. – Петроград : Полярная звезда, 1923.

30. Кони А. Ф. Отцы и дети судебной реформы : к пятидесятилетию Судебных Уставов / А. Ф. Кони. – Москва : Изд-во т-ва И. Д. Сытина, 1914.

31. Кони А. Ф. О суде присяжных и о суде с сословными представителями: Вступительное и заключительное сообщения при руководстве совещанием старших Председателей и Прокуроров судебных палат 29-31 декабря 1894 г.: Из журнала Министерства Юстиции. – Санкт-Петербург : Тип. Правительствующего Сената, 1895.

32. Кони А. Ф. Избранные произведения : статьи и заметки ; Судебные речи ; Воспоминания / А. Ф. Кони ; сост. А. Б. Амелин. – Москва : Госюриздат, 1956.

33. Кони А. Ф. Избранные произведения : в 2-х томах / А.Ф. Кони ; сост. А. Б. Амелин. – 2-е изд., доп. – Москва : Юридическая литература, 1959. – 2 т.

34. Гессен И. В. Судебная реформа / И. В. Гессен. – Санкт-Петербург : Типолитограф. Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1905. – 267 с. – (Великие реформы 60-х гг. в их прошлом и настоящем / под ред. И. В. Гессена и А. И. Каминка ; 2).

35. Чубинский М. П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права / М. П. Чубинский ; сост. и вступ. ст. В. С. Овчинского, А. В. Федорова. – Москва : ИНФРА-М, 2008. – 435 с.

36. Курс уголовной политики / под ред. М. П. Чубинский. – Ярославль : Тип. Губ. правл., 1909. – 442 с.

37. Блинов И. В. Судебный строй и судебные порядки перед реформой 1864 года / И.В. Блинов // Судебные уставы 20 ноября 1864 г. за пятьдесят лет. – Санкт-Петербург, 1914.

38. Арсеньев К. К. Главные деятели и предшественники судебной реформы / К. К. Арсеньев. – Москва : Брокгауз и Ефрон, 1904. – 61 с.

39. Гернет М. Н. История русской адвокатуры. 1864–1914 : в 3 т. / М. Н. Гернет. – Москва : Изд. Советов присяжных поверенных, 1916. – Т. 1–3.

40. Генкин Д. Местный суд и его реформа / Д. Генкин. – Москва : тип. «Русский Труд», 1908. – 94 с.

41. Остроумов С. С. Очерки по истории уголовной статистики дореволюционной России / С. С. Остроумов. – Москва, 1961.

42. Судебная реформа / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского ; при ближайшем участии М. Н. Гернета, А. Э. Вормса, Н. К. Муравьева и А. Н. Паренаго. – Москва : Объединение, 1915.

43. Ольшамовский Б. Г. Права по землевладению в Западном крае / Б. Г. Ольшамовский. – Санкт-Петербург : Тип. Ю. А. Мансфельд, 1899. – 140 с.

44. Певзнер Б. В. Сборник узаконений и решений Сената 1865-1880 гг. По введению судебной реформы в Западном крае / Б. Певзнер. – Житомир : Волынская губернская типография, 1880. – 366 с.

45. Фукс В. Я. Суд и полиция : в 2-х ч. / В. Я. Фукс. – Москва : Унив. тип., 1889.

46. Leroy-Beaulieu A. L'Empire des tsars et les Russes. Vol. 2 / A. Leroy-Beaulieu. – Paris, 1882.

47. Gardonne G. de. L'Empereur Alexandre II / G. Gardonne. – Paris, 1883.

48. Rambaud A. Histoire de la Russie / A. Rambaud. – Paris, 1877.

49. Arnand C. de. The new era in Russia / C. Arnand. – Washington, 1890.

50. Корнева Н. М. Судебные преобразования пореформенной России в советской историографии / Н. М. Корнева // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1985. – № 4. – С. 86.

51. Голунский С. А. Учебник по судоустройству / С. А. Голунский. – Москва : Юриздат, 1939. – 304 с.

52. Голунский С. А. Судоустройство СССР / С. А. Голунский, Д. С. Карев. – Москва : Юридическое издательство, 1946. – 195 с.

53. Юшков С. В. История государства и права СССР / С. В. Юшков. – Москва : Госюриздат, 1950. – 427 с.

54. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. Т. 1 / М. А. Чельцов-Бебутов. – Москва : Госюриздат, 1957. – 839 с.

55. Шувалова В. А. О сущности судебной власти в России в 1864 г. / В. А. Шувалова // Советское государство и право. – 1964. – № 10. – С. 121–127.

56. Шувалова В. А. К вопросу о Судебной реформе 1864 г. / В. А. Шувалова // Вопросы истории. – 1965. – № 2. – С. 209-212.

57. Виленский Б. В. Подготовка Судебной реформы 20 ноября 1864 г. в России / Б. В. Виленский. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1963. – 125 с.

58. Виленский Б. В. Судебная реформа и контрреформа в России / Б. В. Виленский. – Саратов : Приволжское книжное издательство, 1969. – 125 с.

59. Воробейкова Т. У. Преобразование административно-полицейского аппарата, суда и тюремной системы России во второй половине XIX века / Т. У. Воробейкова, А. Б. Дубровина. – Киев : КВШ МВД СССР, 1973. – 68 с.

60. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине / П. Ф. Щербина. – Львов : Высшая школа, 1974. – 190 с.

61. Черкасова Н. В. Формирование и развитие адвокатуры в России, 60–80 годы XIX в. / Н. В. Черкасова. – Москва : Наука, 1987. – 143 с.

62. Коротких М. Г. Самодержавие и Судебная реформа 1864 г. в России / М. Г. Коротких. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 185 с.

63. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России / Н. П. Ерошкин. – Москва : Высшая школа, 1968. – 250 с.

64. Зайончковский П. А. Российское самодержавие в конце XIX столетия (Политическая реакция в конце 80-х – начале 90-х годов) / П. А. Зайончковский. – Москва : Мысль, 1970. – 444 с.

65. Троицкий Н. А. Царизм под судом прогрессивной общественности (1865-1895 гг.) / Н. А. Троицкий. – Москва : Мысль, 1979. – 350 с.

66. Троицкий Н. А. «Народная воля» перед царским судом (1880-1894) / Н. А. Троицкий. – 2-е изд., испр. и доп. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1983. – 432 с.

67. Твардовская В. А. Идеология пореформенного самодержавия (М. Н. Катков и его издания) / В. А. Твардовская. – Москва : Наука, 1978. – 277 с.
68. Оржеховский И. В. Из истории внутренней политики самодержавия в 60–70-х гг. XIX в. / И. В. Оржеховский – Горький : Изд-во Горьков. гос. ун-та, 1974. – 168 с.
69. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П. А. Зайончковский. – Москва : Мысль, 1978. – 288 с.
70. Краковский К. П. Судебная реформа в земле Войска Донского : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Краковский К. П. – Саратов, 1981. – 43 с.
Краковский К. П. Политическая юстиция в России во 2-й половине XIX – начале XX в.: историко-правовое исследование : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук / Краковский К. П. – Москва, 2013. – 58 с.
71. Мильман А. Ш. Судебная реформа 1864 года и ее осуществление в Азербайджане / А. Ш. Мильман // Ученые записки Азербайджанского университета. Серия исторических и философских наук. – Баку, 1965. – № 3. – С. 51-61.
72. Ишкулов Ф. А. Судебная реформа и контрреформа в Башкирии / Ф. А. Ишкулов – Уфа : [б.и.], 1974. – 101 с.
73. Будак И. Б. Буржуазные реформы 60–70-х годов XIX века в Бессарабии / И. Б. Будак. – Кишинев : [б.и.], 1971. – 217 с.
74. Марышкин А. В. Судебная реформа 1864 г. и особенности ее проведения на территории Белоруссии : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Марышкин А. В. – Москва, 1985. – 24 с.
75. Жвания З. И. Судебная реформа в Грузии (60–70-е годы XIX в.) : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук : 07.00.02 / Жвания З. И. – Тбилиси, 1979. – 24 с.
76. Karpovich M. Imperial Russia: 1801 – 1917 / M. Karpovich. – New York, 1932.
77. Leontovich V. Geschichte des Liberalismus in Russland / V. Leontovich. – Frankfurt am Main, 1957.
78. Ярмыш А. Н. Карательный аппарат самодержавия на Украине: (1895-1917 гг.) : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук : 12.00.01 / Ярмыш А. Н. ; Укр. юрид. акад. – Харьков, 1991. – 30 с.

79. Щербак Н. Г. Материалы жандармско-полицейских и судебных органов царизма как источник изучения общественно-политической истории Украины (конец XIX – 1917 год) : диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук : 07.00.02 / Щербак Н. Г. – Киев, 1993. – 338 с.
80. Реснт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) / О. Реснт. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2003. – 340 с.
81. Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Бармак М. В. – Тернопіль, 2008. – 485 с.
82. Донік О. М. Україна: у переддень та в добу ліберальних реформ 1860–1870-х років / О. М. Донік. – Київ : Кріон, 2012. – 240 с.
83. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації : наук. вид. / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – 728 с.
84. Шандра В. С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В. С. Шандра. – Київ : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1998. – 75 с.
85. Шандра В. С. Вимоги верховної влади до виборної «бюрократії» в українських губерніях Російської імперії першої половини 19 ст. / В. С. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2008. – Вип. 15. – С. 175–188.
86. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні : XIX – початок XX ст. / В. С. Шандра. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2005. – 428 с.
87. Шандра В. С. Генерал-губернаторства як форма управління українськими губерніями у складі Російської імперії / В. С. Шандра // Регіональна історія України : зб. наук. ст. – Київ, 2007. – Вип. 1. – С. 155–166.
88. Шандра В. С. Долання кадрового дефіциту під час ліберальних реформ 1860–1870-х рр. : Особливості українських губерній Російської імперії / В. С. Шандра // Укр. іст. журн. – 2013. – № 6. – С. 92–111.
89. Шандра В. С. Про призначення адміністративно-територіальних реформ у Російській імперії / В. С. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2006. – № 12. – С. 20–24.
90. Шандра В. С. Проблеми управління Правобережною Україною : Київське генерал-губернаторство за О. М. Дондукова-Корсакова (у 1869–

1878 рр.) / В. С. Шандра // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. 6. – С. 193–213.

91. Шандра В. С. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.) : монографія / В. С. Шандра ; Ін-т історії України, НАН України, – Київ : [б.в.], 2011. – 265 с.

92. Шаравара Т. О. Реформи і контрреформи другої половини XIX – початку XX століття в Російській імперії : історіографія / Т. О. Шаравара. – Київ : Ліра-К, 2011. – 487 с.

93. Шевченко В. М. Реформи 1860–1890-х рр. у Російській імперії: сучасне трактування / В. М. Шевченко // Укр. іст. журн. – 2013. – № 5. – С. 117–123.

94. Молчанов В. Б. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст. / В. Б. Молчанов // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2008. – Вип. 14. – С. 247-267.

95. Молчанов В. Б. Огляд джерельної бази та історіографії проблеми життєвого рівня міського населення Правобережної України в кінці XIX – на початку XX ст. / В. Б. Молчанов // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – Вип. 5. – С. 5–16.

96. Шмид О. П. Причини масової колонізації Волині у другій половині XIX ст. / О. П. Шмид // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2008. – Вип. 14. – С. 147–156.

97. Шмид О. П. Розвиток системи російського землеволодіння на Волині після 1863 р. / О. П. Шмид // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2008. – Вип. 15. – С. 269–274.

98. Скрипник А. Ю. Державні установи Подільської губернії у XIX – на початку XX ст.: історіографія проблеми / А. Ю. Скрипник // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : зб. наук. пр. – Київ, 2003. – С. 17-24.

99. Самойленко О. О. Реалізація судової реформи 1864 р.: етапи і проблеми [Електронний ресурс] / О. О. Самойленко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 23–27. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_4/23.pdf (дата звернення: 17.11.17). – Назва з екрана.

100. Самойленко О. О. Судова реформа 1864 р. в Україні: сучасна історіографія проблеми / О. О. Самойленко // Правова держава. – 2012. – № 23. – С. 54-62.

101. Рум'янцев В.О. Деякі питання підготовки судової реформи 1864 року / В. О. Рум'янцев // Проблеми законності : зб. наук. пр. / М-во

освіти і науки України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – Вип. 125. – С. 7-14.

102. Рум'янцев В. О. Незалежність та інстанційність судової системи за судовою реформою 1864 р. (до 150-річчя судової реформи 1864 р.) / В. Рум'янцев, О. Серета // Вісник Національної академії правових наук України : зб. наук. пр. / Президія Нац. акад. правових наук України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2014. – № 3 (78). – С. 84-94.

103. Савуляк Р. В. Реорганізація органів прокуратури за судовою реформою 1864 року в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Савуляк Роман Васильович ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів, 2010. – 237 с.

104. Сухонос В. В. Прокуратура в державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 року : монографія / В. В. Сухонос. – Суми : Унів. кн., 2012. – 103 с. – Бібліогр.: с. 92-103.

105. Стеценко Н. С. Правовий статус судового пристава за судовою реформою 1864 р. / Н. С. Стеценко // Проблеми законності : республік. міжвідом. наук. зб. / М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – Вип. 97. – С. 27-33.

106. Стеценко Н. С. Роль друкованих засобів масової інформації у висвітленні проблемних аспектів судової реформи 1864 року / Н. С. Стеценко // Проблеми законності : академ. зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – Вип. 101. – С. 230-239.

107. Обрусна С. Ю. Суд присяжних у суспільно-політичній думці другої половини XIX ст. та у світлі судової реформи 1864 року / С. Ю. Обрусна // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права : часопис / Хмельн. ун-т управління та права. – Хмельницький, 2009. – Вип. 1 (29). – С. 34-37. – (Право. Економіка. Управління).

108. Обрусна С. Ю. Формування корпусу суддів за судовою реформою 1864 року / С. Ю. Обрусна // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 3-8.

109. Обрусна С. Ю. Правовий статус мирових суддів за судовою реформою 1864 року / С. Ю. Обрусна // Право і суспільство. – 2011. – № 6. – С. 9–14.

110. Максимов О. В. Житомирський окружний суд у системі реалізації судової реформи 1864 року в Правобережній Україні : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Максимов Олександр

Вікторович ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 20 с.

111. Максимов О. В. Житомирський окружний суд у системі реалізації судової реформи 1864 року в Правобережній Україні : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Максимов Олександр Вікторович ; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2016.

112. Поляков Іван Іванович Організація та діяльність судових органів Таврійської губернії за Судовою реформою 1864 року (60–90-ті роки ХІХ ст.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Поляков Іван Іванович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.

113. Поляков І. І. Організація та діяльність судових органів Таврійської губернії за Судовою реформою 1864 року (60–90-ті роки ХІХ ст.) : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Поляков Іван Іванович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 20 с.

114. Меланчук А. В. Адвокатура в Російській імперії за судовою реформою 1864 року та в сучасній Україні: порівняльний аналіз : монографія / А. В. Меланчук. – Хмельницький : Хмельн. ун-т упр. та права, 2015. – 179 с.

115. Святоцький О. Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Святоцький Олександр Дмитрович ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1994.

116. Святоцький О. Д. Адвокатура України : навч. посіб. / О. Д. Святоцький, М. М. Михеєнко. – Київ : Ін Юре, 1997. – 222 с.

117. Тернавська В. М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тернавська Вікторія Миколаївна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 18 с.

118. Шигаль Д. А. Мирова юстиція на Лівобережній Україні за судовою реформою 1864 року : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Шигаль Денис Анатолійович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2005. – 197 с.

119. Чехович В. А. Судова реформа 1864 року / Чехович В. А. // Юридична енциклопедія : в 6-и т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – Київ, 2003. – Т. 5. – С. 702.

120. Зінченко П. В. Судові справи Київської судової палати як історичне джерело дослідження історії національних рухів у Російській імперії // Гілея : науковий вісник. – Вип. 82. – С. 111 – 115.

121. Історія держави і права України. Академічний курс. У 2-х т. Т. 1 / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. – Київ : Ін Юре, 2000. – 638 с.
122. Юрков І. Б. Спадкоємність інституту присяжних засідателів Російської імперії для судово-правової реформи України / І. Б. Юрков // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. – Харків, 2001. – Вип. 46. – С. 23–30.
123. Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування / І. Русанова // Право України. – 1999. – № 7. – С. 71.
124. Ярмиш О. Н. Судові органи царської Росії в період імперіалізму (1900–1917) / О. Н. Ярмиш. – Київ : УМКВО, 1991. – 88 с.
125. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія / О. Н. Ярмиш. – Харків : Консум, 2001. – 228 с.
126. Усенко І. Б. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку : монографія / І. Б. Усенко. – Київ : Наук. думка, 2014. – 501 с.
127. Судова реформа та контрреформа // Історія державності на землях України : експеримент. підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки, О. Н. Ярмиша. – Харків : Одиссей, 2004.
128. Історія держави і права України. У 2-х ч. Ч. 1 : підруч. для юрид. вищ. навч. закл. / за ред. А. Й. Рогожина. – Київ : Ін Юре, 1996. – 368 с.
129. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, М. І. Настюк, Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
130. Історія держави і права України / за ред. В. Г. Гончаренка. – Київ : Вентурі, 1996. – 228 с.
131. Історія держави і права України : навч. посіб. / за ред. А. С. Чайковського. – Київ : Юринком Інтер, 2000. – 384 с.
132. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. / П. П. Музиченко. – Київ : Знання, 2000. – 662 с.
133. Музыченко П. П. История государства и права Украины : учебник / П. П. Музыченко. – Київ : Знання, 2001. – 487 с.
134. Історія українського права / за ред. О. О. Шевченка. – Київ : Орлан, 2001. – 214 с.
135. Российское законодательство Х–ХХ веков. Т. 8. Судебная реформа. – Москва : Юридическая литература, 1991. – 495 с.
136. Курицын В. М. Буржуазные реформы государственного аппарата и развитие права России в 60–80-е годы ХІХ века / В. М. Курицын. – Москва : АС, 1992. – 57 с.

137. Ефремова Н. Н. Судебное устройство / Н. Н. Ефремова // Развитие русского права во второй половине XIX – начале XX века. – Москва, 1997.
138. Казанцев С. М. История царской прокуратуры / С. М. Казанцев. – Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1993. – 216 с.
139. Немытина М. В. Российский суд присяжных / М. В. Немытина. – Москва : БЕК, 1995. – 670 с.
140. Немытина М. В. Суд в России: Вторая половина XIX – нач. XX вв. / М. В. Немытина. – Саратов : Саратов. юрид. ин-т МВД России, 1999. – 254 с.
141. Демичев А. А. История судебной системы в России : учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / А. А. Демичев [и др.] ; под ред. Н. А. Колоколова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2012. – 471 с.
142. Демичев А. А. История суда присяжных в дореволюционной России (1864–1917 гг.) / А. А. Демичев. – Москва : Юрлитинформ, 2007. – 320 с.
143. Ларин А. М. Из истории суда присяжных в России / А. М. Ларин. – Москва : Изд-во Рос. прав. акад., 1994. – 157 с.
144. Щедрина Ю. В. Курский окружной суд в 1867–1917 гг. / Ю. В. Щедрина // Учен. зап. регион. открытого соц. ин-та. – Курск, 2000. – Вып. 6. – С. 233–240.
145. Игнатьева М. Н. Судебная реформа в Сибири / М. Н. Игнатьева. – Якутск : Изд-во ЯГУ, 1993. – 147 с.
146. Игнатьева М. Н. Управление и суд в Сибири во второй половине XIX века : учебное пособие / М. Н. Игнатьева. – Якутск : Изд-во Якут. ун-та, 1995. – 68 с.
147. Никитина С. Е. Судебная реформа в Якутии (конец XIX века) / С. Е. Никитина // ЭРЭЛ-95 : тезисы докладов научной конференции молодежи. – Якутск, 1995. – С. 118.
148. Зозуля И. В. История развития судебной системы на Северном Кавказе во 2-й половине XIX – начале XX вв. : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук : 07.00.02 / Зозуля И. В. – Ставрополь, 1999. – 25 с.
149. Гаврилов С. Н. Актуальные вопросы организации адвокатуры и участия защитника в уголовном процессе в России: История и современность : автореферат диссертации на соискание ученой степени

кандидата юридических наук : 12.00.09 / Гаврилов С. Н. – Москва, 1998. – 24 с.

150. Крестьянников Е. А. Судебные преобразования в Западной Сибири в 1885–1917 годах : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук : 07.00.02 / Крестьянников Е. А. – Тюмень, 2002. – 28 с.

151. Смирнова Я. Б. Становление и развитие института мировых судей в России в свете судебной реформы 1864 года : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Смирнова Я. Б. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2003. – 204 с.

152. Западные окраины Российской империи / под ред. А. И. Миллера. – Москва : Новое литературное обозрение, 2006. – 608 с.

153. Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.) / Л. Е. Горизонтов. – Москва : Индрик, 1999. – 272 с.

154. Курас Т. Л. История Иркутской Судебной палаты: 1897 – февраль 1917 гг. : диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук : 07.00.02 / Курас Т. Л. – Иркутск, 2002. – 323 с.

155. Курас Т. Л. Вопросы обжалования в Иркутскую судебную палату решений окружных судов ее округа / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2002. – № 1.

156. Курас Т. Л. История Иркутской Судебной палаты (1897 – февраль 1917 гг.) : научная монография / Т. Л. Курас. – Улан-Удэ : ВСГАКИ, 2003.

157. Курас Т. Л. Вопросы рассмотрения судебными палатами в Российской империи гражданских дел в апелляционной инстанции (1864-1917 гг.) / Т. Л. Курас // Власть. – 2009. – № 7. – С. 119–121.

158. Курас Т. Л. Вопросы апелляционного обжалования решений окружных судов по гражданским делам в судебные палаты Российской империи / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2009. – № 1. – С. 101–105.

159. Курас Т. Л. Кандидаты на должности по судебному ведомству при судебных палатах Российской империи: общая характеристика, правовое положение / Т. Л. Курас // Вестн. Бурят. гос. ун-та. – 2010. – № 7. – С. 58–63.

160. Курас Т. Л. Награждение орденами членов судебных палат в Российской империи / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2010. – № 3. – С. 110–114.

161. Курас Т. Л. Назначение и перемещение членов судебных палат в Российской империи / Т. Л. Курас // Власть. – 2010. – № 10. – С. 122–124.
162. Курас Т. Л. Присвоение чинов членам судебных палат в Российской империи: сравнительная характеристика и значение / Т. Л. Курас // Власть. – 2010. – № 2. – С. 127–129.
163. Курас Т. Л. Варшавская судебная палата: место в судебной системе Российской империи / Т. Л. Курас // Власть. – 2011. – № 1. – С. 118–120.
164. Курас Т. Л. Общая характеристика судебных палат в Российской империи (на примере Варшавской палаты (1876-1917 гг.) / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2012. – № 3. – С. 11-18.
165. Курас Т. Л. Тифлисская судебная палата / Т. Л. Курас // Власть. – 2012. – № 11. – С. 191-194.
166. Курас Т. Л. Служба в пореформенных судебных органах Российской империи / Т. Л. Курас, А. Н. Гессе // Восточный Архив. – 2012. – № 2. – С. 7-12.
167. Kuras T. L. Judicial Chambers in the Russian Empire: foundation, comparative analysis (1866-1917) / T. L. Kuras // Universe of knowledge (Academiae). Ulaanbaatar. – 2012. – № 1. – P. 111-119.
168. Курас Т. Л. Общая характеристика судебных палатах Российской империи (на примере Московской палаты) / Т. Л. Курас // Власть. – 2012. – № 7.
169. Курас Т. Л. Общественная деятельность служащих судебных палат Российской империи / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2013. – № 4. – С. 16-23.
170. Курас Т. Л. Реформирование судебной системы в России: история и современность / Т. Л. Курас // Власть. – 2014. – № 10. – С. 145-150.
171. Курас Т. Л. Создание и общая характеристика Санкт-Петербургской судебной палаты (1866-1917 гг.) / Т. Л. Курас // Власть. – 2014. – № 12. – С. 169-173.
172. Курас Т. Л. Реформирование судебной системы в России: исторический опыт и современные проблемы: региональный аспект / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2014. – № 4. – С. 45-53.
173. Курас Т. Л. Апелляция в российском гражданском процессе: история и современность / Т. Л. Курас // Власть. – 2015. – № 3. – С. 144-148.

174. Курас Т. Л. Надзор за судами и должностными лицами судебного ведомства в пореформенной России второй половины XIX – начале XX вв. / Т. Л. Курас // Власть. – 2015. – № 6. – С. 165-169.

175. Курас Т. Л. Апелляционное производство по гражданским делам в судебных палатах Российской империи / Т. Л. Курас // Сибир. юрид. вестн. – 2016. – № 1. – С. 11-18.

176. Курас Т. Л. Иркутская судебная палата: история создания и общая характеристика (1897 – февраль 1917 гг.) / Т. Л. Курас // Известия ИГУ. Серия: История. – 2016. – Т. 16. – С. 151-161.

177. Бтикеева М. А. Реформирование судебных установлений Западной Сибири и их деятельность в конце XIX – начале XX вв.: По материалам округа Омской судебной палаты : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Бтикеева Марина Анатольевна. – Омск, 2002. – 220 с.

178. Чечелев С. В. Судебная реформа в Сибири во второй половине XIX - начале XX вв. : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Чечелев Станислав Викторович. – Омск, 2001.

179. Казанцев С. М. Прокуратура Российской Империи: историко-правовое исследование : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Казанцев Сергей Михайлович. – Санкт-Петербург, 2003.

180. Гаврилова А. В. Формирование и развитие института адвокатуры в Западной Сибири в период разработки и реализации судебной реформы 60-х гг. XIX в. : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Гаврилова Анжелика Васильевна. – Омск, 2005.

181. Масалимов А. С. Реформы суда и полиции России 60–90-х годов XIX века: Нна материалах Уфимской губернии : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Масалимов Артур Сагитович. – Уфа, 2000.

182. Попова А.Д. Реализация судебной реформы 1864 года : по материалам округа Московской судебной палаты, 1864–1881 гг. : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 07.00.02 / Попова Анна Дмитриевна. – Москва, 1999.

183. Астахов А. В. Судебные институты Омского судебного округа в конце XIX – начале XX вв. : диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук : 07.00.02 / Астахов Артём Владимирович. – Омск, 2009.

184. Вишневский В. Г. Особенности судебной реформы в Восточной Сибири: 1864-1896 г. : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук : 12.00.01 / Вишневский Владимир Григорьевич. – Москва, 2008.

185. Холявицкая Н. Э. Магистратура в России после судебной реформы 1864 г. (60–90 годы XIX века) : диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук / Холявицкая Н. Э. – Москва, 1993.

186. Шибанов А. С. Несменяемость судей в России (1864-1917 гг.): диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Шибанов А. С. – Саратов, 2001.

187. Волков А. А. Профессионализация кадров судебной системы в России (конец XV - начало XX в. в России) : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Волков А. А. – Москва, 2011.

188. Ильина Т. Н. Организационно-правовые основы подготовки кадрового резерва для системы правосудия в России в 1864–1917 гг. (историко-правовое исследование) : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Ильина Т. Н. – Москва, 2011.

189. Захаров В. В. Система подготовки кадров для органов правосудия в России во второй половине XIX – начале XX века / В. В. Захаров, Т. Н. Ильина. – Москва, 2013.

190. Уортман Р. Властители и судии : Развитие правового сознания в императорской России / Р. Уортман ; пер. с англ. М. Д. Долбилова при участии Ф. Л. Сквастьяновой. – Москва: Новое литературное обозрение, 2004. – 520 с.

191. Бовуа Д. Битва за землю 1863–1914. Поляки в соціоетнічних конфліктах / Д. Бовуа. – Київ : Критика, 1998. – 334 с.

192. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / Д. Бовуа ; [пер. с фр. М. Крисань]. – Москва : Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.

193. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні, 1793–1830 / Д. Бовуа ; [пер. з фр. З. Борисюк]. – Львів : Кальварія, 2007. – 296 с.

194. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак, ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863) / Д. Бовуа. – Київ : ІНТЕЛ, 1996. – 416 с.

195. Baberowski J. Autokratie und Justiz : Zum Verhältnis von Rechtsstaatlichkeit und Rückständigkeit im ausgehenden Zarenreich , 1864–1914 / J. Baberowski. – Frankfurt am Main, 1996.

196. Baberowski J. Law, the judicial system and the legal profession / J. Baberowski // The Cambridge history of Russia / Edited by Dominic Lieven. – Cambridge University Press, 2006. – Vol. II Imperial Russia, 1689–1917.

197. Судебные уставы Императора Александра II, изданные по повелению Императора Александра Александровича. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1883.

198. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. I. – Санкт-Петербург : Типография II Отдела Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – 1379 с.; Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. LV. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1884. – 966 с.

199. Об учреждении судебных установлений и о Судебных Уставах. Именной [указ], Сенату. 1864. Ноября 20 // ПСЗ. Собрание второе. – Санкт-Петербург, 1865. – Т. XL, № 41473. – С. 179-180.

200. Об учреждении судебных установлений и о Судебных Уставах. Именной [указ], Сенату. 1864. Ноября 20 // ПСЗ. Собрание второе. – Санкт-Петербург, 1865. – Т. XL, № 41475. – С. 180-259.

201. Об учреждении судебных установлений и о Судебных Уставах. Устав Уголовного Судопроизводства. Именной [указ], Сенату. 1864. Ноября 20 // ПСЗ. Собрание второе. – Санкт-Петербург, 1865. – Т. XL, № 41476. – С. 214-288.

202. Об учреждении судебных установлений и о Судебных Уставах Гражданского Судопроизводства. Именной [указ], Сенату. 1864. Ноября 20 // ПСЗ. Собрание второе. – Санкт-Петербург, 1865. – Т. XL, № 41477. – С. 306-308.

203. Высочайше утвержденный Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. Именной [указ], Сенату. 1864. Ноября 20 // ПСЗ. Собрание второе. – СПб.: Тип. II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1865. – Т. XL, № 41478. – С. 401-418.

204. Высочайше утвержденное положение о нотариальной части. Именной [указ], Сенату. 1866. Апреля 14 // ПСЗ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1868. – Т. XLI, № 43186. – С. 350.

205. О введении русского языка по судопроизводству в Подольской и Волынской губерниях. Именной [указ], Сенату. 1831.

Июня 1 // ПСЗ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1832. – Т. VI I. №5407. – С. 346.

206. Высочайше утвержденные Правила раскладки и взимания процентного сбора в Западных губерниях. Положение Комитета Министров. 1869. Марта 3 // ПСЗ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1869. – Т. XLIV, № 46807. – С. 186-188.

207. О введение в действие Судебных Уставов 20 ноября 1864 года, в полном объеме, в девяти Западных губерниях. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. 1877. Июля 19 // ПСЗ. Собрание второе. – СПб. : Тип. II Отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1879. – Т. LII, № 57589. – С. 43.

208. Российское законодательство X–XX веков. Т. 8 Судебная реформа. – Москва : Юридическая литература, 1991. – 495 с.

209. Колмаков Н. М. Старый суд : очерки и воспоминания / Н. М. Колмаков // Русская старина. – Санкт-Петербург, 1886. – Т. 52, № 12. – С. 511-544.

210. Валуев П. А. Дневник П. А. Валуева, министра внутренних дел. [В 2 т.]. Т. 2 / П. А. Валуев. – Москва : Наука, 1961. – 588 с.

211. Левчук Ю. М. Діяльність Київської судової палати з розгляду кримінальних справ (1880–1917 рр.) / Ю. М. Левчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Випуск 4. Том 1. – Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 21-25.

212. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885) [у 2 т.] / О. Ф. Кістяківський; [упоряд. В. С. Шандра та ін.]. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 1: (1874–1879). – 645 с.; Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885). [У 2 т.]. Т. 2 (1880–1885) / О. Ф. Кістяківський ; [упоряд.: В. С. Шандра та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1995. – 583 с.

213. Левчук Ю. М. Нагляд за судами та посадовими особами Київської судової палати / Ю. М. Левчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Випуск 43. Том 1. – Видавництво Ужгородського національного університету, 2017. – С. 24–27.

214. Несколько слов о судебной реформе применительно к Юго-Западному краю // Киевлянин. – 1865. – № 138. – С. 547.

215. Левчук Ю. М. Кадровое и материально-техническое обеспечение деятельности Киевской судебной палаты / Ю. М. Левчук // Вестник Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина. – № 2/2016. – Издательство Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина, 2016. – С. 133–139.

216. Настоящие адвокаты по отношению к предстоящей судебной реформе // Киевлянин. – 1865. – № 100. – С. 395.

217. Про адвокатов в Юго-Западном крае // Киевлянин. – 1866. – № 30. – С. 117–118.

218. Левчук Ю. М. Діяльність Київської судової палати з розгляду цивільних справ (1880–1917 рр.)/ Ю. М. Левчук // Підприємництво, господарство і право. – Випуск 9 (247). – Київ : ТОВ «Гарантія», 2016. – С. 125–128.

219. Необходимость окружных судов в крае // Киевлянин. – 1873. – № 65. – С. 1.

220. Два слова о суде присяжных. По поводу частых оправдательных приговоров суда присяжных, в чем причина? // Киевлянин. – 1880. – № 24. – С. 1.

221. Быть или не быть новым судам в Юго-Западном крае, а особенно в Киевской губернии // Киевлянин. – 1866. – № 125. – С. 498.

222. Быть или не быть новым судам в Юго-Западном крае, а особенно в Киевской губернии // Киевлянин. – 1866. – № 133. – С. 530.

223. Материальная необеспеченность судей // Голос. – 1881. – № 20. – С. 1.

224. Дубровіна А. Б. Судова система України першої половини ХІХ ст. / А. Б. Дубровіна // Вісник Київського університету. Серія: Право. – Київ, 1967. – № 7.

225. Василенко М. П. Вибрані твори. Т. 2. Юридичні праці / М. П. Василенко. – Київ : Юрид. думка, 2006. – 560 с.

226. Еволюція етосу юриста : (історичний та соціально-психологічний нарис)/ за ред. В. О. Лозового, В. О. Рум'янцева. – Харків: Право, 2011.

227. Плетнев В. Работы по составлению проектов судебного преобразования до 1861 года / В. Плетнев // Судебная реформа / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского. – Москва, 1905.

228. Джаншиев Г. А. Эпоха великих реформ. [В 2 т.]. Т. 2 / Г. А. Джаншиев. – Москва : Территория будущего, 2008. – 496 с.

229. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 1. – Санкт-Петербург, 1887.

230. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 2. – Санкт-Петербург, 1887.

231. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 3. – Санкт-Петербург, 1887.

232. Судебные Уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 4. – Санкт-Петербург, 1887.

233. Положение о введении в действие Судебных уставов : Высочайше учрежденное, 19 октября 1865 г // ПСЗ. – Санкт-Петербург, 1867. – Собр. 2-е. – Т. XL, № 42587. – С. 74–84.

234. Богуславский С. Спутник по г. Киеву / С. Богуславский. – Киев, 1913.

235. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. Вып. 1. Сведения о личном составе и о деятельности судебных установлений, образованных по Уставам Императора Александра 11 за 1884 и 1885 годы, с картою судебных округов Европейской России и Кавказского края. – Санкт-Петербург, 1887.

236. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. Вып. 30. Сведения о личном составе и о деятельности судебных установлений Европейской и Азиатской России за 1914 год. – Изд. Первого Департамента Министерства юстиции по 3-му Делопроизводству статистического отделения. – Петербург, 1916.

237. Ільїна Ю. П. Питання, що виникають при дослідженні виникнення та формування нотаріату в Україні / Ю. П. Ільїна // Вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 3. – С. 64-67.

238. Гессен И. В. История русской адвокатуры / И. В. Гессен. – М.: Юрист, 1997.

239. Левчук Ю. М. Організація адвокатури в окрузі Київської судової палати / Ю. М. Левчук // Адвокатура України: забуте та невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 2 / за ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – 95-102 с.

240. Осадчук Е. И. История зарождения и развития адвокатуры в царской России / Е. И. Осадчук // Ученые записки Орловского государственного университета. – 2013. – № 4. – С. 81-85.

241. История русской адвокатуры. Сословная организация адвокатуры, 1864-1914 гг. Т. 2 / под ред. М. Н. Гернет. – Москва : Изд. Советов Присяж. Повер., 1916.

242. Котис О. Луцькі тринітарії: фотоподорож у невідоме [Електронний ресурс] / О. Котис. - Режим доступу: <http://www.visitlutsk.com>

243. Певзнер Б. В. Сборник узаконений и решений Сената 1865-1880 гг. по введению судебной реформы в Западном крае / Б. Певзнер. – Житомир : Волынская губернская типография, 1880. – 366 с.

244. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. Вып. 1. Сведения о личном составе и о деятельности судебных установлений, образованных по Уставам Императора Александра 11 за 1884 и 1885 годы, с картою судебных округов Европейской России и Кавказского края. – Санкт-Петербург, 1887.

245. Сборник статистических сведений Министерства юстиции. Вып. 30. Сведения о личном составе и о деятельности судебных установлений Европейской и Азиатской России за 1914 год. – Издание Первого Департамента Министерства юстиции по 3-му Делопроизводству статистического отделения. – Петербург, 1916.

246. Замечания сенаторов и обер-прокуроров на соображения комиссии, Высочайше утвержденной для окончания работ по судебной части А) о слиянии мировых крестьянских учреждений с мировыми судебными установлениями и Б) о порядке введения в действие судебных уставов 20 ноября 1884 года. – 92 с.

247. Шандра В. С. Долання кадрового дефіциту під час ліберальних реформ 1860-1870-х рр. : Особливості українських губерній Російської імперії / В. Шандра // Український історичний журнал. – 2013. – № 6. – С. 92-111.

248. Levchuk J. M. Kiev Trial Chamber functions / J. M. Levchuk // Історико-правовий часопис: науковий журнал. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2016. – № 1 (7). – С. 253–256.

249. Градовский А. Д. Начала русского государственного права. В 3-х т. Т. 2 / А. Д. Градовский. – Санкт-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1876.

250. Елистратов А. И. Основные начала административного права / А. И. Елистратов. – 2-е изд. – Москва, 1917.

251. Стариков Ю. Н. Административная юстиция: Теория, история, перспективы / Ю. Н. Стариков. – Москва : НОРМА, 2001. – 304 с.

252. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція : дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.07 / Георгієвський Юрій Валентинович ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2004.

253. Яцишин Ю. М. Правові підстави формування Київської судової палати / Ю. М. Яцишин // Історико-правовий часопис: науковий журнал. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2015. – № 2 (6). – С. 204–207.

254. Левчук Ю. М. Київська судова палата: місце в судовій системі Російської імперії / Ю. М. Левчук // Юридична Україна. – Випуск 10-12 (154-156). – Київ : «Юрінком Інтер», 2015. – С. 35-40.

255. Левчук Ю. М. Діяльність Луцького окружного суду на матеріалах Державного архіву Волинської області (1880–1917 рр.) / Ю. М. Левчук // Право України. – Випуск 4. – Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2016. – С. 174–179.

256. Фон-Резон А. Следует ли сохранить апелляционное производство по уголовным делам / А.Фон-Резон // Вестник права. – 1899. – № 1. – С. 63-77.

257. Курас Т. Л. К вопросу о предоставлении дополнительных доказательств в суд апелляционной инстанции: исторический анализ и современные аспекты / Т. Л. Курас. // Сибирский юридический вестник. – 2001. – № 1. – С. 50-52.

258. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – Санкт-Петербург, 1995.

259. Агафонов А. В. Особенности уголовно-политического судопроизводства в России после судебной реформы 1864 г. / А. В. Агафонов // Общество и право. – 2006. – № 2. – С. 182-183.

260. Логачева Н. В. Деятельность прокурорского надзора в России во второй половине XIX века / Н. В. Логачева // Вестник ТГУ. – 2010. – № 5. – С. 57-62.

261. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) Фонд 442, опис 181, справа 425, ч. 9. О судебных реформах в Юго-Западном крае 15 апреля 1867 г. – 11 декабря 1875 г.

262. ЦДІАК України Фонд 442, опис 176, справа 377 Сообщение Киевского губернатора генерал-губернатору о невозможности проведения судебной реформы через неблагоприятное состояние юридического факультета в Киевском университете 1866 г.

263. ЦДІАК України Фонд 442, опис 181, справа 425, ч. 1 О судебных реформах в Юго-Западном крае 15 апреля 1867 г. – 11 декабря 1875 г. (Об определении объема судебных округов, о местах нахождения судов).

264. ЦДІАК України Фонд 442, опис 534, справа 422 Дело об открытии и деятельности Киевской судебной палаты (Из отчета губернатора от 1880 г.).

265. ЦДІАК України Фонд 442, опис 56, справа 331 О капитальном ремонте помещения судебной палаты и окружного суда города Киева (Из отчета губернатора от 1877 г.).

266. ЦДІАК України Фонд 318, опис 2, справа 6 Апелляционное дело поверенного дворянина Левандовского В. Ю. по иску его к Сухарскому Д. О выселении его из усадьбы.

267. ЦДІАК України Фонд 318, опис 2, справа 170 Апелляционное дело по иску казака Гарнавого И. А. к крестьянам Божко Д. М. и Строкачу А. Г. о недвижимом имении (1911 г.).

268. ЦДІАК України Фонд 318, опис 2, справа 242 Апелляционное дело поверенного Юго-Западного края на решение Киевской судебной палаты по иску Фукса М. к управлению Юго-Западного края о деньгах.

269. ЦДІАК України Фонд 318, опис 1, справа 3 Дело по обвинению дворянина Киселя М. Я. в агитации крестьян Городницкого уезда Черниговской губернии к неподчинению местным властям при межевании земли (1880 г.).

270. ЦДІАК України Фонд 442, опис 635, справа 343, аркуш 1-5; Дело об образовании при Киевской судебной палате Совета присяжных поверенных (11-31.08.1905 г.).

271. ЦДІАК України Фонд 289, опис 1, справа 20, аркуш 27-29; Предписания прокурора Киевской судебной палаты от 30.04.1898 г. о правилах наблюдения за производством дознаний о «государственных преступлениях и противозаконных обществах».

272. ЦДІАК України Фонд 317, опис 1, справа 2363; Переписка прокурора Киевской судебной палаты с другими прокурорами по поводу разрешения политических дел административным порядком.

273. ЦДІАК України Фонд 317, опис 1, справа 5371, 5372 Месячные ведомости о количестве дознаний о государственных преступлениях по Житомирскому судебному округу за 1908-1911 гг.

274. ЦДІАК України Фонд 317, опис 1, справа 5163 Месячные ведомости о количестве дознаний о государственных преступлениях по Киевскому судебному округу за 1908-1911 гг.

275. ЦДІАК України Фонд 317, опис 1, справа 5276 Месячные ведомости о количестве дознаний о государственных преступлениях по Могилевскому судебному округу за 1908-1911 гг.

276. ЦДІАК України Фонд 442, опис 534, справа 422 Об открытии и деятельности Уманского окружного суда. Мнение царя по этому поводу. Из отчета 1880 года.

277. ЦДІАК України Фонд 442, опис 534, справа 281 Об открытии в городе Луцке и Житомире окружных судов. Из отчета волынского губернатора 1880 года.

278. ЦДІАК України Фонд 442, опис 518, справа 172, аркуш 1-9 Дело об открытии в Киевской, Подольской, Волынской губернии окружных судов.

279. Державний архів Волинської області, м. Луцьк (ДАВО). – фонд 49, опис 1, справа 11, аркуш 22 Річні та піврічні звіти по стану цивільних та кримінальних справ; справа 73 Справа члена суду Попеля Лонгина Ігнатійовича. 1913 р., 10 арк.; справа 74 Особова справа члена суду Положенцева Григорія Дмитровича. 1912 р., 10 арк.

280. ДАВО. - фонд 49, опис 1, справа 28, аркуш 4 Дело об увеличении штата Луцкого окружного суда. 1913–1917 гг., 123 арк.

281. ДАВО. – фонд 49, опис 1, справа 2338 Дело о регистрации общества потребителей «Самооборона» в селе Плотнище Пинского уезда; справа 2363 Дело о регистрации кооператива «Выгода» в городе Луцке; справа 2412 Дело о регистрации комитета по оказанию помощи сиротам и бедным детям в городе Луцке; справа 49 Дело нотариуса суда Ильиницкого Александра Ивановича.

282. ДАВО. – фонд 49, опис 1, справа 115 Дело о захвате крестьянами села Вербовцы Кременецкого уезда казенного леса; справа 154 Дело по обвинению крестьян села Березно Ровенского уезда Мазепы Саввы и др. в неподчинении властям; справа 506 Дело по обвинению начальника 9го отряда М. Радзивилова в растрате казенных денег; справа 573 Дело о побеге арестанта Гетьмана Пинкуса; справа 645 Дело по обвинению крестьян Гудзей Клима и Надежды в доставке товаров контрабандой.

283. ДАВО. – фонд 49, опис 1, справа 702 Дело по иску Ковелского городского управления к мещанину Янкелю о земле; справа 1333 Дело по иску мищанина Пика Михаила к графу Потоцкому о деньгах; справа 2269 Дело о приведении в исполнение решения Киевской судебной палаты о запрещении выпаса скота в имении дворянина Слесаревского Николая в селе Пеликово Ровенского уезда.

284. Державний архів Житомирської області (ДАЖО, м. Житомир). – фонд 24, опис 1, справа 701 Отчетные ведомости и другие материалы о деятельности суда за 25 лет (1880 – 1904). 1905 г, 47 арк.

285. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 294 Протокол общих собраний отделений Житомирского окружного суда, о разделении суда на отделения, о распределении следователей по участкам и о

распределении обязанностей между членами суда и т.д. 1880 год, 32 аркуша.

286. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 587 Отчет Житомирского окружного суда за 1899 год. 1899 г.

287. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 409 Отчеты окружного суда за 1887 год. 1887 г., 14 арк.

288. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 340 Ведомости Житомирского окружного суда о движении уголовных дел и количестве подсудимых за 1883 г. 1883 г., 15 арк.

289. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 355 Отчеты окружного суда за 1884 г. 1884 г., 22 арк.

290. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 392 Отчеты окружного суда за 1886 г. 1886 г., 9 арк.

291. ЦДІАК України. - фонд 317, опис 2, справа 129 Список личного состава Киевской судебной палаты, лиц прокурорского надзора, судебных следователей и нотариального архива.

292. ЦДІАК України. – фонд 317, опис 2, справа 74 Дело о денежных расходах на содержание канцелярии Киевской судебной палаты, арк. 1-11.

293. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 4, справа 1 О службе председателя департамента палаты Каменцова Павла Демьяновича от 1891 года.

294. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 40, 22 арк. Дело с формулярными списками, заявлениями и прошениями лиц о назначении их и прием на службу в округ Киевской судебной палаты.

295. ЦДІАК України. – фонд 442, опис 544, справа 173 Отчеты Волынского гражданского губернатора о состоянии губернии за 1890 год. 1890 г., 43 арк.

296. ЦДІАК України. – фонд 442, опис 176, справа 377 Сообщение Киевского губернатора от 24.07.1866 года о невозможности введения судебной реформы в Киевской губернии в связи с «плохим состоянием» юридического факультета Киевского университета.

297. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 4, справа 2 Переписка канцелярии и старшего председателя Киевской судебной палаты о службе члена Киевской судебной палаты действительного статского советника Леонтия Ивановича Рыжова (1910 г.).

298. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 5, справа 16 Переписка с председателем Уманского окружного суда о выдаче повышенной пенсии семье умершего служащего Уманского окружного суда.

299. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 463 Переписка губернатора с председателем Киевской судебной палаты о нравственных качествах и политической благонадежности служащих судебного округа.

300. ДАЖО. – фонд 24, опис 1, справа 354 Циркуляры министерства юстиции за 1884 год от 24.01.1884 г.

301. ЦДІАК України. – фонд 442, опис 534, справа 281 Отчеты Волынского гражданского губернатора о состоянии губернии за 1880 г., 1880 г.

302. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 23 Указы Сената и Циркуляры министерства юстиции за 1890 год.

303. ЦДІАК України. – фонд 317, опис 2, справа 22 Послужной список канцелярского чиновника палаты Кухаря П. Н.

304. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 4, справа 3 О службе члена Киевской судебной палаты действительного статского советника Щербака Александра Дмитриевича.

305. Державний архів Київської області (ДАКО, місто Київ). – Ф. 864, опис 9, справа 2 О перемещении Киевской палаты гражданского и уголовного суда и окружного суда из занимаемого ими здания Снежка в здание присутственных мест и об оборудовании помещения для Киевской судебной палаты и окружного суда от 1878 – 1880 гг.. 49 арк.

306. ДАКО. – фонд 864, опис 1, справа 260 Требовательная ведомость на выплату пособий служащих суда за апрель-декабрь 1917 года.

307. ДАКО. – фонд 864, опис 1, справа 225 Рапорты о командировка служащих Киевского окружного суда.

308. ДАКО. – фонд 864, опис 1, справа 116 Дело о выдаче пособия на воспитание дочери служащего суда, 1916 год.

309. ДАКО. – фонд 864, опис 2, справа 248 Список служащих Киевского окружного суда за 1916 год.

310. ДАКО. – фонд 864, опис 1, справа 227 Журнал судебных заседаний Киевского окружного суда за 1915 год.

311. ДАКО. – фонд 864, опис 1, справа 33а Дело о выдаче командировочных членам Киевской судебной палаты за 1899 год.

312. ЦДІАК України. – фонд 317, опис 2, справа 99 Дело о выдаче денежных средств служащим палаты на командировки от 1919 года.

313. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 5, справа 10 Список лиц, служащих в Киевской судебной палате, с которых удерживается подоходный налог в 1918 году.

314. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 260 Докладные записки с ходатайствами о переводе и повышении по службе служащих суда за 1902 – 1912 гг.

315. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 75 Дело о докладной записке прошения на службу в округ Киевской судебной палаты за 1900 – 1902 гг.

316. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 5, справа 11 Требовательная ведомость на выплату жалования личному составу Киевской судебной палаты за 01.01.1919 год.

317. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 108 Ведомость сбора взносов в ссудо-сберегательную кассу служащих судебных учреждений Киевской губернии за январь, 1905 год.

318. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 22 Апеляційна справа за позовом повіреного барона Таубе І. П. до графині Млодицької Д. А.

319. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 52 Справа по звинуваченню міщанина Залкінда Х. у підробці документів.

320. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 54 Справа за позовом повіреного Київського приватного комерційного банку Подзнякова К. до дворян Чеховського А. Н. та Чеховського Н. Н. по грошам.

321. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 178 Справа за позовом Беркова Г. А. до Берковця А. А. по землі.

322. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 179 Справа за позовом Пухилия А. К. до Рипняка по землі.

323. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 193 Справа за позовом Семенченко Л. Н. до Пещева В. Є. по грошам.

324. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 170 Апеляційна справа за позовом Тарнавського І. А. до селян Божко Д. М. та Строкача А. Г. по нерухомому майну.

325. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 63 Апеляційна справа повіреного Бродського М. на рішення Київської судової палати за його позовом до графині Млодицької Д. по грошам.

326. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 252 Справа про визнання права власності на нерухоме майно за селянином Загорним А. К..

327. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 50 Справа за позовом міщанина Казанського М. І. до штабу Київського воєнного округу по будівництву Дубно-Луцького шосе.

328. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 61 Апеляційна справа селян Мельниченка Н. С. та Нікітенко І. П. на рішення Київської судової

палати за позовом Києво-Подільського управління державним майном по грошам.

329. ЦДІАК України. – Ф. 318, оп. 2, справа 242 Апеляційна справа повіреного Південно-Західного краю на рішення Київської судової палати за позовом Фукса М. до Управління Південно-Західного краю по грошам.

330. ДАВО. - Ф. 49, оп. 1, спр.702 Справа по позову Ковельського міського управління до міщанина Гевата Янкеля про землю.

331. ДАВО. - Ф. 49, оп. 1спр. 1333 Справа за позовом міщанина Пика Михайла до графа Потоцького про гроші.

332. ДАВО. - Ф. 49, оп. 1, спр. 2269 Справа про виконання рішення Київської судової палати про заборону випасання скота у маєтках дворянина Миколи Слесаревського у селі Пиликово Рівненського повіту.

333. ДАЖО. – Ф. 24, оп. 2, справа 1349 Справа за позовом селян села Острожка до Казимира Савицького на суму 12 000 руб. про ліс, 1884 – 1888 рр., 81 арк.

334. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 151 Справа по обвинуваченню київського нотаріуса Завистовського у засвідченні довіреності без сплати гербового мита, 14 арк.

335. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 16 Рішення Київської судової палати за позовами про землю, майно, гроші.

336. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 8 Апеляційна справа капітана Вальковича Н. М. на рішення Київської судової палати за позовом купця Дятлова Г. І. про житловий будинок, 1882 р.

337. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 15 Справа за позовом У. Липницького до дворянки Липницької А. та ветеринара Іонова І. про рухоме майно.

338. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 45 Апеляційна справа повіреного Подгорського М. на рішення Київської судової палати за позовом до Зайцева О. про гроші, 1895 – 1896 рр., 9 арк.

339. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 13 Справа за позовом Епилекина В. В. до Київського окружного управління про здійснення робіт за договором, 1884 рік.

340. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 231 Апеляційна справа генерал-майора Зиріна В. В. на рішення Київської судової палати за позовом дружини Зиріної В. І. про виплату їй коштів на утримання в сумі 9000 рублів, 1915 – 1916 рр.

341. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 5 Определения Киевской судебной палаты, доношения Могилевского окружного суда и

др. документи о передаче жалоб и дел и вынесении решений по искам, 1882 – 1897 гг.

342. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 7 Апеляційна справа селянки Месяцевої А. П. на рішення Київської судової палати за позовом Сапожникової А. Н. про духовний заповіт, 1882 – 1883 рр.

343. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 8 Апеляційна справа капітана Васильєва Н. М. на рішення Київської судової палати за позовом купця Дятлова про майно, 1882 р.

344. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 21 Апеляційна справа повіреного міста Києва Бакалинського на рішення судової палати за позовом міста Києва до міщанина Бондаренко А. С. про землю, 1890-1892 рр.

345. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 74 Протоколи і резолюції судових засідань, 1900 – 1917 рр.

346. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 3 Протоколи засідань кримінального департаменту по справах осіб, що обвинувачувались в крадіжках, доноси, зґвалтуванні, тощо.

347. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 25 Протоколи засідань Київської судової палати по кримінальному департаменті по справах осіб, що обвинувачувались в крадіжках, зґвалтуваннях, тощо.

348. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 33 Протоколи засідань кримінального касаційного департаменту Сенату та Київської судової палати по касаційним та апеляційним справам, 1892 – 1919 рр.

349. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 34 Протоколи судових засідань кримінального департаменту, резолюції, доноси Київського окружного суду по касайним скаргам за 1893 рік.

350. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 51 Протоколи, резолюції Київської судової палати, супровідні листи окружних судів по скаргам та клопотанням різних осіб за 1897 рік.

351. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 115 Протоколи засідань Київської судової палати за 1905 – 1917 рр.

352. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 118 Протоколи засідань Київської судової палати та окружного суду за 1906 – 1909 рр.

353. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 220 Протоколи засідань Київської судової палати та окружного суду за 1915 – 1917 рр.

354. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 11 Рапорти по касаційним скаргам за 1883 – 1898 рр.

355. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 20 Рапорти Київської судової палати по касайним скаргам за 1889 – 1914 рр.

356. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 73 Список касаційних скарг за 1900 – 1918 рр.

357. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 128 Рапорти по касаційним скаргам за 1907 – 1919 рр.

358. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 201 Касаційні скарги за позовами про землю, гроші, ін. майно за 1913 – 1916 рр.

359. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1.

360. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 17.

361. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 3.

362. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 5.

363. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 6.

364. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 9.

365. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 11.

366. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 14.

367. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 19.

368. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 21.

369. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 22.

370. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 47.

371. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 53.

372. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 88.

373. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 108.

374. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 205.

375. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 207.

376. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 208.

377. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 454.

378. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 456.

379. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 459.

380. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 462.

381. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 465.

382. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 467.

383. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 732.

384. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 733.

385. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 740.

386. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 743.

387. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 744.

388. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 751.

389. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 753.

390. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 755.

391. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 760.

470. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 349.

471. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 373.

472. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 3 справа по звинуваченню дворянина Киселя М. Я. в агітації селян Автуничів Городницького повіту Чернігівської губернії у непідкоренні місцевій владі при межуванні землі 23.09 – 07.11. 1880 р.

473. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 12 Справа по звинуваченню селян Горбильова Радомисльського повіту Київської губернії Битюка К. К., Тимошенко Е. С. та ін. у протистоянні судовому приставу при описі їх майна на запит їх орендодавця за 31.03.1890 – 07.12.1890 рр. з матеріалами слідства.

474. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 54 по звинуваченню селян Оздова Луцького повіту Волинської губернії Семенюка М. П., Слинчука І. К. та ін. в супротиві судовому приставу та землеміру при відчуженні земельного участка селян на користь поміщика Стецького, том 1, 1896 – 1897 рр.

475. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 20 Справа по звинуваченню старости міста Острожець Дубенського повіту Волинської губернії Кесельмана Г. В. у незаконній видачі паспортів Іцку та Лейбгину Горіним за 09.11.1888 р. – 21.06.1890 р.

476. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 23 Справа судового слідчого Стародубського окружного суду по звинуваченню купців Гладкова Т. С. та Коновалова А. К., селян Подоляк та ін. в організації та участі в єврейських погромах в Стародубі Чернігівської губернії за 29.09.1881 – 28.10.1884 роки.

477. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 191 Справа по звинуваченню міщан Шварцмана Д.М. та Ейсмоїта Л.Л. у поширенні прокламацій та брошур дрібнобуржуазної партії есерів серед селян хутора Жукова Київського повіту Київської губернії включно з матеріалами слідства 5.06.1902 – 17.08.1902 рр.

478. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 203 Справа по звинуваченню політичного в'язня Київської тюрми Фрумкіної Ф. М. у замаху на вбивство начальника тюрми КГЖУ Новицького В. Д. том 1 за 2.06.1903 – 5.06.1907 рр.

479. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 248 Справа по звинуваченню міщанки Галкіної, затриманої на митному пункті Волошки Волинської губернії, у перевезенні з-за кордону в Росію брошур, газет, журналів дрібно буржуазної партії есерів та ін.. нелегальної літератури, том 1 за 10.11.1904 – 30.07.1906 рр.

480. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 270 Справа по звинуваченню портної Жуковської Л. Г. у розповсюдженні прокламацій Житомирської організації РСДРП «До всіх робочих» в місті Житомир 24.01 – 24.10.1905р.

481. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 275 Справа по звинуваченню маляра Локшина М. С. у розповсюдженні прокламацій Поліського комітету РСДРП «Пролетарії всіх країн, об'єднуйтесь» серед жителів Клинців Суразького повіту Чернігівської губернії 23.03.1905 – 9.11.1905 р.

482. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 289 Справа по звинуваченню міщанина Баламутова Г. І. у розповсюдженні прокламацій Київського комітету РСДРП «Нова мобілізація» в місті Києві 9.08-7.10.1905 р.

483. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 307 Справа по звинуваченню портного Егудкіна М. М., затриманого в Гомелі, за наявність в нього робіт К. Маркса «Маніфест комуністичної партії», Леніна «До селянської бідноти» та ін. нелегальної літератури включно з матеріалами слідства за 11.08.1905 – 25.11.1905 рр.

484. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 470 Справа по звинуваченню студента Київського університету Галагана Н. М. та козака Кагарлика К. А. в розповсюдженні прокламацій української буржуазної націоналістичної партії «РУП» та іншої нелегальної літератури серед жителів міста Гоголево Остерського повіту Чернігівської губернії 13.10.1905 – 31.01.1911 рр.

485. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 731 Справа по звинуваченню чорноробочого Нестера І. Ф. у розповсюдженні прокламацій «Скликання Гомельського районного комітету РСДРП» та брошури Толстого Л. Н. «Солдатська памятка» серед селян села Мартинівка Овруцького повіту Волинської губернії. За 13.10.1906 – 13.09.1907 рр.

486. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1056 Справа по звинуваченню слюсара Хохолова Б. Л. у розповсюдженні прокламацій української дрібнобуржуазної партії УСДРП серед жителів Умані Київської губернії за 12.07.1906 – 24.03.1907 рр.

487. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1282 Справа по звинуваченню студента Київського політехнічного інститута Фрумкіна М. Є., акушерки Балабин Р. Х. в участі в демонстраціях проти царського самодержавства 18.10.1905 р. та у звільненні з тюрми в'язнів за 1907-1910 рр.

488. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1286.
489. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1291.
490. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1296.
491. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1314.
492. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1323.
493. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 2676. Справа по звинуваченню селянина села Вигинки Дубенського повіту Волинської губернії Шварца І. К. у висказуваннях проти царя за 18.02.1916 – 6.03.1916 рр.
494. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1114 по звинуваченню редактора-видавця газети «Боротьба» Стаховського Н. А. в опублікуванні статей, спрямованих проти царського уряду, том 1 за 10.07.1906 – 03.10.1909 рр.
495. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1111 по звинуваченню редактора газети «Київські відгуки» Василенко Н. П. в опублікуванні «Контури по містам Подолу», спрямованих проти царського режиму за 27.06.1906 – 15.01.1907 рр.
496. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1112.
497. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1109.
498. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1118.
499. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1116.
500. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1120.
501. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1122.
502. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1125.
503. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1124.
504. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1127.
505. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1101.
506. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1103.
507. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1104.
508. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1105.
509. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1108.
510. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1093.
511. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1092.
512. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1100.
513. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1170 по звинуваченню портного Левинсона І. Д. та Левинсон М. С. в приналежності до Київської організації РСДРП, облаштуванні нелегальної типографії та друці прокламацій з матеріалами слідства за 1907 – 1908 рр.

514. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1212.
515. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1209.
516. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1214.
517. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1219.
518. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1225.
519. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1234.
520. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1241.
521. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1248.
522. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1254.
523. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1261.
524. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 1, справа 1267.
525. ЦДІАК України. – фонд 442, опис 537, справа 183. Дело о деятельности судебных учреждений Волынской губернии. Отчет за 1883 год.
526. ЦДІАК України. – фонд 442, опис 539, справа 154. Дело о деятельности судебных учреждений Волынской губернии. Отчет за 1885 год.
527. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 239. Сводные ведомости о деятельности окружных судов округа Киевской судебной палаты за 1916 год.
528. ЦДІАК України. – фонд 318, опис 2, справа 17. Циркуляры Министерства юстиции за 1887 год (копии).

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Левчук Юлія Михайлівна
Яцишин Михайло Михайлович

**КИЇВСЬКА СУДОВА ПАЛАТА В
ДЕРЖАВНОМУ МЕХАНІЗМІ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1880–1917):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

Формат 60x84 1/16. Обсяг 10,0 ум. друк. арк., 9,84 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам 119
Редакція, видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 1, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.